

**FLORENCE BRAUNSTEIN-SILVESTRE JEAN-FRANCOIS
PEPIN**

GHID
de
CULTURA

GENERALA
VOL. 1

EDITURA ORIZONTURI EDITURA LUCEAFĂRUL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României BRAUNSTEIN-SILVESTRE, FLORENCE

Ghid de cultură generală/ Florence Braunstein Silvestre, Jean-François Pepin; trad.: Roxana Dobrescu Ed. a 6-a - București: Orizonturi, 2004
ISBN 973-9342-75-2

I. Pepin, Jean-François

II. Dobrescu, Roxana (trad.) !

008(100)(091)

Sistemul calității certificat SR EN ISO 9001

CUVINT ÎNAINTE

Aforismul atribuit lui Aristotel - „Știu doar un singur lucru, acela că nu știu nimic” - ar putea constitui deviza acestui ghid de cultură generală. Lucrarea se adresează în primul rând studenților, și apoi celorlalte categorii de cititori, urmărindu-se structurarea noțiunilor, de multe ori destul de vagi, cât și a cunoștințelor acumulate de-a lungul anilor.

Prezentarea unei sinteze de istorie culturală a umanității este o încercare ambițioasă, de care sîntem perfect conștienți. De aceea considerăm această lucrare o încercare modestă. Ghidul nu se dorește a fi savant, ci mai degrabă practic, prezentînd în același timp informații cu caracter general și cu un conținut noțional foarte precis.

Obiect de reflecție, dar și instrument de lucru, cartea este determinată de folosirea unui demers cronologic și tematic în același timp:

- cronologic, pentru a permite o orientare ușoară în timp;
- tematic, pentru a oferi analize cunoștințelor care trebuie însușite.

Ghidul este însoțit de un index orientat pe trei axe, nume proprii (Atena, Kant...), noțiuni (artă elenistică, existențialism...), opere (*Republica*, *Iliada*...), facilitînd astfel accesul direct la referințele precizate.

De cîte ori a fost posibil, fiecare mare diviziune istorică - antichitate, epocă medievală și modernă, perioada contemporaneității - prezintă la sfîșit un bilanț rapid asupra artei, literaturii, filosofiei, științelor etc.

Legătura esențială dintre teme ni s-a părut necesar să o facem prin evoluția ideilor.

Lucrarea se dorește așadar a fi o analiză clară și ordonată, destinată unei folosiri pertinente a noțiunilor și conceptelor, dorind totodată să incite la consultarea directă a operelor gînditorilor antici și moderni.

Cititorul își va forma o idee mai precisă asupra scopului acestui ghid par-curgînd lista principalelor teme evocate în cadrul antichității clasice, fiecare temă fiind susținută de o listă de opere:

• moștenirea gîndirii greco-latine: de la presocratici la Platon. Reflecții asupra mitului, a evoluției acestuia spre rațiune și istorie. Noțiunea de cetățean pomînd de la cetatea greacă - Sofiști și democrați - Cultură și ordin natural - Aristotel
contra lui Platon? - Politica, știința ideală a fericirii - aportul roman - Cicero - Stoicism și epicureism.

Am încercat, deci, să dăm posibilitatea cititorului să integreze cultura în reflecția personală, pentru a evita capcanele enciclopedismului, ale teoriilor gata emise, permițînd stăpînirea unui aparat conceptual și a unor reguli operatorii.

Sperăm ca, după parcurgerea acestei lucrări, cititorul să găsească satisfacția stăpînirii propriei sale culturi generale.

„i i” — P

CAPITOLUL I

ANTICHITATEA

INTRODUCERE LA CAPITOLUL I

Pe bună dreptate, cititorul ar putea *fi* uimit de spațiul destul de restrâns pe care l-am acordat unei epoci cruciale din civilizația noastră. El nu trebuie să uite însă că scopul acestei lucrări este acela de a ne permite un rapid tur de orizont de cultură generală.

Acest prim capitol a fost conceput pentru a evita eronile grosolane în cazul unor discuții/conversații pe teme de cultură generală. Vizează, de asemenea, stăpânirea unor cunoștințe generale de ordin politic, literar, filosofic, social și artistic moștenite din antichitate, dar în nici un caz o specializare în vreunul din aceste domenii.

SECȚIUNEA A

ORIGINILE: CIVILIZAȚIILE ORIENTULUI APROPIAT ȘI ALE ORIENTULUI

I. UNITATEA ȘI DIVERSITATEA CIVILIZAȚIILOR ORIENTULUI APROPIAT

Tabletă pictografică sumeriană. Calcar. Lungime 5 cm, lățime 4,5 cm. Începutul mileniului al III-lea. Paris, Muzeul Luvru. Se pare că este vorba de o socoteală făcută de patronul unor lucrători.

Catalog de expoziție, Muzeul Grand Palais (1982).

Numeroasele cercetări întreprinse în ultimele decenii în arheologie, filologie și istorie au contribuit în mod deosebit la înțelegerea organizării sociale, politice, cât și a sistemelor economice ale lumii antice.

Analiza structurilor socio-economice ale civilizației mesopotamiene și egiptene demonstrează că începând cu mileniul al VUI-lea exista o continuitate în ceea ce privește caracterul mixt al sistemului lor economic, care încă de la începuturi prezintă doi factori esențiali: hidro-agricultura și creșterea animalelor. Chiar dacă este vorba de menținerea sistemului de irigații al Nilului sau al Eufratului, începând cu mileniul al IV-lea sau, dimpotrivă, de a stabili un echilibru în distribuirea

resurselor, începând cu mileniul al III-lea, cei doi factori amintiți mai sus vor asigura trecerea de la o societate comunitară la una stratificată. Sfârșitul acesteia este marcat de apariția fenomenului urban.

Fără îndoială că și alți factori vor fi invocați în explicarea nașterii procesului de urbanizare. Dintre aceștia amintim în primul rând schimburile la mare distanță. Presiunea demografică va avea drept consecință dezvoltarea tehnologică și intensificarea schimburilor, ceea ce va determina o înflorire deosebită a aglomerărilor de tip urban și o transformare a organizării sociale. Inovațiile tehnologice vor ocupa un loc important în evoluția acestor fenomene diverse: plugul determină o extensiune a teritoriilor, carul permite comunicațiile, roata olarului favorizează intensificarea schimburilor ceramice, metalurgia determină realizarea unor unelte mai solide. Inventarea scrierii va fi strâns legată de dezvoltarea birocrăției și a organizării politice.

Evoluția scrierii pictografice spre cea cuneiformă.
Catalog de expoziție, Muzeul Grand Palais (1984).

Stela regelui Si Aspiqa. Scriere hieroglifică de la stînga la dreapta. Regele, situat la dreapta, oferă prinoase de pîine, prăjituri, fructe și băuturi lui Osiris, așezat pe un jîlt, lîngă care se află zeița Isis și zeul Anubis.

1.1. Tipuri de scriere

SCRIERILE CUNEIFORME

Prin scriere cuneiformă înțelegem desemnarea aspectului exterior al acestora, care se prezintă sub forma unei combinații de semne j în formă de cuie triunghiulare, gravate pe ta-blite de argilă.

Acest aspect se datorează faptului că scribul folosea, ținînd strîns în mînă, o bucată de trestie tăiată oblic la un capăt, cu care grava tăblicele din argilă proaspătă prin lovituri scurte și rapide. Tăblicele erau puse apoi în cuptoare, căpătînd astfel o tărie și o rezistență care le făceau indestructibile.

Acesta este însă numai un procedeu care a servit scrierilor diverse a căror structură internă diferă radical. Distingem astfel scrierile sumero-akkadiene și cele elamite.

Scrierea sumero-akkadiană a fost denumită astfel, pentru că ea a fost folosită mai înfii de sumerieni, iar apoi de akkadieni. Se generalizează progresiv începînd cu mileniul al III-lea. Originile acestei scrieri trebuie căutate probabil în primele pictograme, care apar pe tăblicele perioadei Warka IV, din mileniul al IV-lea. În evoluția lor spre scriere, vor avea loc două fenomene decisive:

- unul va modifica grafia semnelor
- altul va afecta valoarea semnificației.

Principalele tipuri de scriere sumero-akkadiană vor evolua în felul următor:

1. 2700-2500, perioadă care începe de la prințul (patesi) sumerian al orașului Lagaș, Ur-Nanse, și se termină cu dinastia Agade.
2. 2500-2350, adică de la Manistusi la Gudea.
3. 2300 dinastia Ur.

4. 2100-1800 dinastia Hammurabi.

10

5. 1800-1200 dinastia Kassită din Babilon.

6. 1100-600 preponderența asiriană.

7. 600-540 epoca neo-babiloniană.

~~Titlul lui Thot, zeu protector al~~
scribilor, inventatorul scrierii.

În regiunea Elamului își face apariția o altă scriere, proto-elamită, cunoscută astăzi

prin săpăturile arheologice de la Susa. Ea va supraviețui doar pînă în 2450 î. Hr., cînd sub efectul cuceririlor lui Naramsin, va fi înlocuită de cea sumeriană. Din aceasta din urmă va deriva scrierea elamită. Chiar și hititiții, popoare indo-eu-ropene, vor împrumuta numeroase semne din scrierea sumero-akkadiană, începînd cu secolul al IV-lea î. Hr.

SCRIERILE HIEROGLIFICE

Dintre toate scrierile vechi, ancestrale, cea egipteană ne oferă cel mai limpede exemplul de scriere prin care cuvintele sînt realizate cu ajutorul unor reprezentări de obiecte. Etimologia greacă a termenului „hieroglifă” subliniază aspectul sacru al acestor caractere. Clement din Alexandria (200 d. Hr.) distinge trei tipuri de scrieri egiptene:

- hieroglifică - caractere sacre
- hieratică - scriere folosită de preoți
- epistolografică - scriere pentru redactarea scrisorilor, numită astăzi demotică, și de care se servea Herodot.

Scrierea egipteană, mai exact ideogramele ce desemnau un rege sau un oraș, își face apariția în cursul mileniului al IV-lea, deci în perioadele predinastice. Scrierea egipteană pe deplin constituită nu apare înainte de mileniul al III-lea.

Tradiția atribuie inventarea scrierii lui Thot, zeu din Egiptul de Jos. Astăzi, descifrarea textelor ne permite să precizăm evoluția diferitelor tipuri de scriere. Hieratica, scriere cursivă, se manifestă o dată cu prima dinastie și se prelungește pînă în secolul al III-lea d. Hr. Totuși, începînd cu secolul al VII-lea, ea va ceda locul scrierii demotice, care va avea drept rezultat simplificarea grafiei.

1.2. Cadrul: lumea rurală și primele aglomerări urbane ; r

MESOPOTAMIA

Mesopotamia a oferit multiple zone geografice ce au permis folosirea resurselor naturale de către grupuri umane care au locuit în aceeași epocă, dar care s-au caracterizat prin moduri de viață diferite. Pentru anumiți teoreticieni, agricul-

11

tura și-ar avea originea aici, întrucît ea s-a născut dintr-o necesitate; această schimbare în modul de subzistență va determina modificări în modul de viață, în sensul transformării sălașurilor de bază în locuiri permanente.] Trecerea de la primele sate la aglomerări urbane are loc în milenii VIII—IV.

Harta așezărilor mesopotamiene.

În perioada mileniului al VI-lea (5500-1 5000 perioada Eridu) foarte puține zone au fost locuite. De-abia în faza următoare, comunitățile

sătești acoperă Mesopotamia sudică și cea centrală, între 4500 și 3500 (epoca Ubaid), creșterea numărului de așezări în câmpia aluvială este spectaculoasă.

O schimbare notabilă intervine în cursul mileniului al III-lea: albia Eufratului se diminuează și o dată cu aceasta numeroase canale dispar, ceea ce va determina ca populațiile private de sursele de apă să se concentreze în număr mare în câteva aglomerări, ce vor da naștere orașelor. Documentele cuneiforme ne dau câteva indicații asupra peisajului: câmpurile de cereale se întind în jurul centrelor urbane și al așezărilor de mai mică importanță. Orașul este înconjurat de plantații și grădini.

Printre marile orașe reținem pe cel numit Eridu, centru cultural important în epoca Uruk (3500-3100), ilustrat printr-o arhitectură monumentală, în cursul mileniului al III-lea, așezarea acoperă o suprafață de 90 km, cuprinzând și orașul Ur cu o întindere de 20 de hectare.

Creșterea numărului de aglomerări urbane este considerabilă: de la 18 pentru perioada cuprinsă între 3500 și 3400, la 108 pentru cea dintre 3300 și 3100! în cursul mileniului al III-lea Uruk este o cetate ale cărei ziduri delimitează o suprafață de mai mult de 400 de hectare. Incinta sa se dezvoltă pe mai mult de 9 km. Populația a putut fi evaluată la aproximativ 40 000-50 000 de locuitori. Dar aceste modele de urbanizare nu vor fi atât de impresionante în Mesopotamia centrală ca în Babilonia și Akkad.

Începînd cu mileniul al III-lea, asistăm în aceste centre urbane la separarea și instituționalizarea puterilor politice și a celor economico-religioase. Pînă atunci, guvernarea era asigurată de o ierarhie sacerdotală, care controla principalele resurse strategice. Apariția noii puteri centralizate coincide cu o activitate militară impunătoare, așa cum ne lasă să presupunem existența numeroaselor fortificații. Exemplele istorice arată că trecerea de la teocratic la statul administrativ se realizează în cadrul conflictului care opune cele două clase dominante: cea sacerdotală și cea militară.

MAREA MEDJTERANĂ

EGIPTUL

Valea fertilă a Nilului, cu o lungime de 1200 km, nu prezintă de fapt decît o porțiune cultivabilă lată de unul sau doi kilometri. Pe această zonă verde se va derula aproape întreaga istorie a Egiptului. Schema trebuie însă nuanțată pentru perioada primelor sate. Pentru stabilirea locuirilor au fost alese patru tipuri de „nișe ecologice”: mlaștinile, cursurile temporare de ape, regiunile colinare din apropierea câmpiilor, oazele. Supuse în permanență schimbărilor climatice, valea Nilului și marginile sale deșertice au oferit deseori doar posibilitatea unor habitate temporare. Frecvent este cazul primelor sate, cît și al siturilor de la Nabta Playa (mileniul VIII), Faiyum (mileniul VI), Merimde (mileniul IV).

Harta Egiptului antic.

Hierakc¹olis este unul din rarele orașe ale cărui case datînd din mileniul al IV-lea vor supraviețui pînă în epocile istorice.

În limba egipteană veche există cuvinte diferite pentru a distinge satul de oraș. În ceea ce privește construcția acestora, ea a fost realizată în ambele cazuri din cărămizi făcute din lut și uscate la soare, căci numai templele trebuiau construite din piatră, ele fiind destinate eternității.

S-a păstrat totuși orașul Kahun, descoperit la începutul secolului al XX-lea, și care purta în antichitate numele de Hetep-Senusrit (Sesostris este mulțumit). El se întindea pe o lungime de 300 pînă la 400 de metri și era înconjurat de un zid de incintă. Delimitat pe cartiere, avea numeroase străduțe ce înconjurau case modeste. Dar acesta este unul din rarele exemple din perioada Imperiului de Mijloc. Din orașul Tel el-Amarna, datat în perioada Imperiului Nou, s-a păstrat pînă astăzi doar un zid de cărămizi, cu o lungime de 2 metri. La origine, acest oraș se întindea pe o suprafață de 9 km lungime și 1 km lățime.

Distincția între cartierele bogate și cele sărace nu poate fi făcută, întrucît casele sînt amestecate.

Arhitectura civilă egipteană este foarte puțin cunoscută; printr-o convenție religioasă, orașele au fost construite, fără excepție, pe malul de est al Nilului, în timp ce pe cel de vest, acolo unde soarele apune, au fost ridicate templele funerare.

1.3. Societatea

MESOPOTAMIANĂ

Suveranul este cel care exercită diferitele puteri. Palatul său simbolizează! centrul administrativ suprem. El deține puterea în virtutea atributelor sale per-1 sonale și datorită unui mandat primit de la zei. Funcția sa este aceea de a face legătura dintre divin și uman. în virtutea acestei puteri, el deține mijloacele de existență ale întregii populații. Administrația devine instrumentul acestei puteri, j El are drept de proprietate asupra tuturor bunurilor și pământurilor.

Regele mesopotamian este așadar, în același timp, șef militar și administrator. Ar fi deci ușor să găsim raporturi între re-; galitatea mesopotamiană și cea egipteană, deși pentru cea din urmă regii sînt ei înșiși zei. Regele mesopotamian nu este decît \ reprezentantul divinității și puterea sa se ; extinde astfel asupra tuturor domeniilor în viața colectivă.

Aparatul administrativ se compune din demnitari, notabili locali și dintr-un personal imens. Acesta se recrutează din ansamblul straturilor sociale ale populației. A intra într-un serviciu pentru suveran este considerat un avantaj, întrucît el procura beneficiarului venituri materiale durabile

Mileniul al II-lea. Stelă din bazalt. Muzeul Luvru.

Hammurabi reface unitatea mesopotamiană și reorganizează administrația, înaintea sa, Urnammu, fondatorul celei de a treia dinastii de la Ur, redactase o culegere de reforme juridice. Codul de legi al lui Hammurabi este mai amplu și apare scris pe stele plasate în orașe. Cea mai mare parte a textului este consacrat legilor, în partea superioară a stelei apare regele reprezentat cu fața spre zeu. Acesta din urmă este, fără îndoială, Șamaș, zeul Soare, cu atributele sale: flăcările de pe umeri, sceptrul și inelul. Șamaș era considerat patronul justiției. Picioarele sale se odihnesc pe un postament ce simbolizează muntele de unde răsare soarele.

Partea superioară a Codului lui Hammurabi. j gratificații care-i sînt vărsate pe durata

vieții. Absența mijloacelor tehnice dezvoltate constrînge administrația la folosirea unei importante forțe de muncă, mai ales în lucrările de irigație sau cele agricole.

Sclavajul nu va juca un rol important în acest tip de sistem economic. Sclavii, care în general sînt prizonieri de război, nu apar decît rar pe listele personalului. Trebuie făcută distincția între aceștia și servitori, a căror viață este legată de cea a stăpînului.

Vom cunoaște mai bine societatea mesopotamiană începînd cu secolul lui Hammurabi, grație codului său de legi, care

14

permite interpretarea nenumăratelor documente emise de regele din Ur, de principele Esnunna sau de regii mileniului al II-lea. Codul lui Hammurabi diferențiază trei tipuri de oameni:

- omul liber
- subalternul, omul care se prostornează
- sclavul, proprietate a altui om, și care juridic este asimilat unui bun mobilier.

Drepturile femeii sînt protejate juridic. Ea dispune de bunurile sale, pe care le administrează în toată libertatea. Ea poate practica numeroase profesii și cîteodată poate avea importante responsabilități. Căsătorită, ea se supune autorității soțului. După moartea acestuia, ea poate administra și apăra interesele moștenitorilor ei. Codul fixează nu numai detaliile succesiunii, dar și pe cele ale cazului în care femeia ar fi repudiată pe nedrept.

Capul familiei rămîne tatăl, care la moartea sa își transmite puterile, mai întîi fiilor săi, iar în cazul lipsei moștenitorilor bărbați, fiicei sale. Căsătoria este monogamă, o singură femeie putînd pretinde titlul de soție

legitimă. Totuși, suveranii beneficiază de unele privilegii în acest domeniu, poligamia fiind unul dintre acestea.

EGIPTEANĂ

^o Cuvântul faraon apare în vocabularul egiptean spre sfârșitul primului mileniu. El semnifică Per Aha „marea casă”, nume care se va perpetua în Imperiul otoman prin „Sublima Poartă”.

1) Faraonul este un zeu printre zei, căci el se va scălda în spațiul divin.

ÎN PRIMUL RÎND PRIN NAȘTEREA SA

- hierogamie sau căsătorie divină: mama faraonului primește dragostea zeului. Legitimitatea regală se transmite prin femei.

Astfel, la nașterea lui Amenophis al III-lea, reprezentată pe templul de la Luxor, Amon Ra ordonă zeilor să pregătească venirea acestuia pe lume. Zeul Khnum îl pregătește pe faraon, iar zeița-broască Heket îi dă viață.

Papirusul Westcar povestește felul în care regii celei de a V-a dinastii și-au asigurat puterea: soția preotului de la Heliopolis este vizitată de zeul Ra, iar regii își iau numele de „fii ai lui Ra” în scopul de a sublinia filiația lor divină. Astfel, toți zeii se reunesc pentru a sărbători nașterea noului zeu.

PRIN MOARTEA SA

În „Povestea lui Sinuhet” ne este descrisă moartea lui Amen-em-hat I, fondatorul celei de a XX-a dinastii: „Anul 30, luna a 3-a de la inundație, ziua a 7-a... A fost ridicat spre soare, unindu-se cu acesta, corpul lui fiind absorbit de cel care l-a creat”. Faraonul decedat devine zeu, întrucât el a atins razele divine și s-a unit cu sursa care i-a dat viață.

2) Faraonul este un zeu printre oameni.

Aceasta se manifestă mai întâi prin titulatură:

1. - Numele de Ka (venit de la Horus și de la Seth) reprezintă întrupare a zeului Horus, care va deveni zeul dinastic al Egiptului și ca atare este identificat cu zeul-soare Ra.

2. - Numele de Nebty este simbolul Egiptului de Sus și al celui de Jos (faraonul se identifică cu Nebty - „dualul feminin” - zeița vultur și zeița cobra). }

3. - Numele lui „Horus de aur”, concept definit în timpul dinastiei a XI-a. i

4. - Prenumele faraonului.

5. - Numele de fiu al lui Ra și prenumele său sînt înscrise într-un cartuș.

ÎN VIRTUTEA ATRIBUTELOR SALE DE REGE

Coroana Egiptului de Sus: mitra albă. Coroana Egiptului de Jos: tiara roșie. Cele două coroane unite formează una singură, numită pschent.

- Pieptănătura regală:

Nemeș este o pieptănătură ce se termină printr-o coadă împletită, iar keprech este „coafura de război”.

- Sărbătoarea Șed :

Aceasta va fi o modalitate de înnoire a puterii regelui la fiecare 30 de ani, printr-o nouă încoronare.

3) Faraonul ca om printre oameni.

Deși sînt considerați zei, faraonii sînt și oameni. Statuile ne oferă o imagine a aspectului lor fizic, iar literatura ne schițează caracterul acestora. „Povestea lui Sinuhet” relatează cum Amen-em-hat și Ramses al III-lea au fost asasinați. Aflăm totodată motivele asasinării lui Ramses al III-lea și cum moștenitorul său, Ramses al IV-lea, îi va urmări pe criminali. Scopul acestei povești este de a ne arăta că nici regalitatea nu era pe deplin apărută de pericole.

În *învățătura lui Merikare* sînt prezentate atît necazurile prin care trec regii primei perioade intermediare, dar și măreția puterii lor.

GRUPURILE SOCIALE

În Egiptul antic, absența studiilor asupra instituțiilor juridice determină o cunoaștere destul de aleatorie a instituțiilor sociale. Diferitele tipuri sociale le cunoaștem prin intermediul basoreliefurilor, picturii și sculpturii în ronde-bosse. Cartea *Satira meseriilor* descrie avantajele funcționarilor din Imperiul Mijlociu, dar păstrează tăcerea în ceea ce privește celelalte meserii.

MEȘTEȘUGARI

Descoperirea recentă a unui sat de meseriași la Deir-el-Medineh, datat în timpul Imperiului Nou, a permis o mai bună cunoaștere a vieții cotidiene a

16

celor care construiau mormintele nobililor. Există câteva indicații (insuficiente însă dacă ar fi să le comparăm cu cele ale altor civilizații) privitoare la categoriile sociale: topitorii de metale, vopsitorii, măcelării...

SCLAVII

În Egiptul antic nu există nici un nume care să ne permită să presupunem că exista într-adevăr un sclavaj. Deseori, prizonierii de război erau folosiți ca mână de lucru în lucrările publice (la construirea piramidelor, la săparea canalelor...) însă nu aveau un statut inferior definit juridic.

FEMEIA

Raportată la celelalte societăți antice, situația femeii în Egiptul antic era cu totul deosebită.

Căsătoria egipteană, ca și cea mesopotamiană, era monogamă. Excepția o constituia familia faraonului, unde numele soțiilor sale apar alături de cel al „marii soții regale”. De asemenea, în interiorul familiei regelui putea avea loc căsătoria între frați și surori. Femeile vor fi învestite cu funcții sacerdotale, iar în timpul Imperiului Nou ele se vor consacra lui Amon.

Regine ca Hatchepsut sau Cleopatra demonstrează rolul primordial pe care l-au avut în societate.

1.4. Structuri politice

ADMINISTRAȚIA

Încă din Imperiul Vechi, Egiptul este împărțit în provincii. Constituirea nomelor (provincii) are loc în mileniul al III-lea, în timpul dinastiilor thinite. Fiecare nomă se deosebește de celelalte prin religie și prin zeul venerat, în aceste condiții, doar rețeaua birocratică a făcut ca Egiptul să fie un stat atât de bine organizat, începînd cu domnia lui Menes, regele primei dinastii, administrația centrală își exercită autoritatea asupra administrațiilor locale.

ÎNALȚII FUNCȚIONARI

Sarcinile cele mai importante sînt încredințate „vizirului și judecătorului mării săli de la Poartă”¹. Printre înalții funcționari, amintim pe cei doi „cancelari ai zeului”, care erau *intendenți generali* ai amatei, asistați de numeroși *subalterni*.

1.5. Religia mesopotamiană

Religia a apărut pe deplin constituită la Sumer în cursul mileniului al III-lea. Este cunoscută datorită arheologiei și textelor cuneiforme. Fiecare cetate meso-

¹oarta care are deasupra șarpele *ureus* regal este tribunalul regelui (n. tr.).

Ea, zeul apei ce izvorește. Însoțit de simbolul său, peștele. Este reprezentat împreună cu acoliții săi, eroii, înfățișați fără veșminte. Cilindru akkadian. 2340-2200 î. Hr. Muzeul din Bagdad.

Zei și zeițe din epoca akkadiană, după reprezentări ce apar în gliptică. 2340-2200 î. Hr. *De Sumer ă Babylone*, p. 27.

Reprezentări de zei aparținând primei dinastii de la Babilon. 2000-1595 î. Hr. *De Sumer ă Babylone*, p. 30.
potamiană își are propriul zeu, fiecare oraș formînd un stat în sine. Zeii principali sîr asistați de divinități secundare.

PANTEONUL

Caracteristicile sale sînt:

- Politeismul. Pentru fiecare oraș există un zeu ce domnește împreună cu soția și fiii săi. Orașele Umma, Nippur numără în timpul celei de a treia dinastii de la Ur, 638| de nume diferite de divinități.

- Antropomorfismul divinităților. Reprezentate sub formă umană, ele acționează ca oameni. Totuși, ele sînt nemuritoare, iar eroul Gilgamesh nu va reuși niciodată să atingă imortalitatea, căci, în ciuda tuturor vicleniilor sale, șarpele va înghiți planta vieții veșnice]

chiar sub ochii săi.

- Atribuirea unei cifre fiecărui zeu. Lui Anu, zeul zeilor, îi este atribuită cifra 60, \ număr perfect pentru că include sistemele sexagesimal și decimal folosite în calcule de mesopotamieni.

Principalii zei sînt:

- An Anu: „Anu cel suprem, zeul cerurilor, tatăl zeilor”. El locuiește în cer și ideo grama sa reprezintă o stea, determinativ folosit înaintea numelui tuturor zeilor.

- Enlil: zeu al vîntului și al atmosferei.

- Nergal: zeu al Infernului, la origine zeu solar răufăcător.

LUMEA DE DINCOLO

Moartea nu înseamnă o nimicire totală. Spre deosebire de Egipt, defunctul nu poate deveni niciodată un zeu. El trebuie îngropat chiar dacă este în primejdie de a-și vedea sufletul rătăcind și revenind pentru a-i chinui pe cei vii. Dacă defunctul este eliberat de

18

obligații, sufletul lui coboară spre „pămîntul de jos” așa cum se precizează în poemul „*Coborîrea lui Ishtar în Infern*”.

CULTUL

W

ft-1

Sacrificiile de animale, ofrandele de fructe, procesiunile, rugăciunile sînt diferite acțiuni efectuate în fiecare zi de un cler bine ierarhizat, veritabil intermediar între credincios și divinitate.

&
e

MAGIA

Inseparabilă de religia oficială, magia are drept scop protejarea contra demonilor răufăcători: „cei șapte”, „grupele de șapte”. Pentru realizarea acestui țel sînt recitate litanii și psalmi. Se practică și dezlegarea de farmece pe figurine care se aruncă în foc.

Religia mesopotamiană va dispărea mai rapid decît cea egipteană, stingîndu-se cu puțin înainte de secolul I al erei creștine.

1.6. Religia egipteană

Religia în Egiptul antic își are originea în divinitățile nomelor. După unirea celor două regate, Egiptul de Sus și Egiptul de Jos, Seth și Horus se vor impune celorlalți zei. Seth, legat de noțiunea de rău, se află într-o eternă luptă cu Horus, zeul soim. Religia egipteană va conserva întotdeauna unul din aspectele sale primitive: zoolatria. Divinitățile Egiptului antic sînt nenumărate și formele lor infinit de variate.

ZEI

¹¹ Cei mai importanți zei sînt:

Osiris, stăpîn al regatului morților și soț al zeiței Ishtar, este adeseori reprezentat mumificat, Cu capul acoperit de o coroană ornată cu pene.

Ra, zeul-soare, zeul Universului, poartă pe capul în chip de șoim discul solar.

Maat, zeița dreptății și a adevărului, ce cîn-tărea sufletul mortului (psihostazie), simbolizează greutatea corectă în balanță în al cărei taler opus

Hf-/>"
Psi

&
~^/

< ? N
b^vll T<

Principalele divinități egiptene.

După F. Daumas, *Civilisation de l'Eg\pte plwraonique*, Arthatid, 1967.

se găsește inima defunctului. Ea este reprezentată asezată, purtînd pe cap o pană de struț.

Zeul Chnum, divinitate cu cap de berbec și cort de om, era stăpînul insulei Elephantina și paznic ă. Nilului.

M ha lui Mereruka. A V ,1 („știe Saqqaiah.

Dezvoltarea cultelor populare a avut loc tîrziu; Totuși, legenda lui Osiris a devenit celebră: omorît de fratele său, Seth, plîns și căutat de sora-soția sa, Isis, el va fi răzbunat de Horus. Această legendă ne-aj parvenit datorită propagării în afara Egiptului a cultului lui Osiris, devenit Serapis, dar mai ales a cultului lui Isis, ajuns pînă în Galia. Plutarh a consacrat acestei legende un opuscul, la aproximativ un secol după era creștină.

Sprijinindu-se în perioada Imperiului Nou pe zeul Amon, care semnifică „cel ascuns", sau pe zeul Aton, de care se leagă numele lui Amenophis al IV-lea, religia traduce importanța dobîndită de cler la un moment dat.

t-j

Piramidele de la Giseh. Dinastia a IV-a.

rrr-vrrr r
I H A I JiJLJi,

Fiecărei mari perioade din istoria Egiptului îi corespunde un important text funerar: • *Textele piramidelor* pentru Imperiul Vechi;

• *Textele sarcofagelor*, pictate pe acestea, pentru Imperiul de Mijloc;

- *Cartea morților* (papirusuri depuse lângă mumii) pentru Imperiul Nou și perioadele posterioare.

SISTEMELE TEOLOGICE

Templul de la Luxor. Domnia lui Amenophis al III-lea, a XVIII-a dinastie.

Acestea se formează de la începutul istoriei Egiptului.

Pentru preoții de la Heliopolis, Uni

versul este un haos. Din acesta va ieși soarele, care va merge la Heliopolis, de unde, de pe piatra Ben-Ben, va răsări pentru prima oară. Ben-Ben va fi asimilată mai târziu pârții extreme a piramidelor mici. Soarele va crea un cuplu format din Su și Tefnut. Su personifică aerul, iar Tefnut, „ceea ce este umed”, împreună, ei vor da naștere zeului pământului, Geb, și zeiței cerului, Nut. Geb și Nut vor forma o nouă pereche. Copiii acestora

20

vor crea alte două cupluri, Osiris și Isis, Seth și Nephthys. Acest sistem teologic poartă numele de „eneada de la Heliopolis” (nouă zei).

- Hermopolis încearcă să elaboreze la rândul său un sistem teologic pentru a elimina importanța celui de la Heliopolis. Trebuie găsit deci ceva mai vechi ca apariția soarelui, așa că a fost inventat un element plin de viață (nun), din care vor apărea patru cupluri: elementele masculine - broaștele, iar cele feminine - șerpii. Ei personifică elementele negative: Nun Naunet - Hu Hauet - Kuk Kauket - Amon Amaunet. Cei opt zei formând ogdoada vor crea un ou, pe Ben-Ben, care va fi soarele, creatorul și organizatorul lumii.

- Memphis. Zeul creator este Ptah. El va da naștere la opt elemente (opt zei), forme secundare ieșite din el însuși, prin simpla pronunțare a numelui acestora. Fiecare dintre zei va organiza lumea¹.

CULTUL

Conservarea corpului era pentru vechii egipteni una din condițiile sine qua non pentru a-și prelungi existența dincolo de moarte. Din acest motiv, mumificarea este practică începând cu primele dinastii, și chiar poate înainte. Herodot ne lasă o descriere amănunțită a principalelor etape care trebuie urmate:

- se înlătură viscerele, care se pun în așa-numitele vase canope;
- în scopul mumificării, corpul este lăsat într-o baie de sare și bicarbonat de sodiu;
- corpul este apoi înfășurat în bandaje de in puternic îmbibate într-o rășină, fața fiind acoperită de un strat de stuc, pe care sînt modelate trăsăturile defunctului;
- corpul astfel pregătit este înfășurat într-o pînză, iar apoi depus în sarcofag; [mortul trebuie protejat prin șapte învelișuri succesive.

NECROPOLELE

Cea mai mare necropolă este, fără îndoială, cea din Valea Regilor și a Reginelor de la Theba. Toate mormintele datează din Imperiul Nou. Nu trebuie însă ignorat complexul funerar de la Giseh, datat în Imperiul Vechi.

1.7. Aspecte intelectuale și artistice

Principalele forme de manifestare artistică ale artei mesopotamiene sînt:

- Arta hittită se va manifesta în special printr-o arhitectură monumentală: orașul Hattusa (1500 î. Hr.)

Ptah dă viață, însușește „numele” lucrurilor, care apar pe măsură ce zeul le pronunță. Această operă de creație este deci un act magic, deosebit de modul în care iau naștere zeii în teologia de la Heliopolis, unde aceștia se nasc din cupluri de bărbați și femei (n. tr.).

- Arhitectura monumentală este practică și de asirieni: Sargon II (721-70 î. Hr.) își va construi o reședință monumentală la Dur-Sarukkin, actuala Khorsabad Taurii înaripați cu cap de om, plasați la porțile palatului, măsurau 4,20 m în înălțime

Arta egipteană va evolua timp de tre mii de ani, pentru ca în perioada greacă să de cadă complet. Arta coptă va constitui printr-o lungire a sa în perioada creștină.

Sargon II și comandanții săi. Basoreliev găsit în palatul lui Sargon II de la Khorsabad. A doua jumătate a secolului al VIII-lea.

Câteva caracteristici vor fi puse răpi în evidență, atât în arta statuară, cât și în pictură:

- Personajele reprezentate vor apărea din ce în ce mai puțin încorsetate în veșminte, iar trăsăturile feței din ce în ce mai individualizate.

Arta Imperiului Nou va cunoaște o perioadă de manierism, toate detaliile fiind perfect subliniate.

- Convențional, bărbatul și femeia vor fi reprezentați din trei părți, culoarea; fiind însă diferită: brună pentru bărbat și deschisă pentru femeie.

Dintre principalele opere, amintim: statuia *șeicului el Beled* (Statuia primarului) și cea a *Scribului* pentru perioada Imperiului Vechi, capetele dolicocefale ale perioadei atoniene ale lui Amenophis IV și al reginei Nefertiti. Trăsăturile greoaie caracterizează Epoca dominației persane (525-332 î. Hr.). Operele arhitecturale vor constitui întotdeauna o sfidare adusă naturii: piramidele, templele de la Deir-el-Bahari, templul de la Karnak, cele de la Philae

(Epoca dominației persane). Mormintele vor fi decorate, începând cu Imperiul Vechi și până la sfârșitul Imperiului Nou, cu scene din viața cotidiană sau cu scene ce aveau un sens religios precis.

În arhitectură, zigguratele au fost considerate drept strămoșii piramelor în trepte.

Templul lui Homs de la Edfu. Coloane papiriforme și campaniforme.

LITERATURA

Civilizația mesopotamiană a oferit texte foarte variate pe un număr extraordinar de mare de plăci sau inscripții pe piatră: documente juridice, administrative, istorice,

mesopotamiene. *Epopoea lui Ghilgamesh* povestește în mai multe episoade aventurile fondatorului cetății Uruk: povești de vânătoare, expediții contra monștrilor. O variantă a epopeii lui Ghilgamesh va fi cunoscută sub numele de „versiunea de la Ninive”. Aceasta va introduce legenda babiloniană a potopului, care va sta la originea celei din Biblie, în anumite temple s-au constituit biblioteci, în care tablele de argilă erau clasate în funcție de gen și operă. Un astfel de exemplu îl constituie biblioteca găsită în ruinele de la Ninive.

- în timpul Imperiului de Mijloc literatura egipteană ajunge la apogeu. *Povestea lui Sinu-het* - fără îndoială cea mai veche operă din literatura romanescă egipteană - *narează* peripețiile unui demnitar de la curtea lui Ame-nem-hat I. Alte texte povestesc aventurile extraordinare ale unor naufragiați pe o insulă fermecată.

Epoca amarniană ne-a transmis *Imnul lui Aton*, atribuit regelui Amenophis IV. Poveștile destinate unui public mai larg se multiplică începând cu dinastia a XVIII-a. Un loc mai important vor ocupa și scrierile destinate magiei. Din timpul Imperiului Nou ne parvin și numeroase imnuri, dintre care cel mai celebru este *Cartea porții*, care descrie călătoria nocturnă a soarelui în lumea subterană, *învățăturile lui Amen-em-ope* predică modestia și stăpânirea de sine, iar maximele întâlnite în această scriere vor constitui una din sursele cele mai importante ale proverbelor biblice ale lui Solomon.

Prima curte a templului de la Luxor. Coloane papiriforme. Dinastia a XIX-a.

Templu construit de Kefren., Dinastia a IV-a.

ȘTIINȚELE

în Mesopotamia, religia a permis dezvoltarea științelor. Ca și în Egipt, farmacoterapia este în esență vegetală,

minerală sau animală, în schimb, în domeniul matematicii existau modele de probleme de geometrie sau aritmetică. Totul îi interesa pe mesopotamieni, în toate hărțile lumii sau în copiile de hărți veci care ni s-au transmis, Mesopotamia este plasată în centru.

În Egipt, calculul matematic ocupă în loc important în cunoștințele unui scrib. Egiptenii nu au cunoscut însă cifra zero. Geometria nu depășește niciodată teoria, iar construcțiile de mari edificii relevă mai degrabă o știință empirică.

Numeroase papirusuri tratează mai ales probleme de igienă medicală și mă puțin de medicină propriu-zisă.

MUZICA

Basoreliefurile egiptene din timpul Imperiului Nou abundă în reprezentări de instrumente muzicale: hape, instrumente de percuție, fluiere, trompete. GamJ ignora probabil semi-tonurile, dar putem admite că existau cunoștințe privind regulile armonice.

II. LUMEA ORIENTALĂ

2.1. India

CIVILIZAȚIA

În cursul mileniului al III-lea, în India se vor dezvolta două mari cetăți:

- Mohenjo Daro, la 400 km de gurile Indusului,
- Harappa, pe unul din afluenții Indusului.

În cele două cetăți existau străzi principale și secundare, din care se intra în diferitele case.

Ideogramele găsite pe sigilii oferă anumite analogii cu scrierile sumeriene.

Civilizația va fi distrusă în jur de 1500 î. Hr. de către indo-arieni, un popor seminomad.

LITERATURA

La puțină vreme după venirea indo-arienilor apar *Vedele* („științe”). Imnuri de tradiție orală la origine, vor fi considerate ulterior ca texte revelatorii.

Ele cuprind patru părți, care nu au fost redactate în același timp. Prima dintre ele, *Rig-veda*, este consacrată zeilor individuali și cuprinde 10 600 de strofe. Imnul 129 povestește istoria creației. Aici își au originea și temele fundamentale ale filosofiei indiene: suferința și cunoașterea de sine.

Religia indiană, vedismul, va deveni brahmanism, natura acestuia precizându-se în timpul marilor căutări religioase din secolele VI-V î. Hr. Mai recente decât *Rig-veda* și *Brahmana* sînt Upanișadele¹ a căror concepție va fi revizuită

în învățături secrete (n. tr.). 24

o dată cu apariția lui Buddha. Scopul lor este de a calma spiritul omenesc, soluțiile fiind date sub formă de dialog.

Brahmane apar în jur de 1200, avîndu-și originea în *mRig-veda*. Ritualul sacrificiilor este atît de studiat în aceste scrieri, încît se consideră că ele au devenit chiar ritualul preoților.

RELIGIA

Brahmanismul s-a impus către sfîșitul secolului al VI-lea. Societatea indiană se împarte în patru caste:

- în vîrfurile societății se află preoții: *brahmanii*
- războinicii: *kshatriya*
- agricultorii și negustorii: *vaisyas*
- servitorii: *sudra*

Această organizare socială are la bază un întreg sistem filosofico-religios: omul trebuie să se identifice prin toate mijloacele cu Brahma. Unul dintre aceste mijloace îl constituie yoga¹.

În religia indiană predomină trei zei principali:

- Brahma, reprezentat cu patru brațe și patru capete, care simbolizează omniprezența și omni știința sa.

- Vișnu, Conservatorul.

- Siva, Distrugătorul.

Pentru prima oară apare conceptul *desamsara*: transmigrarea sufletelor. Scopul acestei religii este acela de a scăpa metempsihozei. Doi reformatori se vor opune însă acestei doctrine.

- Jina „Victoriosul”, numit așa întrucât a reușit să învingă josnicia inherentă condiției umane.

Doctrina sa se transmite pe cale orală. Provenind din casta războinicilor, datorită ascetismului el va reuși să stăpânească întreaga știință. Doctrina sa ne învață să cunoaștem tot ceea ce este sensibil

Brahma.

India de sud. Secolele X-XI.

Buddha cakymouni. Secolul al V-lea. Paris, Muzeul Guimet.

¹Yoga este un ansamblu de tehnici care permit practicantului să urce pe scara succesiunii principiilor. Tehnicile corporale au drept scop canalizarea corectă a energiilor (n. tr.).

Mahāvīva sau Jina. Secolul al IV-lea.

Casta brahmanilor. Semne de recunoaștere a reprezentanților acestei caste: cocul și cordonul de inițiere ce-i traversează pieptul.

Casta nobililor războinici. Roata simbolizează cuceririle. Apar totodată zeița norocului, prințul moștenitor, elefantul și calul sacri.

La dreapta, om liber cu turban pe cap. La stînga, om sfînt, cu capul descoperit. După documentație fotografică.

și tot ceea ce se compune din două substanțe: una plină de viață și alta inertă. Din reacția lor reciprocă se naște kama, de care sufletul trebuie să se elibereze pentru a pune capăt ciclului de renașteri.

• Buddha. Conform legendei, creația sa este imă, culată, căci el a pătruns la sînul mamei lui sub forma unui elefant alb. Budismul și jainismul sînt doctrine care se deosebesc profund. Pentru a elibera sufletul, budismul recurge la metafizică și la morală, în timp ce jainismul rămîne la practica simplă. Pentru Buddha, cauza suferinței este dorința, modalitatea de a o anula fiind renunțarea. Prin aceasta se asigură accesul la pacea absolută: *nirvana*.

2.2. China

Spre deosebire de India, care a avut legături cu Occidentul, lumea chineză s-a închis, avînd doar contacte indirecte cu civilizația greacă arhaică.

Dinastia Chang, prima dinastie chineză, ne este cunoscută întrucît în timpul ei a apărut scrierea.

RELIGIA

Cele mai vechi forme ale religiei urcă spre sîrșitul mileniului al II-lea. Exista deja un cult monoteist: al lui Chang-Li (zeul suprem), care va intra în declin spre începutul primului mileniu. Pînă la expansiunea lui buddhismului continuă cultul forțelor naturale (cer, pămînt, munți).

FILOSOFIA

Forma cea mai veche a filosofiei chineze este reprezentată de *Cartea Oracolelor „I Ging”* (-1600?). Scopul acestei filosofii este de a dezvolta o viață armonioasă prin intermediul înțelepciunii.

Lao-Tzî a alcătuit o culegere de aforisme adunate în *Dao-de-Tin* (Dao = „cale” „Cartea despre calea și viața umană”). Pentru el, omul trebuie să se identifice prin extaz cu restul Universului, pentru a atinge Dao. El își poate atinge acest țel prin practici de ordin fizic.

Daoismul (taoismul) este o morală individualistă care propovăduiește detașarea de toate lucrurile. Confucius (551-479 î. Hr.), ca și Socrate, îl învață pe om să se cunoască pentru a se putea perfecționa. Confucius a trăit într-o perioadă caracterizată prin violente lupte politice între feodalii chinezi. Discipolii săi îi vor expune sistemul filosofic: omul trebuie să țină seama de condițiile sociale în care s-a născut. Doctrina sa se bazează pe îndeplinirea datoriei, care-l vor ajuta pe om să se regăsească pe sine. Confucius a trăit într-o epocă în care tocmai apăruse scrierea. Principalele sale opere sînt *Cartea schimbărilor* și *Cugetări*.

Kuros atic în marmură.

1,85 m înălțime. Aproximativ 600 î. Hr. New York, Metropolitan Museum.

Corpul rigid respectă legea simetriei riguroase a corpului uman. Umerii sînt lați, șoldurile strimte. Artistul este încă dependent de natura materialului. El a început probabil prin a ciopli un bloc de piatră și prin a desena silueta văzută din față. Anumite detalii demonstrează frica de a sparge piatra: mîinile se odihnesc pe piept, părul cade pe umeri, în loc de a reprezenta ochii în profunzime, aceștia sînt protuberanți, în scopul de a păstra forma ovoidă a capului. Surîsul, marcarea genunchilor, sternul sînt tipice perioadei arhaice.

28

SECȚIUNEA B

LUMEA GRECO-ORIENTALA ÎNTRE SECOLELE VI-I î. H]

I. LUMEA GREACĂ

Descoperirea de către Evans între 1900 și 1920 la Cnossos a artei cretane a permis arheologului englez să descrie această civilizație prodigioasă și să arate că e precede și explică epoca miceniană, aceasta din urmă fiind descoperită de Schliemann între 1870 și 1900. Cei două civilizații se vor dezvolta între milenii III și I. Astfel, unei civilizații caracterizate prin orașe mici îi va succeda una a palatelor (Cnossos, Phaestos, Mallia).

Civilizația miceniană este ilustrată de o serie de fortărețe (Micene, Tirint).

Spre 1100 î. Hr., dorienii, noile popoare venite din nord, se instalează în Grecia, alungându-i pe aheii. Acești din urmă vor căuta să-și întemeieze noi așezări în Asia Mică. La epoca respectivă, teritoriul Greciei centrale îi era împărțit în mici principate independente, care se vor fi unifica pe rînd, toată Atica alcătuind un singur stat. Indicații prețioase cu privire la data exactă a acestui eveniment ne sînt furnizate de lista învingătorilor la Jocurile Olimpice. 776 î. Hr. reprezintă primul an în care apar numele celor care au învins la aceste jocuri. Ignorăm felul în care a fost abolită regalitatea ereditară la Atena și înlocuită printr-un colegiu format din nouă membri și prezidat de un arhonte-rege. Pînă la mijlocul secolului al V-lea î. Hr., cei nouă arhonti au fost magistrații cei mai respectați, pentru că apoi ei să păstreze doar funcții juridice și religioase. Unul dintre ei regla calendarul și prezida serbările dionisiace. Lista arhonților stă la baza cronologiei atice; ea începe în 683 î. Hr. cu numele unui *arhonte-basileus*, compromis între colegiu și funcția sacerdotală a regelui.

1.1. Grecia arhaică a secolelor X - VI î. Hr.

Începuturile acestei perioade (secolul X) sînt destul de puțin deslușite. Dintre toate popoarele doriene, spartanii sînt cei mai bine cunoscuți. Ei se vor impune începînd cu secolul al VUI-lea î. Hr. Acest interval de timp corespunde perioadei numite geometrice, de la frizele stilizate în manieră geometrică, situate pe partea superioară a vaselor. Arhitectura este dominată în special de sanctuare, ca de exemplu cel al zeiței Hera de la Samos, cetate colonizată din mileniul al II-lea de către ionieni. Primul templu dedicat Herei, Heraionul, va fi construit spre anul 800 î. Hr.

În această epocă, reprezentarea umană este neglijată.

Metalul este prelucrat doar la Olimpia, în restul lumii grecești folosindu-se lutul ars. Unul dintre cele mai importante evenimente al secolului al VUI-lea este pătrunderea obiectelor orientale, în timp ce Grecia exporta spre aceste zone produsele sale ceramice. Un secol mai îrziiu vor apărea tipurile fundamentale ale artei grecești. Toate principiile artei vor fi definite în cîteva tipuri, iar omul se va situa în centru.

7.7.7. Organizarea politică

Sparta s-a dezvoltat înaintea Atenei. Originile cetăților grecești sînt încă destul de puțin cunoscute. Se

3are că punctul de plecare a fost *genos-ul*, grup fami-

Hera din Samos. 1,92 m înălțime. Aproximativ 560 î. Hr. Muzeul Luvru.

Forma sa cilindrică ne face să presupunem că au existat statui mai vechi sculptate în lemn, probabil în trunchiuri de copac. Femeile sînt întotdeauna reprezentate îmbrăcate. Pliurile fine și paralele indică chitonul și contrastează cu pliurile în evantai ale himationului.

ial, care s-a regrupat în triburi sau phatrii. Pe măsură ce constituie cetatea, individul se eliberează de constrîngerile familiale, fondate în esență pe tradiții și legi cutumiare (*nomos*). Cetățile erau foarte numeroase în Grecia pînă în secolul al V-lea. Liga de la Delos (atenienii și aliații lor) grupa aproape 400 de state, în principal cetăți. În interiorul acesteia exista o mare diversitate, ce antrena diferențe importante în statutul cetățenilor, în poziția necetățenilor, cît și în relațiile dintre multiplele categorii de locuitori.

FORMELE POLITICE

- Guvernarea oligarhică (Grecia arhaică, Sparta): puterea este exercitată de un număr redus de bărbați (la Sparta, legile lui Licurg). Dacă se disting prin bogăție,

29

se vorbește de plutocrație și aristocrație în cazul grupurilor privilegiate prin naștere.

- Tirania (Grecia arhaică): guvernarea ești dirijată de o persoană care-și impune voința fără reguli prestabilite. La Atena, în secolul al VI-lea Peisistrata va prelua puterea, profitînd de tulburările din cetate.

Vas grec reprezentînd războiul *dintre zei și giganți*. Vas attic B 208. Datat în jurul anului 530 î. Hr. British Museum.

- Guvernarea democratică (Grecia clasică): exclude puterea unei autorități care nu derivă de la popor. Partizanii oligarhiei sînt mai mult sau mai puțin ostili democrației; ei se vor asocia în hetarii.

- Guvernarea monarhică (Grecia elenistică): puterea este exercitată de către un șef unic, regele.

SISTEMUL POLITIC AL CETĂȚII

în jurul anului 625 î. Hr., Dracon emite primeli legi, considerate destul de dure, ceea ce mai târziu va da naștere calificativului de draconic, în 594 î. Hr., Solon va iniția o serie de reforme: eliberarea micilor proprietari de pământuri de obligațiile ce apăsau pe umerii lor, împărțirea cetății în patru categorii stabilite pe baza veniturilor fiecăruia. El va stabili bazele constituției ateniene. Legislația în vigoare este consemnată pe coloane triunghiulare rotative, în fața cărora toți cetățenii depuneau jurământ. În Pireu, pe al Atenei, el va înființa primul lupanar public.

Profitând de tulburările de la Atena, Peisistrat preia puterea, instaurând tirania, împreună cu cei doi fii ai săi, Hipparchos și Hippias, el reușește să diminueze puterea nobililor.

Către 507 î. Hr., Clistene va iniția reforme democratice: crearea *demelor*, reorganizarea *Boule-ului magistrativ*.

Adevăratele schimbări sociale și politice se vor produce o dată cu cuceririle lui Alexandru cel Mare (336-323 î. Hr.). El va mări lumea elenizată, răspîndind practica sclavajului și implantîndu-i pe greci și macedoneni în sisteme economice diferite.

CETATEA

Organizarea comunităților de locuitori a dat naștere cetății, *ethnos-ul* (grup etnic). *Polis-ul* va avea o dimensiune spațială și umană: „*Polis-ul* este acolo unde se află corpul civic”. Elementul esențial este comunitatea de cetățeni. *Politeia* constituie ansamblul de instituții dintr-un *polis*. Aristotel va fi cel care va redacta *Athenaion politeia*, constituția Atenei. Deși nu era cetățean grec, l-au interesat mecanismele instituțiilor.

Patrios politeia este constituția strămoșilor, dreptul cutumiar al primelor origini. A fi cetățean în Grecia înseamnă înainte de toate participarea *lapoliteia*,

30

uvînt care desemnează în același timp participarea individuală la corpul civic și a structura însăși a cetății-stat. Metecii străinii de cetate) și sclavii (proprietate a mei alte persoane) sînt excluși.

Ecclesia sau Adunarea Poporului se reunește *in agora*, piața publică. *Boule* sau

consiliul este o adunare permanentă com-

Un exemplu de templu ionic: Erechtheionul de pe Acropolea Atenei. După 420 î. Hr.

•usă din 500 de consilieri sau *bouleutai*; locul lor în adunare este obținut prin tragere la sorți. Ei lucrează pe grupuri de cîte 50. *Heliaia* sau tribunalul poporului este compus din 6 000 de cetățeni, trași la sorti în fiecare an.

Ostracismul permite poporului ca, prin vot, să excludă pe oricine ar fi candidat la postul de tiran¹.

J.1.2. Evoluția artistică

STILURILE NOI

Ordinele doric și ionic își fac apariția în decursul secolului al V-lea î. Hr. Cel corintian va apărea în secolul al IV-lea î. Hr. Este foarte dificil de delimitat geografic regiunile în care predomină unul sau altul dintre aceste stiluri. Totuși în insulele ionice se manifestă ordinul ionic, iar cel doric, apărut în Pelopones, nu

se va limita la regiunea de origine. Coloanele templelor sînt cele care ne permit o mai bună sesizare a diferențelor dintre cele două ordine.

- Coloana dorică, ale cărei origini trebuie căutate în jurul datei de 625 î. Hr., are un fus canelat, element masculin care se așază direct pe sol și suportă un capitel foarte simplu, bombat sub o abacă dreptunghiulară. Coloana descrește pe măsură ce se înalță, întrucît greutatea ei, la care se adaugă cea a restului construcției, este suportată de baza coloanei. Ea este compusă din tamburi canelați mențiți să-i pună în evidență volumul.

,,... • Coloana ionică este așezată pe un soclu format din două părți: stilobatul și plinta, element feminin. Capitelul se caracterizează prin două volute răsucite. Ordinul ionic nu prezintă metope sau triglife, ci numai o friză orizontală continuă al cărui unic scop este decorativ.

Fiecare om politic ce are împotriva sa cel puțin 6000 de voturi este constrîns să plece Pentru 10 ani în exil (n. tr.).

STATUILE ȘI PLASTICA

Imagine a Acropolei.

Teatrul lui Dionysos de la Atena.

Plastica se apropie foarte mult d'i operele cicladelor sau de cele egiptene în jurul anului 650 î. Hr. apar numeroase reprezentări rigide de tineri bărbați (*roi*): brațele lipite de-a lungul corpului picioarele strînse. Dar cea mai vec statuie a artei grecești este considerată; fi o reprezentare feminină, *okore*. Ea es; statuia lui Artemis de la Delos, care co form unei inscripții a fost dedicată sp: 660 î. Hr. de către Nicandru din Naxos; *Doamna de la Auxerre*, numită astfel după orașul unde a fost descoperită, este far! îndoială opera cea mai reprezentativă a artei statuare feminine pentru acea perioadă. Corpul ei a fost tăiat cubic apoi rotunjit în mod elegant, începînd c sfîrșitul secolului al VI-lea î. Hr., artiștii ionieni folosesc la Delphi statuia-coloan; sau cariatida.

Triunghiul timpanal este unul din punctele unde trebuia plasată o compoziții complexă ce punea în scenă personaje a căror atitudine *variază* în funcție d< înălțime. Locul central era rezervat zeilor, în această perioadă temele sînt împrumutate din Orient: friza templului lui Artemis de la Corfu (580 î. Hr.).

CERAMICA

Săpăturile arheologice întreprinse în necropola Atenei au scos la lumină vase ceramice de o diversitate extraordinară.

Pentru vasele epocii geometrice, ceramica rămîne una din principalele^ producții la Rodos, dar mai ales la Corint. Pentru secolele VIII-VII, tipul cel mai frecvent este amfora pîntecoasă, cu gît înalt, simplu, decorat cu linii sinuoase și cercuri.

La sfîrșitul secolului al VI-lea este adoptat un nou procedeu: cel al figurilor negre detașate pe fond roșu. în secolul al VI-lea, reprezentările epice în stil figurativ capătă o importanță din ce în ce mai mare. Temele în pictura de pe vase își au originea în legende despre Heracles, Tezeu, Perseu. Spre 530 î. Hr. în tehnică are loc o schimbare: dacă pînă acum motivele erau pictate cu firnis negru pe fond roșu, se va inversa procedeul, figurile fiind pictate în roșu pe fond acoperit cu firnis negru. Această nouă tehnică a fost pusă la punct în

32

Atica. La Atena, ea va cunoaște o dezvoltare deosebită, constituind un monopol al atelierelor.

ARHITECTURA

Începînd cu secolul al VI-lea, cetățile vor executa lucrări importante: amenajarea Siracuzei, apeducte la Megara și Samos, fîntîni la Atena. Din Ionia și nîă în Sicilia se organizează marile sanctuare, care închid în zidul lor de incintă clădiri secundare, portice, teatre, stadioane.

Pe acropola Atenei se ridică o serie de temple construite din tuf. La Delphi se construiește Tholos-ul din Marmaria.

în Magna Graecia și în Sicilia, templele au dimensiuni excepționale și un decor rafinat: Selinunte, Heracleion, Siracusa, Artemision, Paestum. Unele temple sînt construite din argilă, cu coloane de lemn, ca de exemplu templul Herei de la Olimpia (sec. al VH-lea).

1.1.3. Literatura

POEZIA EPICĂ

Se presupune că înaintea poeziei homerice a existat o poezie de curte, mai ales la Cnossos și Micene. Această ipoteză este formulată în scopul explicării existenței în *Iliada* a unei epopei prehomerică, care povestește aventurile lui Heracles. *Iliada* și *Odiseea* conțin fiecare înjur de 12000 de versuri. Există mari la cune în ceea ce privește geneza, forma și conținutul acestora, dar mai ales semnificația lor. În secolul al XIX-lea s-a presupus că Homer, autorul lor, nu a existat, el fiind inventat de artiști: Chenier - *Orbul*, Ingres - *Apoteoza lui Homer*. Noile cercetări de astăzi consideră că el ar fi trăit la Smirna către anul 800 î. Hr.

Pînă la Homer existau *aezii*, care mergeau din oraș în oraș, cîntînd poeme epice și acompaniindu-se la lire. Poemele homerice s-au născut între secolele IX și VII. Ele pun în scenă o întreagă lume ce aparține civilizației miceniene. Așa cum spunea Victor Hugo „în epopee, istoria este ascultată la porțile legendei”.

Tema majoră *alliadei* tratează legenda distrugerii Troici, axîndu-se pe consecințele tragice ale mîniei lui Ahile. În *Odiseea*, care pare a fi posterioară, povestea se țese în jurul lui Ulise (în greacă - Odiseu), care după războiul de la Troia se întoarce spre patria sa, insula Itaca. Dominantă este și tema dragostei conjugale, care va triumfa în final. *Odiseea* a inspirat muzicieni, pictori și scriitori:

- în muzică amintim operele *întoarcerea lui Ulise* de Claudio Monteverdi (1641) și *Penelopa* de Gabriel Faure (1913).
- în pictură celebre sînt tablourile:
 - *Ulise în insula feacilor* de Rubens.
 - *Ulise ridiculizîndu-l pe Polifem* de Turner.
- în literatură:
 - *Nașterea lui Odiseu* de Jean Giono.

DEFINIREA EPOPEII

Poezie orală la origine, *epos-ul* este dramatic, în scopul punctării și organizării povestirii în episoade, erau necesare pauzele. Epopeea se definește drept < poveste elaborată într-o manieră literară, ea conservînd amintirea unui eveniment istoric ce a suferit transformări datorită legendei. Epopeea este un poem cîi aduce în scenă povești minunate cu eroi și zei.

POEZIA DIDACTICĂ: SECOLUL al VH-lea î. Hr.

Scopul poeziei didactice este acela de a învăța concepte filosofice, precept reguli literare într-o manieră plăcută.

Hesiod este autorul a două opere: *Teogonia* (*Nașterea zeilor*) și *Munci și zile*. În prima sa operă, el descrie evoluția lumii pînă la apariția lui Zeus. În a doua, se face elogiul justiției, apărută de Zeus, al muncii și al legii impuse oamenilor de către zei. Ea conține totodată indicații privind munca pe ogoare. Hesiod își dezvoltă teoria pesimistă asupra existenței. Opiniile sale contrastează fundamental cu cele ale lui Homer. Astfel, el este convins că a fost ales de muze pentru a i se spune adevărul, în timp ce Homer a primit libertatea poeziei. Hesiod este în acest sens părintele poeziei didactice, așa cum Homer este cel al poeziei epice.

POEZIA LIRICĂ: SECOLELE VII-VI î. Hr.

La originea poeziei lirice stau poemele cîntate. Muzica va deveni practic inseparabilă de poezie. Marile epopei vor fi înlocuite de cîntece scurte, în locul hexametrelor epic apare dimetrul elegiac, vers de patru picioare, ilustrat de Tirtu în a doua jumătate a secolului al VH-lea, apoi de Mimnemos din Colofon, contemporanul său. Va fi creat apoi iambul, ritm apropiat de cel al limbii și folosit de Arhiloh, autor satiric. Sappho și Anacreon din Teos compun epigrame în care cîntă dragostea și tinerețea.

NAȘTEREA TRAGEDIEI

Teatrul grec, născut din religie, își sărbătorește zeii, în special pe Dionysos. Reprezentările dramatice devin astfel un veritabil cult dedicat zeilor. Corul evoluează într-o incintă circulară, numită „orchestră” și unde se află plasat altarul zeului. Actorii evoluează în spatele altarului. Aceștia erau izolați de culise prin-tr-un perete. *Proskenion* sau fațada scenei servește drept decor. La Atena, în teatrul lui Dionysos, publicul putea atinge cifra de 20 000 de spectatori.

34

Tragedia își păstrează originile sale lirice, dar corul va pierde din importanță în folosul acțiunii. Tespis (535 î. Hr.) ar fi creatorul elementului dramatic: dialogul. Astfel, șeful *corifeilor* (coriștilor) se detașează de cor, dînd replică acestuia. Piesa debutează cu un prolog, apoi urmează *parados-ul* (corul intră cîntînd în orchestră). Scenele interpretate de actori se succed, fiind întrerupte de cîntecul corului, care rămîne pe loc (*stasima*). Ultima scenă este reprezentată de ieșirea corului: „exod”.

1.1.4. Filosofici și religia •'

'^

--

;i,a .,;t,l.

ORFISMUL

Originar din Tracia, el se propagă rapid în Grecia și în coloniile sale meridionale. Misterele orfice ocupă un loc important în viața cotidiană și paralel cu religia oficială ele vor da naștere unei mișcări filosofice.

Fondată pe principiul metempsihozei, doctrina orfică se raportează la Orfeu, care ar fi trăit înainte de războiul Troiei. Datorită unor incantații purificatoare, sufletul își regăsește drumul spre origine. Această doctrină este diferită de naturalismul religiei grecești, așa cum o găsim la Homer. Pe lângă o teorie asupra originii zeilor (teogonie) și a oamenilor (cosmogonie), ea elaborează o metodă care învață cum să te eliberezi înainte de termen de ciclul de nașteri și care este modul de viață ce trebuie adoptat pentru a atinge acest scop (asceza).

FILOSOFIA PRESOCRATICĂ

Thales din Milet (640-562) este considerat de către Aristotel drept fondatorul filosofiei. Comerciant, el a cutreierat lumea, ajungînd pînă în Egipt. Este autorul mai multor teoreme în geometrie. A calculat înălțimea piramidelor egiptene folosindu-se de lungimea umbrei lor. Pentru el, „apa se află la originea tuturor lucrurilor”. Antichitatea îl va considera unul dintre cei șapte înțelepți. Cei „șapte înțelepți” reprezintă un grup de autori, care în realitate nu întruneau acest număr, dar cifra avea o valoare simbolică menită să le întărească notorietatea. Operele lor nu s-au păstrat, ele fiind cunoscute doar prin maximele lui Democrit din Phaler.

Concepției dinamice a universului i se opune concepția statică a unui univers prin intermediul cifrelor. Unul din demersuri va fi religios, iar celălalt științific.

Anaximandru din Milet (610-540) este considerat, ca și predecesorul său, unul din fondatorii filosofiei grecești. Opera *sa Despre natură* nu s-a păstrat, dar ea trebuie să fi fost prima istorie universală. Ca și Tales, el consideră că la originea tuturor lucrurilor se află un element comun.

Anaximene (586-530) alege ca principiu de bază aerul generator. El îl identifică cu sufletul și respirația. Prin condensare și prin rarefiere, aerul creează toate lucrurile.

Heraclit din Ephes (cca 540-cca 480), considerat drept creatorul științei naturii, explică în opera sa, *Universul*, felul în care s-a născut armonia lumii: originea și substanța tuturor lucrurilor se află în conflictul dintre contra: (*Polemos -Dike*). În scrierile sale apare pentru prima oară conceptul de *logos* (rațiune).

Pitagora (sec. VI î. Hr.), fondatorul aritmeticii grecești, va inventa noțiunea de „armonie a sferelor” în scopul definirii *cosmos-ului*. Fiecare dintre acestea produce prin rotație un sunet; ansamblul acestor sunete creează legătura dintre muzică și matematică. Originar din Samos, el va fonda la Crotona o sectă religioasă care venera apusul soarelui. Esența gândirii sale filosofice se bazează pe punerea în evidență a raporturilor existente între matematică și muzică. Trăsă originală a filosofiei sale constă în suveranitatea și înțelepciunea numerelor.

în 540 î. Hr., într-o colonie ioniană din Italia, Elea, va lua naștere prim școală filosofică din antichitate, în fruntea acestei școli s-a aflat Parmenide (ce 540-cca 450). Născut la Elea, el a fost fără îndoială elevul lui Anaximandru și poate al lui Xenofan. Poemul său, *Despre natură*, nu s-a păstrat în întregime* Ceea ce mai există, *Prologul*, compus din 32 de versuri, ni s-a transmis prin intermediul lui Sextus Empiricus. Continuarea de 61 de versuri, ce constituie un discurs, provine dintr-un comentariu realizat de Simplicius (sec. IV d. Hr. despre fizica lui Aristotel.

Prologul descrie o călătorie inițiată că. Eroul află că există două căi: ființa, adică „ceea ce este” și există dintotdeauna, și „non-ființa”, fără cale de ieșire. •

1.2. Grecia clasică a secolelor VI - V î. Hr.

1.2.1. Organizarea politică

Puterea ateniană se va întări în urma războaielor medice (492-479) provocate de revolta Ioniei. Victoriile de la Maraton (490) și Salamina (480) vor consolida poziția ateniană. Conflictul va fi reglat prin pacea de la Callias (449)

HEGEMONIA ATENEI (479-404)

Atena a grupat contra perșilor câteva orașe din Ionia și Hellespont, deci pe toți dușmanii acestora. Tratatul încheiat reprezintă prima confederație maritimă organizată de Aristide. Secolul lui Pericle poartă numele strategului care va guverna Atena timp de 15 ani, consolidând regimul democratic, în scopul de a permite cetățenilor săraci participarea la adunările oficiale sau consilii, sînt create sub strategia *saEisphora* sau indemnizațiile.

36

UNIUNILE: SYMMACHAS, STRATEGIE

Cetățile grecești se coalizează periodic împotriva unui dușman comun, alegînd un *strategos autokrator*. *Symmachas* sînt uniuni care au mai ales un caracter religios; ele grupează în jurul unui sanctuar mai multe cetăți sau grupări etnice. Cea mai celebră a fost uniunea de la Delphi, controlată în epoca elenistică de regii macedoneni.

GUSTUL PENTRU POLITICĂ

Gustul pentru viața politică se dezvoltă, favorizat de crearea *Eisphorei* la Atena. Cetățenilor le place să se adune în agora pentru a discuta asupra viitorului cetății sau a confederației, ascultîndu-i pe oratori sau pe sofști. Nu trebuie însă uitat faptul că o mare parte a rezidenților cetății nu participă la viața civică. Cel mai flagrant caz este cel al Spartei, unde numai cetățenii de drept, *Homoioi* sau Egalii, au dreptul de a delibera în cadrul adunărilor sau al banchetelor asupra proiectelor civice.¹ În cazul banchetelor sau *sissytia* (mese comune), fiecare cetățean trebuia să-și aducă hrana; absența era pedepsită cu decăderea, Egalul devenind asemănător Hiloților, locuitori ai pămînturilor controlate de Sparta, și privați de orice drept în cetate. Această regulă drastică a condus Sparta la oligantropie, adică la lipsa de bărbați-cetățeni.

1.2.2. înflorirea gîndirii: literatura

TRAGEDIA

Dezvoltarea în secolul al V-lea î. Hr. a tragediei antice este marcată de trei autori de geniu:

- Eschil (525-456).

Spre deosebire de Téspis, Eschil reduce considerabil rolul corului, introducînd cel de-al doilea actor, al treilea protagonist fiind introdus mai tîrziu de către Sofocle. Se va ajunge astfel la un veritabil dialog. Datorită

lui Eschil, tragedia rămâne apropiată de originile sale. Acțiunea este simplă. Ideile dominante sînt fatalitatea și gelozia zeilor încrîncenați împotriva victimelor lor. Principalele sale opere sînt:

- *Rugătoarele*
- *Oreste*
Perșii
- *Cei șapte contra Tebei*
- *Prometeu*

Egalii sînt singurii care se bucură de drepturi politice. Pentru a face parte din acest grup trebuia să fii născut din părinți cetățeni și să fi primit educația pe care o dădea statul (n. tr.).

- Sofocle (495-405).

Fiul unui bogat armurier atenian, membru al maltei societăți, Sofocle v; deține o serie de funcții importante, ca de exemplu cea de strateg alături de Pericle. El va introduce la Atena cultul lui Asclepios, zeul medic, el însuși de. venind mare preot. Rolul corului, încă important, va diminua în folosul unei acțiuni mai variate. Personajele luptă împotriva fatalității, care, chiar dacă le ruinează viața, le lasă intactă conștiința. Caracterul eroilor săi se definește prin revoltă. Operele sale principale sînt: • *Aiax*

- *Antigonă*
- *Electra*
- *Oedip Rege*
- *Filoctet*
- *Oedip la Colonos*

- Euripide (480-406).

Opera sa reprezintă o nouă concepție asupra tragediei. El se distinge de; ceilalți autori prin interesul pentru formele filosofice, ca și pentru noile forme de expresie (retorica, muzica). Reduce considerabil rolul corului și modifică legende în scopul de a le umaniza. Personajele sînt dominate de pasiune. Din* cele 92 de piese s-au păstrat 19, în timp ce de la Sofocle au rămas 7 și tot atîtea de la Eschil. Dintre cele mai importante opere, amintim:

- *Troienele*
- *Andromaca*
- *Ifigenia în Au Uda*
- *Electra*
- *Oreste*
- *Ifigenia în Taurida*
- *Medeea*

Piesele lui Euripide vor inspira alți autori:

Seneca: *Hercule mînios*

Comdtte: *Medeea* (1635)

Racine: *Ifigenia* (1674), *Fedra*

Goethe: *Ifigenia în Taurida* (1786)

Claudel: *Protei*

Sartre: *Troienele*

Ele au inspirat muzica lui Lulli, *Alcesta* (1674) și a lui Gliick (1767).

PINDAR ȘI LIRISMUL CORAL (518-438)

Născut într-o familie aristocratică, el a urmat studiile la Atena. Opera sa, compusă din imnuri de victorie, din cîntece corale, este de inspirație religioasă,

căci sărbătorirea unei victorii capătă un sens religios. El dezvoltă un adevăr Religios și moral. Odele sale, compuse sub forma triadelor, conțin o strofa, o antistrofa și o epodă. Partea centrală a fiecărui poem este constituită dintr-un iit consacrat eroului unui oraș sau creatorului unei sărbători. Stilul său va fi o Isursă de inspirație pentru literatura germană clasică a epocii lui Goethe.

COMEDIA

- Aristofan (445-385).

S-a născut la Atena. Comediile sale vizează în principal viața politică, socială și intelectuală a timpului său. Îi place să ridiculizeze democrația atenică. Idealul său rămâne pacea. Din cele 40 de comedii ale sale nu s-au păstrat decât 11: *Viespile*, *Păsările*, *Broaștele*.

EVOLUȚIA ISTORIEI

• **De la cronică:** Herodot din Halicarnas (484-425) a călătorit mult în Asia, în Babilon și Egipt, fugind de fapt de tirania lui Lygdamis. În anul 440 participă la ridicarea unei noi colonii pe ruinele vechiului Sybaris: Turioi (Italia meridională), inaugurată de Pericle. Herodot va trăi aici până la sfârșitul vieții.

Redactează istoria popoarelor civilizate cu care a intrat în contact în timpul călătoriilor sale. Transmite astfel informații despre științe, neconfirmate întotdeauna de descoperirile arheologice. Erudiții alexandrini au împărțit opera sa în 9 cărți, fiecare primind numele unei muze. Interesul său major vizează conflictul care opune Europa Asiei, cât și războaiele care decurg din acesta. Concepția sa asupra istoriei are la bază principii morale și religioase. Totuși, datorită scrierilor sale avem informații asupra manierelor și moravurilor vechilor popoare cu care a intrat în contact.

CĂUTAREA ADEVĂRULUI

*

TUCIDIDE (460-396)

Opera sa, *Istoria războiului peloponezic*, redactată în exil, pune bazele metodei istorice europene. Confruntat cu războiul peloponezic căruia îi apreciază importanța, Tucidide îi scrie istoria, devenind astfel primul istoriograf. Documentația sa își are sursele în ambele tabere, încercând să dea dovadă de obiectivitate. Cea mai mare parte a operei sale este redactată în exilul din Tracia. Editată de Xenofon, lucrarea a fost terminată de acesta din urmă. Ca și Machiavelli mai târziu, Tucidide acceptă ideea că cel mai puternic îl domină pe cel slab.

XENOFON (430-355)

A fost primul biograf al antichității, înainte de a fi scriitor, a participat la campania militară condusă de Cyrus contra lui Artaxerxes, fratele acestuia. Decrierea acestui eveniment este făcută în *Anabasis*. Prieten cu Socrate, Xenofon va fi exilat în urma procesului acestuia. Aversiunea sa contra democrației și convingerile sale monarhiste explică și atitudinea lui combativă contra Atene. Făcând apologia lui Socrate, el descrie atitudinea acestuia în timpul procesului. O altă operă a sa, *Hellenika* (*Hellenicele*) continuă lucrarea lui Tucidide. Tot a scris *Ciropedia* (*Educația lui Cyrus*), lucrare cu caracter filosofic și moral.

1.2.3. înflorirea gândirii: filosofia

DOCTRINELE

- Cinismul.

Fondatorul acestei doctrine este Antistene (440-366). Doctrina număra discipoli până în epoca Sfântului Augustin. Termenul de cinic își are originea în cuvântul grecesc „*kyon*” (câine), el raportându-se la modul de viață extrem de frugal adoptat de această categorie de filosofi. Cel mai important reprezentant a fost Socrate, care acuză mai înainte de toate individualismul.

Temele principale ale acestei doctrine sînt:

- materialistă: afirmă caracterul corporal al oricărei existențe;
- eristică: neagă posibilitatea judecății;
- practică: înțelepciunea trebuie să conducă la fericire;
- universalistă: Diogene spunea „sînt cetățean al lumii”.

- Hedonismul.

Școala hedonistă a fost creată de A r i s t i p din Cirene (435-360), discipol al lui Socrate. Plecînd de la teoriile lui Protagoras, eforturile umane trebuie aibă drept scop plăcerea, „hedone”, de unde termenul de hedonism. Epicur va relua în linii mari aceste idei.

- Scepticismul.

Desemnează școala pironiană, al cărei fondator este P i r o n din Elis (360[^] 270). Cuvîntul „skeptikos” semnifică în greacă „examen”. Filosofii sceptici vor fi numiți și „zetetici” (căutători). Timon din Flius (330-234) este cel mai cunoscut discipol al acestei doctrine.

Pentru acești filosofi, omul este incapabil să aibă o opinie sigură asupra lumii. Ei caută echilibrul sufletului. Autorii moderni care se apropie de aceste concepții sînt Montaigne, Gassendi, Bayle.

1.3. Marile școli filosofice

1.3.1. Stoicismul

Principalul fondator al școlii stoice a fost Z e n o n (320-264) din Kition. j Acesta a fost la Atena elevul lui Stilpon din Megara, al platonicienilor Xenocrate \

40

și Polemon, dar și al lui Crates Cinicul. Grație lui Panatios, care și-a creat propria școală de filosofie la Rodos, *Stoa* (doctrina porticului) se va romaniza, iar istoricul Polibiul în a sa *stoa mijlocie* va combina filosofia stoică greacă cu iziunea romană realistă. Succesorii greci au fost Cleante(331-232)șiHrisip(282-202). Ceea ce cunoaștem din filosofia stoică ni s-a transmis prin autorii romani: Seneca, Epictet, împăratul Marcus Aurelius. Se naște conceptul *humanaitas*, ce va marca ulterior toată gîndirea occidentală. Conform stoicilor, lumea este guvernată de *heimarmene*, destinul.

Opunîndu-se doctrinei epicureice, stoicii consideră că lumea fiind guvernată de zei, tot ceea ce se întîmplă este, deci, fatal. Seneca exprima această teză în *DeProvidentia*. Deși omul este stăpînul judecății sale, derularea evenimentelor nu depinde de el. Ansamblul moralei stoice constă în a trăi în conformitate cu natura universală, supunîndu-ne legii divine. „Omul este un lucru sacra pentru om”, scria Seneca, sentiment ce conduce spre cel de solidaritate umană. Microcosmosul uman reproduce structura lumii și poartă în el o parte din „logos”-ui rațiunea) universal. Ei disting de asemenea lucrurile bune de cele rele, iar dintre acestea, pe cele care depind de noi de cele care depind de soartă, în aceste condiții, este necesară înlăturarea pasiunilor, surse de greșeli ale judecății, prin stăpînire de sine și fermitate. Scopul destinului uman este fericirea pe care o mîtem atinge grație energiei și virtuții. Sufletul uman este o emanație a divinului. Stoicismul va avea repercusiuni asupra unor autori ca Montaigne, va fi criticat de Pascal și aprobat de Vigny (*Moartea lupului*).

Marcus Aurelius (120-180) este probabil cel mai celebra dintre stoici, în măsura în care el transformă o doctrină filosofică în modalitate de guvernare a Imperiului. Virtutea principelui trebuie să strălucească peste ansamblul administrativ, ghidat fiind de ideea Binelui pe care trebuie să-l realizeze.

1.3.2. Epicureismul

Epicur(341-270) își fondează școala la Atena în 306 î. Hr. Din opera lui s-au păstrat cîteva fragmente. Doctrina sa este expusă în special de poetul latin Lucrețiu (sec. I î. Hr.) în lucrarea *De rerum natura*. Discipol al lui Democrit, Epicur adoptă o concepție mecanicistă și materialistă asupra lumii: totul se compune din atomi, inclusiv sufletul, în

momentul morții se produce o disociere totală a atomilor.

Epicureismul refuză providențialismul. Fericirea constă doar în plăcere, el distingând mai multe tipuri de plăceri. „Printre dorințe sînt unele naturale și necesare, altele care sînt naturale, dar nu necesare și, în sfîrșit, unele care nu sînt nici naturale, nici necesare, ele fiind produsul unei judecări iluzorii” (Epicur, *Maxime*).

41

DEZVOLTAREA ȘI PERVERTIREA DOCTRINEI

Atunci cînd Epicur vorbește de plăcere și de împlinirea dorințelor, el se referă mai ales la cele care sînt naturale și necesare. Nu este vorba de a se lasă fără control în voia tuturor simțurilor. Epicureismul vede împlinirea omului tocmai în alegerea justă a plăcerilor. Mai tîrziu, doctrina va fi pervertită de cît aristocrația din Imperiu, care va reține doar principiul plăcerilor. Astfel, trepta se va instaura un epicureism vulgar, fără ideal, mulțumindu-se cu satisfacere] plăcerilor, refuzînd alegerea esențială. De aceea, chiar și în zilele noastre, epicureismul este adeseori confundat cu un simplu hedonism, fără a ține seama de noblețea ideilor și de exigența de viață a fondatorului său.

1.3.3. Sofismul

Școala sofistă ce apare în secolul al V-lea î. reprezintă pe cei care sînt în căutarea înțelepciunii (*sophia*) și a modalității de a o atinge. Deși sofistii nu se interesează de politică, ideile lor vor avea implicații directe în acest domeniu. Principalii sofisti sînt:

- Protagoras, care afirmă că „omul este măsura tuturor lucrurilor”. Prin această aserțiune, autorul neagă existența unui adevăr obiectiv și afirmă liberul arbitraj al omului în fața divinității, învățătura sa este plină de scepticism. Pentru Protagoras, fiecare cetate este liberă să-și stabilească propriul cod de valori, să hotărască ceea ce este just și injust. Morala sa este una socială, și nu individuală, întrucît omul face parte din societate.

- Gorgias (480-370) este autorul sofist care-și caută cu multă grijă cu vintele, pentru ca demonstrația să fie convingătoare. Opera sa *Despre natură și non-ființă* i-a conferit reputația de nihilist.

- Calicles apare în dialogul lui Platon intitulat *Gorgias*. El susține că tot ce este urît este nedrept. Există o contradicție între legea naturală și cea a oamenilor. Legea este făcută de cei mulți în interesul celor slabi. Pentru el, adevărata morală rezidă în triumful celor mai puternici asupra celor mai slabi.

- Trasimach, în Introducere la *Republica* lui Platon, el se exprimă astfel: „Justiția nu este altceva decît interesul celui mai puternic... și guvernarea stabilește legi pentru propriul său interes”. El neagă statul, forța fiind cea care dirijează relațiile sociale.

SOCRATE

Născut în 470, el se sinucide în 399 la Atena, în urma condamnării sale. A exercitat funcții în Boule. Fiul al sculptorului Sophroniskos și al unei moașe, el are drept maximă: „Ceea ce știu este că nu știu nimic”. Aceasta înseamnă că omul nu poate cunoaște întregul adevăr, dar că scopul acestuia este de a se apropia de adevăr. Făcînd aluzie la meseria mamei sale, el își numește metoda

42

„maieutică” („moșirea” ideilor). El demonstrează interlocutorului ignoranța și îi arată în același timp că poartă în el adevăruri pe care le ignoră. „Arta mea de a moși cuprinde toate funcțiile pe care le îndeplinesc moașele... Dar principiul artei mele este acela de a fi capabil să discerni în mod sigur dacă spiritul copilului este o himeră și o falsitate, sau un fruct real și adevărat” (*Theaitetos*, 150b-150d). Fondată pe dialectica pusă la punct de sofisti, metoda lui Socrate opune unei propoziții (teză) o propoziție contrară (anti-teză).

Cele două vor forma sinteza și vor pune în valoare adevărul conținut de fiecare dintre ele. Această metodă corespunde doctrinei dublei cunoașteri:

- prima: *doxa*, cea a lucrurilor aparente și superficiale;
- a doua: *episteme*, cunoașterea adevărată, profundă.

În 399, acuzat de impietate de către democrații atenieni, Socrate este condamnat la moarte, considerându-se că noul spirit public este responsabil de prăbușirea puterii ateniene. Este adevărat că sofistii au atacat în special autoritatea în stat. Procesul său va fi descris de Xenofon și Platon.

PLATON (427-347)

Descendent după tată din Codros, rege al Atenei, și după mamă din legiuitorul Solon, Platon aparține uneia dintre cele mai importante familii aristocratice ateniene. Discipol al lui Socrate, el este fondatorul Academiei. A fost filosoful ideilor cu implicații politice. Dezamăgit de guvernarea de la Tarent și de abuzurile oligarhiei, ca și de regimurile democratice care l-au condamnat pe Socrate, Platon realizează că o acțiune politică directă este imposibilă chiar și la Atena. Schimbarea este posibilă doar prin educarea viitorilor cetățeni de elită, în acest scop, el pune bazele Academiei, model etern de școală de filosofie.

Doctrina lui Platon formează un ansamblu complet: formarea teoriei ideilor, nemurirea sufletului în *Fedon*, originea lumii în *Timaios*, dragostea *măban-chetului*. Toate operele sale vor fi legate de viața cetățeanului: *Politica*, *Republica*, *Legile*. Același lucru se poate spune și despre dialogurile sale: *Apologia lui Socrate*, *Protagoras*. Din opera sa se degajă mai multe idei:

Bustul lui Pericle. Secolul al V-lea. Marmură. Lucrare romană efectuată după originalul grecesc.

În *Republica* apare ideea cetății ideale. Omul nu trăiește singur, el este legat de cetate, căreia îi aparține; societatea însăși depinde de calitățile individuale ale oamenilor care o formează.

În *Legile*, analiza se poartă asupra legilor și bazelor autorității, în consecință, politica va fi și ea depen-

dentă de aceiași oameni. Platon este considerat drept unul dintre fondatorii școlii istoriciste, căreia îi aparțin K. M. și A. Comte.

Doctrina ideilor formează pivotul teoriei sale asupra cunoașterii: obiectele instabile sînt reflectarea imperfecției arhetipurilor ideale și imuabile. El se pronunță pentru adevăr și bine. Practicarea filosofiei trebuie să permită depășirea imperfecțiunilor, care împiedică cunoașterea arhetipurilor.

ARISTOTEL (384-322)

Copie romană a *Afroditei din Cnidos*. Praxiteles. 350-330. Roma, Muzeul de la Vatican.

Este fiul medicului de curte al regelui Macedoniei. Faptul că Aristotel s-a născut la Stagira este important căci el nu este cetățean al Atenei și, deci, nu poate participa la viața politică a acestei cetăți, chiar dacă el este cel care va redacta constituția orașului. Spre deosebire de Platon, el nu se interesează numai de organizarea cetății, ci de toate formele de organizare politică. În 367 el intră în școala lui Platon, iar în 342 devine preceptorul lui Alexandru cel Mare. Aristotel este creatorul silogismului.

Își creează o școală proprie de filosofie. Elevii săi se vor numi „peripateticieni”, după obiceiul lui Aristotel de a vorbi mergînd (*peri- / paîn* = plimbare). El va pune bazele sistemului științific modern. Filosofia sa va fi o critică a cunoașterii. Discipolii săi vor numi *Organon* (instrument metodologic al cercetării științifice) tratatul său de logică. Această lucrare conține două „analitici” (studiu asupra silogismelor) și articole mai scurte asupra categoriilor și „hermeneuticii”. Tot afit de importante sînt și tratatele sale asupra științelor naturale. În *sa Istorie a animalelor* pune bazele zoologiei. *Fizicii* îi adaugă în mod logic *Metafizica*, în care tratează principiile Ființei. *Etica Nikomacheia* (*Etica Nicomahică*) este consacrată moralei, care pentru prima oară este studiată ca un concept filosofic. În *Poetica* va trata problemele esteticii pentru că natura a lăsat neterminat un anumit număr de

lucruri, pe care arta le] va perfecționa.

1.4. Evoluția artistică

J. 4.1. In Grecia clasică, două perioade vor delimita operele și artiștii:

- Primul clasicism, reprezentat de secolul lui Pericle (sec. V î. Hr.), va vedea înfrângerea Atenei în urma războiului peloponezic.

44

- Al doilea clasicism este reprezentat de perioada luptelor dintre Atena, Sparta și Teba, care se termină cu supunerea Greciei de către Filip al II-lea al macedoniei, în urma luptei de la Cheronea (338).

SCULPTURA PRIMULUI CLASICISM (500-450 î. Hr.)

Noțiunea de atelier a secolelor anterioare își pierde semnificația, întrucât artiștii se deplasează din ce în ce mai mult.

- **Myron**: opera sa *Discobolul* a fost cunoscută de numeroși artiști. Este în bronz și prezintă un tânăr atlet în plin efort, în momentul aruncării discului.

- **Polykles** (450-400): a lucrat mai ales în bronz. Figurile predominante sînt cele de zei și eroi, dar mai ales cele de atleți învingători. Este creatorul „canonului” artei clasice, pe care l-a expus într-un tratat cu același titlu despre proporțiile corpului omenesc. *Dorifond* concretizează această teorie. Această lucrare reprezintă un tânăr aruncător de lance ne este cunoscută doar prin copiile romane.

Praxiteles, *Hermes cu copilul Dionysos*. 350-330 î. Hr. Muzeul din Olimpia.

Alte opere: *Diadumenos*, *Amazoana rănită* (creată pentru Artemision-ul din Efes).

- **Fidias** (490-431): născut la Atena, el va executa la Olympia marea statuie a lui Zeus. Zeul era reprezentat șezînd pe un tron decorat cu aur și fildeș. Ansamblul sculptural atinge o înălțime de 10 metri. De asemenea, el a realizat statuia Atenei Parthenos destinată a fi plasată în interiorul Parthenon-ului. Metopile care ornează Parthenon-ul ilustrează diferite teme:

Pe latura de est: lupta zeilor împotriva titanilor;

Exemplu de templu doric: Parthenon-ul de pe Acropolea Atenei. Conceput de Iktinos, în jurul anului 450 î. Hr.

Pe latura de vest: războiul atenienilor contra amazoanelor;

Pe latura de nord: distrugerea Troici;

Pe latura de sud: lupta împotriva centaurilor.

Friza Panateneelor tratează o singură temă, aceea a marii sărbători a Atenei procesiune în cursul căreia fecioarele aduceau zeiței în dar *peplos-ul*, voal sacru țesut de ele timp de un an.

SCULPTURA CELUI DE-AL DOILEA CLASICISM (sec. IV)

Contrastînd cu cel precedent, secolul al IV-lea este cel al diversității. Atacurile filosofilor au determinat deschiderea spiritelor și a concepțiilor. Sîntem mai bine informați asupra sculptorilor decît asupra operelor lor.

Praxitele a fost doar sculptor și prefera marmura; Pictorul Nicias adaugă strălucirii marmurei o ușoară patină de culoarea mierei, dînd astfel viață statuilor lui Praxitele.

Principalele opere sînt: *Afrodita de la Cnidos*, *Satyr* odihnindu-se, *Hermes cu copilul Dionysos în brațe*.

- **Lisip** este maestru în turnarea bronzului și în rel prezentarea mișcării. Influențat de realism, el studiază subiectele atletice. Reluînd calculele proporțiilor, stabilește un nou canon, mai suplu, în noul său canon estetic fixează raportul de 1/8 între cap și restul corpului uman. Aspectul mai auster al sculpturilor sale este dat de căutările lui asupra mișcării, a rolului luminii, cît și a felului de a sublinia liniile corpului.

Lisip. *Apoxiomenos*. Al treilea sfert al secolului al IV-lea. Roma, Muzeul din Vatican.

Lucrări: *Apoxiomenos* (copie romană). Motivul acestei lucrări este banal: un atlet își curăță corpul după terminarea efortului fizic, înlăturînd cu strigilul praful amestecat cu uleiurile care-i impregnează epiderma. O altă lucrare este *Hermes legîndu-și sandaia*. Fiind artistul oficial al lui Alexandru cel Mare, îi va face acestuia o serie de portrete-busturi în bronz.

MARILE TEMPLE

Începînd cu anul 450 î. Hr. sporirea resurselor publice și private în Grecia are drept consecință dezvoltarea arhitecturii civile: case particulare, clădiri în agora, teatre. Pericle proiectează reconstruirea edificiilor de pe Acropole, distruse în parte de persi. În 448, arhitectul Ictinos începe construirea Parthenon-ului. Pe platforma de vest a Acropolei se va înălța micul templu ionic al Atenei Nike, în timp ce Erechtheionul este început pe platoul superior al Acropolei.

46

În prima jumătate a secolului al V-lea, efortul arhitecților se va concentra asupra edificiilor religioase și a perfecționării ordinului doric. Marele ansamblu arhitectural este templul lui Zeus de la Olympia, capodoperă a epocii clasice. Arhitectul acestui templu va fi Libon din Elis. Magna Graecia și Sicilia nu au suferit de pe urma invaziei persane. Aici va începe construcția a numeroase temple: la Paestum, templul Herei; la Siracusa, Ateneionul; la Agrigento, Olympeion-ul. În Sicilia se va resimți mai ales influența ionică (templul din Segesta).

În timpul celei de-a doua perioade clasiciste, după înfrîngerile din 404 î. Hr. (capitularea Atenei pune capăt războiului peloponezic), Atena își termină construcțiile începute și reface alte monumente.

Lisip. *Apoxiomenos*. Noile canoane de proporții. Aproximativ 350 î. Hr. Capul reprezintă o optime din lungimea corpului.

- **Skopas**, născut la Páros, a fost arhitect, sculptor și pictor. A construit două temple dorice și a creat numeroase sculpturi. El dovedește o pronunțată tendință pentru dramatic, așa cum se observă pe basoreliefurile *Mausoleului din Halicarnas*. Celelalte opere ale sale ne sînt cunoscute doar prin intermediul copiilor romane: *Artemision-M* de la Efes, sculptura reprezentîndu-l pe Tezeu, portretul regelui Mausolos. Operele sale exprimă într-un fel deosebit de pregnant neliniștea, pasiunea, durerea.

1.5. Grecia elenistică

Este o perioadă care va dura două secole. Cele trei monarhii care iau naștere sînt de origine militară, în timpul acestei epoci se formează limba scrisă greacă, „*koiné*” (limba „comună”), care va înlocui vechile dialecte, ajungîndu-se astfel la o unitate lingvistică.¹ Această limbă comună va fi folosită pînă în Asia, forța sa unificatoare putînd fi comparată cu cea a limbii lui Luther, folosită în Germania în secolul al XVI-lea. Sub multe aspecte, civilizația alexandrină va continua pînă în 641 d. Hr., adică pînă la cucerirea arabă. Grecia elenistică a fost expresia cea mai desăvîrșită a specificului grec. Eliberîndu-se de lanțurile sale naționale, ea a pus fundamentele culturii universale.

7.5.7. Monarhia: o nouă organizare politică

Monarhia va păstra o cultură religioasă, pentru că învingătorul este protejat de zei.

limbă comună derivă din dialectul attic clasic vorbit de oratorii, istoricii și filosofi Atenei în secolul al IV-lea î. Hr., cu cîteva modificări neînsemnate (n. tr.).

./-i

IMPERIUL LUI ALEXANDRU (356-323 î. Hr.)

j

Alexandru dorea un imperiu universal. Acesta s-a extins asupra Asiei *Mia* și Egiptului, deși armata se va opri la malurile Indusului. Alexandru a fondat 71 de cetăți în Orient, ceea ce explică importanța elenizării. Moartea sa a împiedica *realizarea* unei perfecte fuziuni între lumea greacă și cea barbară.

DIADOHI ȘI EPIGONI¹

La moartea lui Alexandru în 323 î. Hr. la Babilon, întrucît nu a existat un moștenitor direct al acestuia, regatul său se va împărți între cei mai importanți generali. Ei vor fonda dinastii de drept divin. Principalele regate create după moartea lui Alexandru sînt: al Antigonizilor în Macedonia, al Lagizilor în Egipt

al Seleucizilor în Asia. Incepînd cu secolul al III-lea, aceste regate vor fi absorbite de cucerirea romană (războaiele Macedoniei, războaiele împotriva lui Mitridat și campaniile lui Pompei). Roma își va întinde mîna asupra Greciei, făcînd aceasta o provincie romană.

MONARHIILE ELENISTICE

Ptolemeu I Soter (Salvatorul), prieten și gardă de corp al lui Alexandru, fonda la moartea acestuia Imperiul Ptolemeilor, ce cuprindea Egiptul, Siria, Caria și insula Cos. Sub dominația sa, Egiptul constituit în provincie va deveni un important centru intelectual și artistic. Fiul său va dezvolta orașul Alexandria, devenit sub primii doi Ptolemei capitala științei, filosofiei și lingvisticii.

1.5.2. Dezvoltarea intelectuală

Alexandria, cea mai mare cetate greacă din Egipt, a fost întemeiată pe locul unui sat de pescari, Racotis, așezat pe brațul vestic al Nilului. Cel care a trasat planurile cetății este arhitectul Dinocrates din Rodos, în antichitate, orașul se numea Alexandria ad Aegyptum (Alexandria din Egipt), situîndu-1, deci, geografic și spiritual.

În fața orașului se afla insula Faros, pe care a fost construit farul, considerat în antichitate drept una dintre cele șapte minuni ale lumii.

Alexandria, capitală intelectuală, va fi înzestrată de către Ptolemeu al II-lea Filadelful cu două biblioteci, care mai tîrziu vor fi cunoscute sub numele de Biblioteca din Alexandria. Cea mai importantă dintre acestea este legată de Muzeu, ea conținînd aproape 700 000 de papirusuri, în timpul revoltelor din Alexandria (47 î. Hr.) cea mai mare dintre biblioteci dispăre, iar în 391, a doua. |

Amândoi termenii se traduc în limba greacă prin „succesori”. Primii sînt urmașii imediați ai lui Alexandru cel Mare, iar cei din urmă ai diadohilor (n. tr).

48

Deși importanța științifică a Atenei este în declin, ea rămîne unul dintre ele mai importante centre ale filosofiei antice. Totuși, erudiți ca Arhimede, ?uclid, Calimah, Teocrit trăiesc la Alexandria.

POEZIA ERUDITĂ ȘI PREȚIOASĂ

Calimah (310-235 î. Hr.) provine dintr-o familie aristocratică. Trăiește a Alexandria. El a redactat catalogul bibliotecii, a scris numeroase piese lirice, țoezii iambice, mici epopei. *Aitia (Cauzele)*, opera sa de bază, este o culegere le povestiri mitologice, în care dovedește o extremă erudiție.

Teocrit (315-250), originar din Siracuză, a desfășurat o importantă .ctivitate literară între 257 și 260, el fiind creatorul poeziei bucolice. Partizan al perelor scurte, el critică excesele erudiției.

Opere mai importante: *Idile*, *Siracusanele*, *Thalysia* (îchinată Demetrei).

ISTORIA

P o l i b i u (200-125) va asigura în secolul al III-lea tranziția spre epoca omană. Descrie cuceririle romane și războaiele punice. Este fondatorul unei storii a faptelor, pe care le examinează cu multă grijă, respingîndu-le pe cele are i se par îndoielnice. Prizonier la Roma, prieten al Scipionilor, el este martorul rivilegiat și istoricul sfîrșitului Greciei elenistice în fața apogeului Romei.

1.5.3. Artele

Capitalele artistice se multiplică: Rodos, Atena, Alexandria, Pergam. Arhitectura este legată de construirea unor edificii grandioase și foarte decorate (altarul lui Zeus din Pergam în 180 î. Hr., marele templu al lui Zeus Olimpianul de la Atena). Sculptorii îndrăgesc tot mai mult maniera realistă și reprezintă în lucrările lor noi divinități.

ARHITECTURA GRANDIOASĂ

Palmira. Vedere interioară a templului lui Bel. Prima jumătate a secolului I d. Hr.

Numeroase temple sînt construite sau refăcute. Ordinul doric va fi practic abandonat. Este păstrat doar în reconstrucții, ca de exemplu al treilea templu al lui Apolo de la Delos. Ordinul ionic va suferi Și el modificări. Cît despre ordinul corintic, acesta este bine reprezentat de templul lui Zeus Olimpianul de la Atena, început în 164 î. Hr. de către arhitectul lui Antioh al IV-lea.

^nn-

O trăsătură remarcabilă a acestei arhitecturi este dată de dezvoltarea urb; nismului în cetățile vechi, reconstruite, sau în cele noi. Străzile care se întreta] în unghi drept vor fi tot mai mult limitate de coloane. Porticele se multiplică (| Delos: Porticul Antigonei). Planul agorei devine regulat, cu monumente coi struite special pentru reuniunile adunărilor populare sau ale corporațiilor.

Teatrele se vor modifica datorită dispariției corului și creșterii important dialogurilor (Teatrul din Delos). în ceea ce privește locuința elenistică, dimensiile acesteia se micșorează, iar decorația devine mai luxoasă: în centru se afl megaron-ul, care dă înspre o curte, completată de piese secundare, în secolul a II-lea, la Delos, Rodos, încăperile vor fi dispuse în jurul unei curți cu peristi| doric, cu un bazin central. Curtea era decorată cu stucaturi și mozaicuri. **SCULPTURA**

în secolul al III-lea, este supusă influențelor Orientului. La Atena, maești tradiției clasice sînt fiii lui Praxitele: Timarhos și Cefisodot, autori ai unui portn al Menadelor. Eroșii adolescenți și satirii sînt mărturia persistenței modei li

Praxitele. Influența lui Scopas se resimte în portretele oamenilor de stat, al filosofilor, ca și în patetismul capetelor. Statuile atleților se inspiră mai ales dL tradiția lui Lisip.

f

Tradiția clasică a secolului al III-lea se manifestă și în școlile din Asia, prii copii ale artiștilor. La Pergam, prima manifestare a acestei școli este ex-voto-ul lui Atalos I, ridicat în memoria victoriei sale asupra galaților. A doua este marel^ altar al lui Zeus din Pergamon, a cărui friză reprezenta pe 120 m lungime Gi\ *gantomahia* (lupta dintre zei și giganți).

l

Și în alte cetăți ioniene există ateliere prospere: Miron este șef de școală în Smirna. Cea mai importantă statuie a sa reprezintă o *bătrână beată*. Artistul *Gladiatorului Borghese* este un efesian. Tot artiștii din Efes sînt și autorii *Galilor din agora*, a *Italicilor de la Delos*.

În secolul al II-lea î. Hr., Delosul primește toate influențele. Se execută numeroase copii. În Peloponnes, Damofon din Mesena execută o *Afrodita* sau *Venus din Milo*. În secolul I î. Hr., Atena va fi centrul renașterii neo-atice:

- Apolonios: *Torsul de la Belvedere*;
- Clycon: *Heracles Farnese*;
- vas decorativ: *Crater Borghese*.

↓

Ca și Delosul, Rodosul este supus numeroaselor influențe, în secolul al II-lea î. Hr., un artist rodian a creat pentru sanctuarul Caribilor de la Samotrace, vestitul monument al *Victoriei* pe prora unui vas. *Grupul lui Laocoon* este realizat în aceeași tradiție pergamiană.

50

SINCRETISMUL: EXEMPLUL EGIPTULUI

Școala din Alexandria se află în mare parte la originea reprezentării zeilor în manieră greacă. Astfel, Osiris se transformă într-o divinitate cu barbă, purtînd numele de Serapis. Cultul lui Isis, răspîndit pe întregul litoral al Mării Mediterane, o reprezintă pe zeiță cu trăsăturile Demetrei și Cibelei, purtînd tipul lor de veșmînt lung, în falduri, și coafată *cupolos*.

II. LUMEA ORIENTALĂ

2.1. India

LITERATURA

Tradiția plasează originea *Mahabharatei* în secolul al V-lea î. Hr. Versiunea pe care o cunoaștem astăzi ar fi mult mai recentă, datînd din jurul anului 400. Poemul, ce cuprinde 100000 de versuri, descrie rivalitatea și războiul dintre două ramuri ale familiei regale Bharata, în timpul perioadei protoistorice. În interiorul acestei epopei există o serie de mituri narative și didactice, legende care conțin învățături în materie de religie, morală etc. Epopeea este o culegere a tuturor credințelor Indiei acelei epoci. *Bhagavadgita* (*Cîntarea preafericitului*) face parte din *Mahabharata*, alcătuiind o epopee aproape autonomă, ce conține diverse tipuri de informații religioase, filosofice și etice. *Ramayana* povestește felul în care eroul divin, Rama, și-a recucerit soția, pe Sita. Opera cuprinde 24 000 de versuri și ar fi posterioară M7/za&/zarafe/. Spre începutul erei creștine apar și alte poeme epice și texte: *Pur anele*, *Tantrele*.

2.2. Arta

Tradiția budistă ne vorbește de Ashoka „piosul”, căci în 262 î. Hr. el a trăit într-o mănăstire, convertindu-se la budism. Este considerat cel mai mare suveran al Indiei.

În secolul I î. Hr. *stupa*le de la Sanci reprezintă esența artei dinastiei Cātavahana. Cele patru porți care au fost adăugate în această epocă se numără printre capodoperele artei hinduse. Sculptura prezintă între secolele III-I î. Hr. influențe din Iranul elenizat. Basorelieful, greoi până în prima jumătate a secolului al II-lea î. Hr., se perfecționează după această dată (Sanci).

În secolele I-III, școlile sînt de influență greco-budistă; în secolele IV-V, formele se purifică și se echilibrează. Temele brahmanice ocupă un loc tot mai important.

SECȚIUNEA C

ROMA, RUPTURĂ ȘI CONTINUITATE

I. ÎNTEMEIEREA ROMEI ȘI REGALITATEA

1.1. Etruscii

Istoria Romei se împarte în două perioade, ce durează fiecare cam 500 de ani:

- epoca republicană: 500 î. Hr.-27 î. Hr.
- epoca imperială: 27 î. Hr.-480 d. Hr.

După spusele lui Herodot, etruscii, populații de origine asiatică, ar fi părăsit Lydia din cauza foamei, instalându-se în cursul secolului al VIII-lea î. Hr. Italia centrală, într-un teritoriu ocupat de purtătorii culturii villanoviene. Apar tenența lor etnică este încă nesigură. Ei înșiși își spuneau „Rasenna”. Vocabularul și structura lingvistică nu sînt indo-europene. Principalele orașe întemeiate de etrusci au fost: Arretium (Arrezzo), Veii (Isola Farnese), Tarquinii (Tarquinia-î Corneto), Florentia (Florența). Arhitectura se manifestă în esență prin cea de tip funerar: tumuli și orașe-necropole (*Cerveteri*). Sînt supuși de romani în cursul secolului al IV-lea.

Romanii vor păstra numeroase caracteristici ale civilizației etrusce, în special în religie și în magie, unde practica divinatorie ocupă un loc important. Tina, divinitatea principală, era asimilată cu Iupiter, Uni cu Iunona, Minerva cu Minerva, Vulcan cu Vulcanus.

Sub influența elenistică, civilizația etruscă își va pierde originalitatea; sarcofagele prefigurează sarcofagul roman, iar arta statuară anunță bustul roman.

1.2. Perioada regilor: legendă și realitate

Este dificilă despărțirea realității de legendă. Tradiția romană care s-a fixat progresiv pînă la Vergiliu și Titus Livius (secolul I î. Hr.) ne vorbește de originile Romei. Aeneas (Enea), unul dintre fiii zeiței Venus, fuge din Troia cuprinsă de flăcări și debarcă în Italia. El se căsătorește cu Lavinia, fiica regelui Latinus,

52

fondează Lavinium și își numește poporul cu numele de „latini”. Fiul său, Iulus, rondează cetatea Alba Longa, unde se succed doisprezece regi. Urmașa ultimului lege este Rhea Silvia, care împreună cu zeul Mars are doi fii: gemenii Remus și Romulus. Un uzurpator a pus stăpînire pe tronul cetății Alba Longa, aban- [lonîndu-i pe Romulus și Remus. Aceștia din urmă vor fi crescuți de o lupoaică, între 753-509 la tronul Romei se vor succeda șapte regi. Această serie este, în parte, legendă, dar și realitate, întrucît ea corespunde numeroaselor

descoperiri arheologice.

ÎNTEMEIEREA ROMEI

Deveniți adulți, gemenii îl masacrează pe uzurpator și în anul 753 î. Hr., urmași de numeroși albanii și latini, întemeiază o nouă cetate. Locul ales a fost acela în care gemenii au fost alăptați de lupoaică: colina Palatinului, care domină Tibrul. Soarta îl desemnează pe Romulus drept fondator. El trasează o brazdă ce va marca viitoarea incintă a cetății. Batjocoritor, Remus sare peste brazda trasată de fratele său. În aceste condiții, Romulus, iritat, îl ucide și rămâne singurul stăpîn al orașului, căruia îi va da numele său, Roma.

Pentru a le dăruia însoțitorilor săi neveste, Romulus le răpește pe Sabine, tinere ce aparțineau populațiilor care locuiau la nord de Tibru.

753 î. Hr. este data arbitrară a fondării Romei. Numele întemeietorului, ca și al fratelui său, derivă din numele etrusc patronimic „Ruma”. Lui Romulus îi succede Numa Pompilius, rege pașnic și pios, considerat de legendă organizatorul religiei. Sub domnia lui Tullus Hostilius (Războinicul) are loc războiul împotriva cetății Alba Longa, terminat cu lupta dintre Horiați și Curiați. În cele din urmă, cetatea Alba Longa va fi distrusă pînă la temelii. Ancus Martius construiește Ostia și portul Romei. Tarquinius Priscus introduce civilizația etruscă. Servius Tullius ridică zidul de incintă ce înconjoară cele șapte coline, organizează și administrează Roma, organizează armata. Tarquinius Superbus continuă marile lucrări la Roma, dar conduce ca un tiran. Construiește marele templu al lui Iupiter de pe Capitoliu, templele lunonei și Minervei; realizează marele canal de scurgere, „*Cloaca Maxima*”. Iulius Brutus îl alungă în 509 î. Hr., sfîrșitul regalității la Roma situîndu-se în jurul anului 508 î. Hr., după cum ne relatează istoricul grec Polibiul din Megalopolis (200-120 î. Hr.).

RELIGIA

Vechea triadă capitolină - Iupiter, Mars, Quirinus - este înlocuită de una nouă: Iupiter, Iunona, Minerva. Spre anul 500 î. Hr., pe măsură ce se formează cetățile, se ridică primele temple: templul lui Iupiter de pe Capitoliu (497), Amplul lui Saturn (482), Templum Castorum din Forum.

53

II. REPUBLICA (509-27 î. Hr.) 2.1. Noile instituții

^sa-r

—

S Er

TM

•

^

^

S

S S S ^ - ^ ^ "

Z.I. i^ionc iiiainwi"

ruici^{ea}

Treptat, noul regim se defineşte şi îşi află echilibrul în cele trei tipuri < țin
loc de curte e ap .
instituții.

2.2. Categoriile sociale: de la plebe la

2.1.1. Magistraturile

- V ^ M ^ ^ ef

^ ? ri ^ S ^ r Singurul său ideal este

Magistrații dețin puterea executivă și sînt aleși pentru un an. Pentru a foarte puțin, sau deloc ^comerai ș

autoritatea morală și sa-și exercite
magistrat, trebuia să fi ocupat mai înainte în ierarhie un tip de magistrata, războiul căci numai așa poate
inferioara.

.C.doicenzor Uleșilafiecare San Uși exercitaupropriu-zismagistra
doar 18 luni. Ei întocmeau listele senatorilor. Tot în competența lor intra
l de sclavi.
tlămîntul cetățenilor și al averii acestora.

L —

. Cei doi consuli sînt magistrații supremi ai Republici, Rolul lor este
de|^ ccmvocașiprezida Senatul, dar și adunările populare: adun^
curtata) și adunarea centuriată (comitia centuriata). Ei joacă și un rol religiei cetățenilorse va situa în jurul cifrei
de.

,

După tradiție,

•"-țȘț
,,;

aaaar

SSCSSS

S:

c
c
e
s

l
a
r
e
s
p
o
n
s
a
b
i
l
i
t
ă
ț
i
l
e
p
o
l
i
t
i
c
e
;
R
n
i
m
a
r
ă
m
î
n
e
o
”
c
e
t
a
t
e
-

ci r\r9«Pie
CTC^CSil,
KOIUa lamina vj
,1

^— divizarea și repartizarea : Ierarhia este următoarea:

din patricieni (care n^l—, -- ieri (puteau să cum-din urmă participă cel mai direct

. Pretorii: sub Sylla (secolul I î. Hr.), ei sînt în număr de opt. Principala ij

• Pretorii: sub Sylla isecomi 11. n. i, ci »mi m uuuu $\wedge \sim \wedge \dots \wedge$ _____ ,
 Λ $\vee$ $\#$ Π J-'Uyt' H"v, _____

atribuție o constituie administrarea jurisdicției civile. Pretorul urban se ocupa de litigiile dintre cetățenii romani. Rolul său poate fi și militar, el purtând titlul de *Imperator* al unei armate (general).

- Aristocrația se situează în frunte.

H, $\cdot$ $\ast'$ c A m

$$- \cdot \sim_{nrn}$$

• Ediliile supravegheau organizarea și funcționarea piețelor, se ocupau

aprovizionarea Romei și cu organizarea spectacolelor publice.

- Cvestorii, contabili ai tezaurului public, erau în număr de 40.

Teza

este păstrat la Roma în templul lui Saturn. Tot ei sînt cei care se ocupau

strângerea impozitelor.

OC

$$\wedge \quad \S \quad i \quad s \quad \check{a} \quad J \quad * \quad * \quad \wedge \quad * \quad \wedge$$
$$\begin{array}{ccc} 1 & \circ & \\ \wedge & \wedge & \wedge \\ \wedge & \wedge & \wedge \end{array}$$

rpura
pcuuu
nun**»

— toga
brodată cu purpură
și emblema ivorie.

- Plebea se împarte
la rândul ei în două
clase:

- clasa ai cărei
membri formau
infanteria grea;

2.1.2. *Senatul*

Puterea acestuia este considerabilă, îi revenea un rol important în administrarea finanțelor, fapt care-i asigura supremația asupra tuturor magistraturilor!
statului roman. Dă ordine consulilor, dirijează diplomația. Este o adunare
permanentă, aleasă dintre foștii magistrați. Numărul membrilor este în creștere!
continuă: 300 la început, 1000 sub Sylla, în secolul I î. Hr.

1

2.7.3. *Adunările populare*

Există trei tipuri de adunări populare:

- *Adunarea curtată (comitia curiata)* îi confirmă pe preoți în funcții.

- *infra classem*,
clase inferioare care
serveau în infanteria
ușoară. Sînt cei
> compuneau
majoritatea legiunilor și a
populației. Această clasă
socială va

cel mai puternic
marcată de războaie.

2.3. Evolu ția politică spre Principat

În secolul al IV-lea
î. Hr. Roma se
apără cu greu de
Latium. Înainte de
mijlocul secolului al
III-lea î. Hr., mi

devastată de gali; spre

• ^_„K„, Bvmc malele evenimente sînt în 390 î. Hr., Roma este

272 î. Hr., Tarenrum este supus și Roma domină întreaga Peninsulă Italică de; sud de Arno.

Puterea sa se va afirma în Mediterana în 264 î. Hr. (primul război punitiv împotriva cartaginezilor). Două
secole mai târziu, Roma domină malurile Mediteranei, pe care o poate numi de acum „*mare nostrum*”.

REPUBLICA ÎN CRIZĂ

Profund transformată de cuceririle sale, Roma nu reușește să se organizeze într-un stat ale cărui dimensiuni să cuprindă și Mediterana. Regimul republic; de altădată nu mai funcționează: ambițioșii își dispută puterea și cumpără voturile. Inegalitatea socială se adâncește, antrenând o perioadă de criză.

SFÎRȘITUL REPUBLICII

La mijlocul secolului I î. Hr. Republica este în plină agonie. Incapacități de a construi o republică la dimensiunile cuceririlor determină nobilimea senatuală să accepte monarhia drept soluție, după exemplul regatelor elenistice. Inși bilitatea politică duce la izbucnirea războaielor civile. După Sylla, Caesar începe să impună soluția monarhică. El eșuează în tentativa sa, dar calea este pregătită pentru Octavianus. Acesta organizează un guvern monarhic și asigură pacea în provincii. Pentru a nu-și face un dușman din oligarhia senatorială, el păstrează aparențele republicane, introducând Principatul. Octavius adoptă titulatura „*princeps senatus*”, primul dintre senatori. Noul regim, deși păstrează cîte aparențe republicane, este un veritabil regim imperial.

RELIGIA ROMANĂ

Religia romană s-a format pornind de la numeroasele culte existente, ef suferind influențe extrem de diverse, înainte de instalarea Republicii, exista¹ credințe vechi în puteri superioare, *numen*. Aceasta reprezenta o personificare a forțelor supranaturale care apăreau sub forma unor divinități masculine sau feminine. Ele nu constituiau obiectul vreunui cult. Doar ritualurile magice aveau o anumită importanță, întrucît romanii credeau că prin intermediul acestora pot modifica desfășurarea lucrurilor, începînd cu epoca republicană și mai ales sub Augustus, guvernul roman va folosi religia în scopul servirii statului.

Distingem două categorii de zei:

- Zeii populari, în număr de aproape 30 000 la Roma. Romanii considerau că în spatele fiecărui lucru se află un zeu, ceea ce și explică numărul lor atît de important. Această multiplicare a divinităților este în special creația lumii rurale. Printre zeii cei mai populari îi amintim pe „*lari*”, iar dintre aceștia, pe Lares compitales, ce protejau cartierele și răspîntiile. În cinstea lor, în luna ianuarie era celebrată sărbătoarea numită *Compitalia*.

Principalii zei sînt: Iupiter, zeul cerului; Mars, zeul războiului; Vulcanus, zeul focului; Neptun, zeul cerului; Saturn, zeul semănăturilor.

56

Principalele zeițe sînt: Iunona, soția lui Iupiter, zeița fecundității; Minerva, înțelepciunii; Vesta, zeița căminului domestic; Flora, zeița grădinilor.

împărații vor fi zeificați în timpul epocii imperiale (Caesar, Augustus).

ZEII CASNICI

Deosebiți pentru fiecare familie, cultul lor este celebrat de *pater familias*. Zeii *Lari* sînt protectorii casei. Dintre aceștia, *Lares Penates* veghează asupra proviziilor și aprovizionării cu hrană. Acestora li se oferă sacrificii modeste pe altarul casei. Cît despre zeii *Mani* (*DU Manes*), ei sînt divinități răufăcătoare, asociate cu sufletele morților. Pentru a se proteja de zeii *Mani*, ei erau onorați la fiecare comemorare a defunctului. Romanii se preocupă prea puțin de problema supraviețuirii după moarte. Ei nu cred în recompensa sau pedeapsa pe care o vor primi după moarte, în funcție de acțiunile lor bune sau rele. Morții vegetează într-o lume inferioară și pentru ca ei să nu revină, li se aduc ofrande. De-abia sub influența filosofiei grecești apare concepția lumii de dincolo în rîndurile societății aristocratice.

INTEGRAREA JURIDICĂ A RELIGIEI

Relațiile dintre zei și oameni iau caracterul unui contract, întrucît romanii așteaptă de la zeii lor favoruri

imEDIATE: recolte bune sau victorii. Extrem de superstițioși, romanii sînt foarte atenți la toate semnele, pe care ei le interpretează drept favoare sau mînie a zeilor. Această atitudine întărește formalismul unei religii, "n care teama ocupă un loc important. Mai riult decît la alte popoare, religia la romani aparține cetății, întrucît toată viața politică este legată de rituri, culte, iar magistrații sînt și preoți. Astfel, Caesar a *fost Pontifex maximus* (*Mare pontif*), iar Cicero *augur*.

CULTE ȘI RITURI

În viața privată, tatăl este preotul cultului de familie: el întreține focul în vatra de pe altarul din atrium și îi onorează pe zeii Lari și Mani.

Nîmes. Sfirșitul secolului I î. Hr.

Cutul public nu poate fi despărțit de viața cetății. Preoții se grupează în „colegii”. Cele mai importante sînt:

- *Pontifices* sau preoții de prim rang. În număr de 15, ei sînt însărcinați cu păstrarea religiei oficiale, în fruntea lor se află *marele pontif*, *Pontifex maximus*, numit pe viață. El redactează analele, cronic; evenimentelor cetății, fiecare an deosebindu-se după numele consulilor.

- *Flamines*, tot în număr de 15, sînt preoții în serviciul unei divinități. Primii în ierarhie era *Flamen Dialis*, preotul zeului Iupiter.

- *Vestalele* sînt tinere patriciene ce o slujesc pe zeita Vesta. Ele au o dub obligație: de a întreține focul sacru în vatra cetății și de a rămîne fecioare.

- *Salienii*, în număr de 12, se numesc astfel de la „*sallio*” (dansez), fiecare an, în luna consacrată zeului Marș, aveau loc ceremonii în care preoții executau un dans ritual.

Preoții experți în divinație erau grupați în două colegii:

- *colegiul* celor 15 *auguri*; unele din prezicerile acestora erau furnizate de zborul și strigătul păsărilor;

- *haruspices* - preoții care prevedeau viitorul prin cercetarea măruntaiei animalelor sacrificate.

RITURI ȘI SUPERSTIȚII

Orice consul înainte de a întreprinde o acțiune îi consultă pe auguri și haruspices. În felul acesta, toată viața cetății este supusă voinței zeilor.

CORESPONDENȚE ÎNTRE ZEII GRECI ȘI CEI LATINI

Apolo	Apolo	Fiul lui Zeus și al Herei, zeu al luminii, frate geamăn al lui Artemis. Avea sanctuarul la Delphi. Îi dă Casandrei darul de a prezice, cu condiția ca aceasta să i se ofere; refuzat, îi ridică această putere. Regelui Midas îi cresc urechi de măgar pentru că a preferat naiul lui Pan lirei lui Apollo. <i>Simboluri:</i> arcul, lira, soarele.
-------	-------	--

j

Demeter	Ceres	Zeită a agriculturii, fertilității, fecundității. Ma-j mă a Persephonei.
---------	-------	--

>

Simboluri: spicul de grâu, secera.

Atena	Minerva	Zeită a științelor și artelor. Templul său, Partheon-ul, a fost construit de Fidias pe Acropolea Atenei. Este reprezentată cu
-------	---------	---

		casă și platoșă. <i>Simboluri:</i> bufnița, ramura de măsline.
Ares	Marș	Fiul lui Iupiter și al Iunonei, zeu al războiului.
		Românii îl considerau drept tatăl lui Romulus. Este reprezentat înarmat.
Artemis	Diana	Zeiță a vânătoriei și lunii, soră gemă cu Apolo.
		Vinează cu arcul și este însoțită de o căprioară. Reprezentările ca zeiță lunară sînt rare.
Afrodita	Bacchus	
	Venus	Dionysos
Hera	Hestia	
		Iunona
		Vesta
Hermes	Mercur	
Hephaistos	Vulcan	
Poseidon	Neptun	
Pluton	Hades	
Zeus	Iupiter	

Zeiță a dragostei și frumuseții. *Simbol:* porumbelul.

Zeu al beției și sărbătorilor. Reprezentat fie ca adolescent, fie cabătrîn. Menadele sînt însoțitoarele sale obișnuite.

Atribut: ciorchinele de strugure, frunza de viță de vie, tirsa.

Soția lui Iupiter, zeiță a căsătoriei, însoțită de un păun.

Zeiță a vetrei. Simbolizată de flacăra, însoțită de un măgar.

Zeu al comerțului și al hoților. Reprezentat cu aripi la călcîie. Are un caduceu.

Zeu al focului și al meșteșugarilor. *Unelte:* ciocanul și nicovala.

Zeu al mării.

Atribut: tridentul.

Zeu al infernului.

Reprezentări: sceptor, cerberul la picioare.

Zeu al zeilor, atotputernic.

Atribut: vultur, fulger, sceptor.

2.4. Artele și literatura

2.4.1. Pătrunderea elenismului

Elenismul, provenit de la numele generic - Elada - al Greciei antice, a fost introdus prin intermediul etruscilor. Cucerirea Italiei între secolele IV-III a permis contactul orașelor din sud cu civilizația greacă. Cucerirea cetăților Neapolis și Tarentum, vechi colonii grecești, a reprezentat o etapă deosebită. Livius Andronicus, originar din Tarentum, autor al primei tragedii scrise în limba latină, traducător al *Odiseei*, pune la Roma bazele unei școli în care va preda

limba greacă. Pentru a face față noii civilizații, societatea romană va trebui să se adapteze. Apare moda învățătorilor greci. Pedagogul (cuvânt grec, la origine sclav instruit) este un fel de meditant, însărcinat să-l conducă pe tânărul patrician la Școală. Limba greacă se impune în toată lumea mediteraneană, însuși Cato cel Bătrân este nevoit ca la bătrânețe să învețe greaca. Plebea este mai deschisă față noii civilizații, fiind sedusă de legende și speculațiile mistice ale grecilor. Elenizarea se va face cunoscută cel mai ușor în producția literară.

În secolul al III-lea, literatura greacă este dominată de rafinamentul și prețiozitatea de la curtea Ptolemeilor. Trebuie așteptată însă epoca imperială, care autorii romani îi au ca model pe contemporanii lor greci. Mai înainte ei raportau îndeosebi la Homer și la scriitorii secolelor V-IV î. Hr. La mijlocul secolului al III-lea, mai precis între 254 și 235 î. Hr., la Roma se impun 3 scriitori: Livius Andronicus și Naevius. Influențat de cei doi, Plautus va teatrul comic.

2.4.2. Importanța urbanismului: instituția jocurilor populare (ludibele)

Roma devine orașul prin excelență: *Urbs*. Capitală a unui vast imperiu, își reflectă splendoarea în construcții, ca de exemplu Forumul lui Traian și termele lui Caracalla. Prin intermediul tribunilor plebei, poporul roman este invitat cu regularitate să primească „*panem et circenses*” („pâine și circ”).

Jocurile, oferite din ce în ce mai des de către împărat, au loc în Circul Mare, *Circus Maximus*, cu o capacitate de câteva mii de locuri. Spectatorii asistă pe parcursul a câtorva ore la întreceri sportive, lupte, întrerupte de scurte piese, în general comice, sau de reprezentări teatrale care aduc în scenă grandiozitatea doare imperială. Jocurile sunt un veritabil mod de a guverna, permițând împăraților să canalizeze nemulțumirile populației.

2.4.3. Principalele perioade ale producției literare

Deși înființată, Grecia își cucerește învingătorul, în ciuda legilor contra luxului (impozit pe lux introdus de Cato), înalta societate trăiește într-un fast necunoscut primilor romani. Influența greacă nu încetează să crească. Totuși, își face apariție și o literatură latină, reprezentată de farsele lui Plautus și comediiile lui Terențiu Elocventă este ilustrată de Gracchi, iar mai târziu, în secolul I, de Cicero, aceeași epocă se naște poezia lirică a lui Catullus și poezia filosofică a lui Lucretiu. Sub influența filosofilor greci se răspîndesc noi idei: epicureismul, scepticismul, care vor clătina religia tradițională, pătrunsă din ce în ce mai mult de influența orientală.

AUTORII

Titus Maccius Plautus, născut în 254 î. Hr. la Sarsina, în Umbria, moare în 184 î. Hr. Deci, latina nu va fi limba sa maternă. S-au păstrat 21 de comedii scrise de Plautus, dintre care mai importante sunt *Amphitruo*, *Bacchides*

60

(*Cele două curtezane Bacchis*), *Aulularia* (*Ulcica*). Se servește de subiecte grecești pe care le adaptează limbii latine. Toate comediiile sale de dragoste sunt construite pe intrigi, situații confuze și recunoașteri finale. El nu a suferit influența Atenianului Aristofan, clasicul comediei grecești, ci mai degrabă a comediei grecești a secolului al IV-lea. Ca și Moliere, el acordă o mai mare importanță sketch-ului, decât compoziției în ansamblu. Trăsătura dominantă a teatrului său este dramatismul. Din nefericire, în ciuda suportului acordat de Scipioni, protectorii săi aristocrați, teatrul său va merge din eșec în eșec.

Cato cel Bătrân, numit și „Cenzorul” datorită funcției îndeplinite în 184 î. Hr., va scrie într-o perioadă în care Roma exercită o influență preponderentă asupra Occidentului. Este cunoscut și prin ura pe care a avut-o față de „filo-elenul” Scipio Africanul¹. Este primul istoric decis să scrie în limba latină, în afara discursurilor politice, opera sa cea mai importantă este *Consilia ad Marci filium* (*Sfaturi către fiul său Marcus*). În *Origines* (*Originile*) este cuprinsă istoria romană de la venirea lui Aeneas în Italia și până în anul 149 î. Hr.

Terențiu, născut în 199 î. Hr., a frecventat stoa mijlocie. Conceptul de *Jnimanitas* " care se conturează în această epocă va caracteriza toate dramele sale. S-au păstrat șase din aceste opere, dintre care: *Andria* (*Fata din Andros*), *Adelphae* (*Frații*), în dramaturgia sa, Lessing evocă toate caracteristicile dramelor lui Terențiu. A murit în 159 î. Hr., marea majoritate a operelor sale fiind compuse între 166 și 160 î. Hr. Opera sa este strâns legată de modelele atice. Ea nu a cunoscut poate întotdeauna succesul pe care l-ar fi meritat. Romanii le-au apreciat doar atunci când comediile sale tratau marile subiecte morale, care îi preocupau pe contemporanii lui. A dispărut în cursul unei călătorii pe care a întreprins-o la Atena.

Titus Livius (59 î. Hr.-17 d. Hr.), născut la Patavium (Padova), devine istoricul oficial al epocii sale. El redactează o istorie a Romei, *Urbe Condita* (*De la fundarea Romei*), pe care nu reușește însă să o termine. Din cele 142 de cărți care compuneau această istorie, s-au păstrat 85. Opera sa materializează concepția istorică a epocii.

Quintus Horatius Flaccus (56-8 î. Hr.) s-a născut în Apulia, aproape de Venusia. Și-a petrecut copilăria la Roma, iar studiile le-a făcut la Atena. Este creatorul satirei clasice. Operele sale mai importante sînt: *Satire* și *Epistole*.

Publius Ovidius Naso (43 î. Hr.-17 d. Hr.) intră în ultima generație de mari scriitori ai Republicii, luîndu-și modelele din afara clasicismului grec.

Ca apărător al vechilor obiceiuri romane, a luat poziție împotriva influenței culturii grecești (n. tr.).

Și-a născut la Sulmo, într-o familie de cavaleri înstăriți, Ovidiu studiază retorica, este atras mai ales de cercurile literare. Este într-un fel opusul clasicilor offlani (Vergiliu, Horațiu, Tirus Livius). Principalele sale opere sînt: *Metamor-* *hoseon libri* (*Metamorfoze*), legende despre difentele transformări din Univers, ncepînd cu geneza, și *Tristia* (*Tristele*).

Publius Cornelius Tacitus (55-120) primește o educație de orator. "ste prieten cu Pliniu, iar în 97 este consul în timpul lui Traian. *Inlstoiriile* sale, xpune în 14 cărți evenimentele istorice de la Nero (68) și pînă la Domițian (96). Dintre celelalte opere ale sale amintim: *Dialogus de oratoribm* (*Dialogul Despre oratori*), *De vitae et moribm hili Agricolae liber* (*Despre viața și moravurile lui Iulius Agricola*), *Germania* (studiu asupra obiceiurilor și moravurilor diferitelor triburi germanice). Cele mai mature opere rămîn însă *Historiae* (*Istorii*) și *Annales* (*Anale*).

CICERO, ELOCVENȚA POLITICĂ

Născut în 106 î. Hr. într-un mic oraș din sudul Latium-ului, Cicero părăsește TOprietatea strămoșilor săi pentru o carieră politică la Roma. Se face cunoscut ncă de la publicarea capodoperei sale *De Oratore* (*Despre orator*), în care își xpune concepția despre oratorul ideal. El va deveni creatorul conceptului de ratorie. Formația sa de drept civil, noțiunile de filosofie și retorică dobîndite în ursul unei călătorii în Grecia, dorința de a aplica cunoștințele dobîndite la iată activă au făcut din Cicero cel mai mare orator al Romei. Una din tehnicile ele mai apreciate este repetiția la intervale regulate a motivului și temei dis-ursului său. Operele sale se pot împărți în trei grupe:

- scrieri filosofice: *De officiis* (*Despre îndatoriri*), *Definibus bonorum et malorum* (*Despre hotarele binelui și răului*), *De amicitia* (*Despre prietenie*), *De senectute* (*Despre bătrînețe*). Etica lui Kant va suferi influența

- scrieri politice: *De republica* (*Despre stat*), *De legibus* (*Despre legi*) tratează statul ideal și analizează constituțiile Romei.

- scrieri retorice: *De Oratore*, *Orator* (*Oratorul*), *Brutus*.

O mare parte a operei lui Cicero este compusă din corespondența sa. Din nefericire, aceasta nu s-a păstrat în întregime. Există doar patru mari culegeri de corespondență, care au o valoare documentară deosebită, întrucît ne prezintă toate frământările epocii.

POEZII: LUCRETIU ȘI VERGILIU

Lucretiu (98-55 î. Hr.) a compus *De rerum natura* (*Despre natura 'venirilor*), poem didactic și filosofic, inspirat din filosofia lui Epicur. Scris în

din sînga: *Portret de femeie (Sappho)*. Frescă. Muzeul din Neapole.

ultimii ani ai Republicii, poemul are în atenție viața umană supusă legii mecanice; viața nu continuă după moarte, doar atomii sînt eterni. Teamă de; este, deci, absurdă. Lucretiu se ridică împotriva religiei, fiind maestrul lui Vergiliu. Goethe aprecia la poetul latin „forța imaginației sale”.

Publius Vergilius Maro (70-19 î. Hr.) este creatorul poeziei] torale alegorice. La moartea lui Caesar, la Roma domnește o viață literară intens; Vergiliu va fi unul dintre cei mai importanți poeți ai secolului lui August. Născut la Mantua (Mantova) într-o familie care trăia de pe urma roadelor pămîntului, el va scrie o serie de poeme pastorale: *Bucolica* (*Bucolicele*), (*Georgicele*). Teocrit a fost cel care l-a inspirat. *Aeneis* (*Eneida*) este un] care povestește despre originea poporului roman.

Vergiliu, Horațiu și Titus Livius sînt maeștrii noii generații literare, care îmbrățișează ideile și pretențiile împăratului Augustus: restaurarea obiceiurilor și tradițiilor morale ale vechii Rome, întărirea puterii sale și asimilarea li cucerite prin adoptarea de către aceasta a literaturii și artei romane.

2.4.4. Arta

După războaiele de apărare pe care este nevoită să le poarte contra gal: (390 î. Hr.), samniților, tarentinilor, Roma devine stăpîna Italiei. Va mai întâmpina rezistența Cartaginei, pe care o domină în urma celor două războaie punico-î secolul al II-lea, ea deplasează centrul lumii artistice din Atica la Roma. Arta s-a mutat în locul celei grecești și se răspîndește într-o lume mai unită. Arta romană este o creație originală sau este un academism derivat din cea a Greciei? Părerile sînt împărțite. Poate că trebuie să vedem o influență greacă și originalitate propriilor sale tendințe.

ARHITECTURA

Arhitectura răspunde mai bine decît sculptura sau pictura caracterului românesc, întrucît ea se naște din necesitățile cetății. Două principii disting diversele sisteme de arhitectură:

- construirea de suporturi verticale: ziduri, stâlpi;
- metoda folosită pentru acoperirea edificiului.

Aceeași metodă de acoperire a edificiilor este folosită de majoritatea arhitecturilor antice: pe puncte de sprijin verticale sînt puse marile piese orizontale. Materialele de construcție variază: granitul în Egipt, marmura în Grecia, lemnul în Etruria. De aici apar inegalitățile în materie de rezistență. Proporțiile variază și ele. În Egipt sînt arbitrare, iar în Grecia sînt reglementate de ordinele care le fac să fie constante.

Românii acordă bolții un loc special în construcție. Folosirea acestora are drept consecință necesară transformarea și întărirea suporturilor verticale. Astfel stîlpul Pantheon-ului de la Roma va avea o grosime de 5 metri. Un astfel de tip

64

de arhitectură determină o largă libertate de concepție. Dacă templul grec este rectangular, iar cel egiptean dintr-o serie de dreptunghiuri sau pătrate, templul roman dispune nu numai de resursele precedente, dar și de posibilitățile oferite de linia dreaptă.

TEMPLELE

Cele mai vechi temple la Roma erau construite după modelul planului etrusc, care se compunea dintr-o serie de *cellae* alăturate ce se deschid spre un portic. Ele se situează pe axa forumului.

TEATRELE

Arta dramatică devine la Roma o distracție națională. Nemaivînd nici o încărcătură religioasă, planul teatrelor se modifică. Altarul, dedicat la origine lui Bacchus, dispare. Același lucru se întîmplă și cu spațiul amenajat special pentru executarea inului. Locul numit orchestră devine o incintă rezervată, unde se instalau scaune pentru senatori și se lăsa un spațiu gol necesar păstrării unei anumite distanțe pînă la scenă. Pe de altă parte, arhitecții romani nu își mai plasează gradenurile pe flancurile colinelor, ci pe construcții boltite, ce ofereau o multitudine de ieșiri spre exterior. Multă vreme romanii și-au construit teatrele din lemn. Primul este cel construit de Pompeius pe Cîmpul lui Marte (55 î. Hr.).

FORUL (FORUM)

Viața publică se concentrează într-o piață de întindere considerabilă, situată între Palatin și Capitoliu, și care se numește Forum. Aici se ridica Palatul Senatului (*Curia Senatus*). Tot aici se înălțau clădirea administrației justiției și basilica. De altfel, una din caracteristicile urbanismului roman este de a concentra în același loc toate elementele necesare vieții publice, religioase și politice. Deși forul se apropie de agora Greciei, el îndeplinește funcții infinit mai variate.

SCULPTURA

Înainte de epoca republicană, sculpturile sînt destul de rare. Se disting două tipuri:

- o sculptură care este efectiv o copie a artei grecești: sute de ateliere realizează *Atene* după Fidias și *Afrodite* după Praxiteles;
- pastîșe ce imită stilul arhaic grec (*Minerva arhaizantă de la Poitiers*). Se combină de asemenea, un cap și un corp ce aparțin unor epoci diferite: *Venus din Esquilin*,

Romanii, ca și etruscii, preiau portretul, abandonat de greci. Realismul do- niină. Totuși, artiștii reprezintă individul sub aspectul unui zeu sau al unui erou: bust idealizat al lui Antinous, favoritul lui Hadrian. Caracteristica perioadei lui Augustus va fi abandonarea realismului în favoarea reprezentării demnității virseii. Portretele de femei pot fi date mai ușor datorită pieptănăturii: meșă

sub formă de rului de pe frunte dispare în perioadă imperială, în locul ei apare cîrarea pe mijloc, de undă pornesc două șuvițe ce se termină sub forma unui coq. Reliefulurile demonstrează și ele adaptarea formelor și tehnicilor elenistice la subiectele romane: în reliefa rile funerare, romanii sînt reprezentați în picioare, tradiție proprie grecilor. Reliefulurile care decorează: monumentele prezintă scene de luptă: contra dacii pe Columna lui Traian.

DECORAȚIA INTERIOARĂ: FRESCA

Măsuri privind executarea unei statui.

Majoritatea lucrărilor descoperite prezintă un caracter religios.

După *L'an et l'homme*, de Gangoly, t.I, fig. 185, p. 66.

Sarcofag în argilă. Cerveteri. secolului al VI-lea. înălțime: 1 lungime: 2 m. Muzeul Luvru. Mijlocul, 40 m,

Cea mai veche arhitectură privată se manifestă mai întîi în Campania, Italia de sud. La începutul secolului I î. Hr., în arhitectura privată se manifesta inspirația elenistică pentru decorarea interioară și mai ales gustul pentru mozaicuri. Planul unei construcții particulare este cel primitiv, al *atriumului*, în jurul căruia se grupează celelalte încăperi, în fața intrării în ax longitudinal, se află piesa principală. Vilă Misterelor (de lângă Pompei) pare a fi ridicată după ultimul război punic, într-un moment de securitate ce permitea construirea unei case la porțile orașului. Mărită și transformată^ picturile murale datează din primul secol! Frizele din sala cea mare, pictate într-un roșu strălucitor, prezintă scene evocatoare a misterelor dionisiace. Fiecare scenă se raportează la cea de pe peretele opus. Această perioadă, în care picturile în tehnica „trompe l'oeil”

ocupă un loc important, este numită „al doilea stil”. Ea se deosebește de „al treilea stil”, în care pictura acoperă în întregime pereții, transformându-se într-o mare compoziție.

III. TEME DE REFLECȚIE

3.1. Roma, moștenitoare a civilizației grecești

I

În domeniul literaturii, majoritatea invențiilor sînt grecești: poezia lirică, elegiacă, dramatică. Teatrul în forma sa arhitecturală, dar și literară, s-a născut în Grecia.

â

66

Mitologia greacă va avea repercusiuni importante asupra lumii religioase române. Legende ce decurg din aceasta vor inspira autorii contemporani, ca și lumea psihanalizei (complexul Oedip).

3.2. Originalitatea romană

Mai mult decît grecii, romanii dau dovada unei organizări politice (*Res publica*) care impune devotamentul tuturor, pentru că statul este cel care le apără drepturile. Această concepție va servi la unificarea popoarelor supuse (galii, de exemplu) și în asigurarea unei păci relative.

Dreptul roman (privat și public) își elaborează „codurile de legi”, care vor servi drept model în redactarea legilor fondate și pe aportul roman, și pe tradițiile barbare (*Lex burgondorum* de Gondebaud, secolul al VI-lea).

3.3. Roma între păgînism și creștinism

Împăratul Augustus luptă împotriva ușurinței cu care romanii acceptă religiile străine, dar nu poate împiedica implantarea și dezvoltarea acestora. Creștinismul se va lavi de la început de cultul oficial al teologiei imperiale, împăratul este divinizat din timpul vieții, iar Nero se prezintă ca un nou Apolo sau Hercule. Începînd cu secolul al III-lea, sub domnia lui Aurelian, soarele ocupă un loc tot mai important în cultul imperial. Aurelian este asimilat soarelui, iar mai tîrziu, Constantin, la începutul domniei sale, este prezentat ca o întrupare a acestuia. După convertirea sa la creștinism, la începutul secolului al IV-lea, păgînismul și noua religie a împăratului Constantin coexistă¹. Prin edictul din 392, Theodosius I a suprimat oficial toate cultele păgîne în favoarea creștinismului, în ciuda interdicției imperiale, păgînismul va supraviețui multă vreme.

IV. ORIGINEA ȘI PROPAGAREA CREȘTINISMULUI

4.1. Originile

EPOCA PATRIARHILOR

În timp ce toate religiile acestei epoci (1500-1350 î. Hr.) sînt politeiste, afirmarea unei credințe într-un singur zeu a creat o ruptură în domeniul tradițiilor religioase. Abraham îi conduce pe evreii din Caucaz spre Palestina. Conform Vechiului Testament, Yehovah (Yahweh) a încheiat un acord cu Abraham, prin care cere să fie recunoscut ca divinitate unică, în schimb, Abraham și descendenții

Edictul de la Mediolanum din 313 acordă deplină libertate de cult creștinismului (n. tr.).

săi vor primi: „țara Cheniților, a Cheniziților, a Cadmoniților, a Hitiților, Fereziților, a Refaimiților, a Amoniților, a Cananiților, a Ghirgasiților și a Ieb\ siților" (Geneza 15: 18-21).

Dacă nici un document nu ne permite să distingem cronologic perioada \ Abraham, în schimb, perioada Regilor din Biblie poate fi situată în jurul anului 1000 î. Hr.

Episodul în care Moise părăsește împreună cu „fiii lui Israel” Egiptul, îndrăgindu-se spre Palestina, considerată drept loc de origine, se situează pe la 1 î. Hr. Prima mărturie istorică a numelui de Israel apare pe o stelă a faraonilor Merenptah. Ea este datată în jur de 1325 î. Hr. înaintea perioadei Regilor! află cea a Judecătorilor (șefi religioși aleși pentru a combate popoarele vecine).

Pentru aceste triburi nomade, „chivotul legământului” (sau „Arca Alianței”), în care erau păstrate tablele de legi și cele zece porunci (Decalog) constituie casa Domnului, în timpul luptelor, chivotul este plasat într-un cort, numit Tabernacol. La moartea lui Saul, David este ales rege. El fixează capitala la Hebron și, alungându-i pe iebusiți din Ierusalim (1000 î. Hr.) aduce aici chivotul. Solomon fiul lui David, îi succede acestuia, domnind 40 de ani. În timpul lui, Israel cunoaște o perioadă de mare prosperitate. Solomon construiește templul David după modelul templului păgân al lui Hazor. La moartea acestui mare rege, Israelul cunoaște o importantă perioadă de criză, ce va sfârși prin diviziune geografică în două părți:

- în sud, Regatul Iudeii, cu capitala la Ierusalim;
- în nord, Regatul Israel, cu capitala la Sihem, apoi Tirza și Samaria.

EPOCA PROFETILOR

Conform cărții lui Isaia, cei mai importanți profeti sînt Ieremia și Iezechiel, urmați de 12 profeti minori: Osea, Ioel, Amos, Obadia, Iona, Mikhea, Naumi, Habbakuk, Sofonia, Aggea, Zaharia, Malakia. Ei sînt trimișii lui Dumnezeu, vor lupta pentru menținerea monoteismului și a alianței făcute cu Abraham. Ei prezic sfîrșitul lumii și venirea lui Mesia, trimisul lui Dumnezeu. Poporul a refuzat să onoreze contractul de alianță, drept pentru care Yehovah l-a pedepsit fără milă. Astfel, refuzînd să-l asculte pe Ieremia, Sedechia a fost înfînt în 587 î. Hr. de regele Asiriei, Nabucodonosor al II-lea. La începutul secolului XX, în insula Elephantina a fost găsit un papirus scris în aramaică. El menționează în acest loc o colonie militară de evrei, care a ridicat în 490 un templu dedicat lui Yehovah și soției sale Anat. Această mărturie demonstrează că monoteismul nu era practicat peste tot.

În jurul anului 300 î. Hr., Vechiul Testament este tradus pentru prima oară din ebraică în greacă, întrucît numărul prozelitilor (membri ai comunității cultului din Ierusalim) din Alexandria creștea. Aceștia nu vorbeau și nu scriau în ebraică. Traducerea Vechiului Testament fiind făcută de o comisie de 72 de membri, s-a

68

numit „Septuaginta”. Un secol și jumătate mai tîrziu, asideii (în ebraică *hasidim* „cucemicii”, din grecescul *asidaioi*) opun o rezistență pasivă împotriva evreilor prieteni cu grecii. Cîțiva ani mai tîrziu, crearea unui stat evreiesc național va pune capăt acestor lupte.

Manuscrisele de la Marea Moartă, descoperite în 1947 și în care sînt incluse și fragmente din Vechiul Testament, au fost realizate în jurul datei de 130 î. Hr. Ele erau ascunse în ulcioare de lut. Aproape cam în aceeași epocă asistăm la o elenizare importantă a Iudeii, atestată de textele grecești și monedele evreiești.

La mijlocul secolului I î. Hr., Irod, guvernatorul Iudeii (devenită provincie romană), primește din partea Senatului roman titlul de „rege al evreilor”.

4.2. Hristos

Iisus din Nazaret, născut la Bethleem sub domnia lui Augustus (4 sau 6 î. Hr.) este fondatorul creștinismului. Moare răstignit pe cruce (30 d. Hr.) din ordinul lui Pontius Pilatus, procurator al Iudeii, sub domnia împăratului Tiberius.

Pînă la mijlocul secolului I d. Hr., adepții noii religii nu sînt încă suficient de numeroși pentru a atrage atenția autorităților. De-abia în jurul anului 60 d. Hr. creștinismul începe să se răspîndească de-a lungul Mediteranei. Primele ordonanțe emise contra creștinilor datează din epoca lui Traian (98-117).

Creștinismul se va implanta încet, pentru că, spre deosebire de alte culte, nu a fost impus cu brutalitate

de un cuceritor sau o dinastie domnitoare. Se răspîndește mai întîi în rîndul claselor populare ale societății. Pe de altă parte, religiile orientale sînt încă numeroase în imperiu. Această doctrină ce se adresează întregii piramide sociale, fără diferențe de clasă, va lovi puternic interesele aristocraților și ale conducătorilor, mai ales prin refuzul de a recunoaște împăratului calitatea sa de *divus*, „divinul”.

4.3. Predica de pe Munte

Rezumată în Evanghelii prin „Predica de pe Munte”, doctrina formulată de Iisus în Galileea este noua versiune a Legii. Drumul indicat de Iisus oamenilor spre regatul cerurilor se *bazează* pe dragoste, bunătate și austeritate. Doctrina sa se rezumă prin două puncte precise: filiația sa divină și misiunea mesianică. Diferitele miracole pe care le înfăptuiește vor determina creșterea numărului de ^adepi, dar și a numărului celor care se simt amenințați (doctori ai legii, pontifi). Condamnat la moarte, el nu va putea fi salvat de către Pontius Pilatus, întrucît Poporul a preferat să-i fie acordat dreptul de grațiere tîlharului Barabas.

MOARTEA LUI IISUS ȘI ÎNCEPUTURILE CREȘTINISMULUI

Moartea lui Iisus

Consiliul preoților îl arestează la Ierusalim pe Iisus, și îl condamnă la moarte Pentru îndrăzneala de a se fi proclamat „fiu al lui Dumnezeu”. Guvernatorul

roman al Iudeii, Pontius Pilatus, confirmă sentința: Iisus este condamnat moarte prin crucificare, împreună cu doi răufăcători. Evangheliștii *relatează* cît Iisus a înviat și a apărut de mai multe ori în fața discipolilor săi, cerîndu-le să răspîndească vestea cea bună: venirea sa pentru a îndeplini profeția conform căreia el este Mesia, fiul lui Dumnezeu, mort pentru răscumpărarea păcatelor omenești. Astfel va continua alianța dintre Yehovah și poporul ales.

Comunitatea care, timp de 50 de zile, a venit să aducă un omagiu lui Hristos răstignit era compusă exclusiv din evrei, în a 50-a zi de după înviere, se sărbătorește pogorîrea Duhului Sfînt asupra apostolilor. La această sărbătoare, apos. toiu Petru a convertit un mare număr de evrei și greci, producîndu-se o separare tot mai netă între noua religie și iudaism.

Învățătura lui Iisus va fi în curînd răspîndită printre greci de către Saul, erudit fariseu, născut la Tarsos, în Cilicia. Originar dintr-o familie de evrei, el este cetățean roman. Este autorul primelor persecuții contra creștinilor din Siria Călătorind însă spre Damasc, are o viziune care îl determină să i se alăture h Petru la Ierusalim. Convertindu-se la noua religie, ia numele de Paul (Pavel Este cel care va pune bazele întregii doctrine creștine, în 64 d. Hr. vine l Roma, unde exista deja o comunitate creștină.

începuturile creștinismului

La sfîrșitul primului secol după Hristos, Tacitus remarcă prezența în diferit orașe a adepților zeului Christus. în perioada aceea creștinii erau fără îndoiala puțin numeroși. Noua religie nu ezita să se numească universală. Se întemeiază colonii în Etiopia, Egipt, centrul Mesopotamiei, Persia, creștinismul difuzîndu-se pînă în India, fără a pătrunde totuși în regiunea Gangelui, unde în momentul acela dominau partizanii budismului, ai „Marelui Vehicol” (*mahayana*). Creștinismul se va răspîndi și în orașele de la Mediterana occidentală, apoi va atinge Occidentul și Africa de Nord.

BISERICA PRIMITIVĂ

O dată cu difuzarea noii religii, în imperiu are loc și organizarea biserici acesteia. Numele pe care îl poartă noua biserică este de origine greacă, *ecclesia*., El este preferat termenului de sinagogă, ce desemnează templul evreiesc. La origine, biserica primitivă nu cuprinde speculațiile metafizice ce vor crea maț tîrziu disensiuni și lupte interne în rîndul credincioșilor. Ea se va grapa în jurul celor doisprezece apostoli aleși de Hristos. Cuvîntul apostol semnifică „trimisul”. Mai tîrziu, stimulată de luptele contra ereziilor, de formarea clerului, apare biserica catolică, ce va consolida și unifica formulele doctrinei sale.

:

MESAJUL SĂU

!

Pe măsură ce creștinismul se propagă, se formează noi comunități. Fiecare! dintre acestea este condusă de un episcop, asistat de „*presbiteroi*”, preoții de

mai târziu. Pentru a se integra în aceste comunități, fiecare fidel trebuie botezat. În esență, cultul consta în citirea Evangheliei și într-o masă comună, „cina”. Care este mesajul transmis de aceste comunități? Prin intermediul Sfântului Paul se face legătura cu profetismul evreiesc: Iisus este Mesia, fiul lui Dumnezeu, el însuși divinitate, fapt atestat de miracolele sale și de înviere. El a venit pentru a răscumpăra păcatele omenirii, care de la Adam încoace păcătuiește încontinuu. pe aceste baze se va clădi sistemul teologic critic destinat a rezolva problema dublei naturi: Iisus este în același timp om și Dumnezeu. Acest efort, fondat pe explicarea evangheliilor și a scrisorilor lui Paul, antrenează riscul ereziilor (erorilor), risc cu atât mai mare cu cât influențele altor filosofii și religii în imperiu sînt încă importante.

TEXTELE CREȘTINE

Din secolul al II-lea apare literatura apologetică (apologie: pledoarie) a creștinismului. Septimius Florens Tertullianus, născut în 160 d. Hr., este unul dintre cei mai vechi apărători literari ai creștinismului, în lucrarea *sa Apologeticus (Apologie)* face procesul păgânismului, demonstrînd răul produs de acesta.

BIBLIA

Numele de Biblie apare în perioada elenistică sub forma vocabulei „*Ta Biblia* ” („*Cărți*”). Apoi este transcris în latină prin *Biblia*. Ea este divizată și studiată în funcție de diversele ei părți: Pentateuch, Legile, Profetii și Scrierile sau Vechiul și Noul Testament. Biblia este o Carte vie prin excelență, întrucît îl leagă pe cititor sau pe auditor de cuvîntul divin, de origine transcendentală, în secolul al III-lea, comunitatea evreiască din Alexandria traduce Biblia din ebraică în limba greacă.

SEPTUAGINTA

Această traducere poartă numele de Septuaginta, potrivit unei legende acreditate de scrisoarea lui Aristeus, conform căreia 72 de traducători au transcris în limba greacă primele cinci cărți ale Legii, Pentateuchul, Profetiile și Scrierile. În afara unei traduceri corecte și simple, Septuaginta adaugă „înțelepciunea” la cărțile canonice (Daniel, Proverbe) și modifică sensul anumitor termeni, ca de exemplu, cel referitor la Măria: „tînăra femeie” devine „Fecioara” (Isaia, VII, 14).

VULGATA

În secolul al XIII-lea apare o nouă versiune a Bibliei, „*Vulgata* ”, traducerea în limba latină a Bibliei lui Hieronymus (331-420). Ea va fi declarată de către Conciliul de la Trent singura versiune autentică a Bibliei și va rămîne astfel, pînă la n^oile dispoziții date de papa Pius al X-lea, în 1943. Hieronymus a lucrat pe

~!G!

textul original în ebraică sau aramaică în jurul anului 391. Începînd al VUI-lea, versiunea sa se impune peste tot. Conciliul de la Trent

o _ -j • * ~ ' * _ • -

i.-nn sînt:

monarhianismul, gnosticismul
(reprezentat de Marcion) și
cu secniș

ianiheismul. Aceasta din urmă, numită și religia lui Manes, este predicată în

1 aprilie 1546 autenticitatea sa (înțeleasă numai în sens juridic). *Vulgata* a fost tipărită pentru prima dată de Gutenberg în 1456.

V. COMENTATORII

Eusebiu din Caesareea, născut în 260, *realizează* în *Cronica* sa prima istorie universală în viziunea unui creștin. Cartea cuprinde două părți istorice:

- istoria lumii de la Abraham până în 325;
- cronologia comparată a istoriei iudeo-creștine și a antichității.

În *Istoria ecclesiastică* se prezintă pentru prima oară o istorie a creștii mului.

Sfântul Augustin, născut în 354 la Thagaste, în Africa de Nord, își sfârșise zilele în 430 la Hippona, în timp ce cetatea era asediată de vandali. Bazele luiTM romane vor fi minate din interior de mistica orientală, dar mai ales de creștinismul. Studiile întreprinse de Augustinus îl vor familiariza pe acesta cu marii autori latini: Cicero, Vergilius, Quintilian. Studiază gramatica, retorica, filosofia. Fiind în căutarea adevărului, lectura dialogului lui Cicero, *Hortensius* (azi pierdut) deschide drumul spre meditație și filosofie. Devine astfel mai întâi unul dintr-o adepthi maniheismului, apoi al școlii neo-platoniene fondate în forma sa tardivă, neo-platonismul va deveni teologia filo^u.[^] În declin. Sfântul Augustin îl va descoperi pe Platon la Milan, unde o

„... de „^” „” ^ — „”

„... Ca și Zarathustra, Buddha și Iisus, Manes se consideră trimisul lui Dumnezeu. De altfel, ideile sale sînt influențate de zoroastrism, budism și creștinism. Respingînd iudaismul din Vechiul Testament, maniheismul își mprumută imnurile din tradițiile babiloniene, ideile de la Zarathustra, trinitatea e la creștinism și metempsihoză de la budism. Dedublînd toate elementele, el găsește în fiecare două naturi, una bună și una rea.

În Imperiul bizantin al secolului al V-lea, în timpul domniei lui Theodosius al II-lea, apar două mari erezii: nestorianismul și monofizismul.

Nestorianismul sau doctrina lui Nestor declară că Iisus este doar un om, în care vorba lui Dumnezeu s-a aflat ca într-un templu. Fecioara Maria este doar mama

umanității și nu a divinității. De aceea, ea trebuie numită mamă a lui Hristos, și nu mamă a lui Dumnezeu, în persoana lui Iisus există două naturi distincte, și persoana umană este cea care a fost crucificată. Nestorianismul va fi condamnat la al treilea conciliu ecumenic de la Efes.

vreame

Dacă nestorianismul, numit și difizism, îl separă pe Hristos în două persoane, monofizismul este o doctrină opusă. Monofiziții văd în Hristos doar o singură persoană, în care elementul divin îl absoarbe pe cel uman. Papa Leon I obține de la Conciliul ecumenic din Calcedonia (461) condamnarea patriarhului de Constantinopol și a doctrinei sale. Aceasta va determina adâncirea tensiunii dintre Bisericele Orientului și Occidentului.

P ~ i ---- f- - » ~ ~ ii in 4. Yiii « ii, un ut u V

VII. EXPRESIA ARTISTICĂ

Arta creștină se dezvoltă pînă în epoca lui Constantin (305-337), în principiu fost profesor. Greutatea considerabilă exercitată de filosofia lui Platon asum, gîndiri sale se remarcă în *Cartea a VII-a a Confesiunilor*. Sub influența Sfîntului Ambrosius (339-398), care de altfel îl va și boteza în 387, Augustinus abandona

~

neaza filosofia păgînă. Devenit episcop, el va reclama independența bisericii în timpul romanus - în decursul a cinci secole, creștinismul va cuceri popoare raport cu statul. Principalele sale opere sînt Imperiului roman: celții din Scoția și Irlanda, populațiile germanice, perșii...

diverse din cuprinsul

7.1. Arta paleocreștină

•Co«/ₑ«ₑm7ₑ

,încared
escriedr
umulpec
arel-aₑ
arcursd
elaₑ
ăcatlaIei
tare o
autocriti
că a oₑ
erelor
teologic
e și
filosofic
e ₑe
care
le-a
scris

n cursul persecuțiilor, creștinii se reunesc destul de rar în cimitire și catacombe, preferind casele particulare și bisericile. Sân Martino în Munți de la Poalele Esquilinului este una dintre cele mai vechi. Pentru această epocă nu se Poate vorbi de o veritabilă artă creștină, iar simbolurile serveau creștinilor drept semne de recunoaștere: porumbelii, peștii, crucea... Cuvîntul *grecichtys* (pește) servește drept anagramă pentru „Iisus Hristos, Fiul lui Dumne/eu și Salvatorul”. Catacombele secolului al III-lea, păgîne, creștine sau evreiești, vor da naștere „nei arte picturale și sculpturale. Motivele își au originea în transpunerea imaginilor păgîne ce provin de la Roma, din arta Orientului sau din cetățile parțial

• *Cetatea lui
Dumnezeu, în care
enunță noțiunile de
providență, liber arbitru
eternitate, voință divină.
El propune două cetăți,
una a lui Dumnezeu și
alta Ș Demonului, amînd
ouă fiind amestecate
pînă în ziua Judecății de
Apoi.*

VI. EREZIILE

i

între secolele II și
III, Biserica enunță
adevărurile în care
creștinii trebui? să
creadă și le declară
eretice pe toate celelalte.

Principalele erezii din
acesf

elenistice, parțial orientale. Temele pot să nu aibă o semnificație religioasă, q/ fiind constituite din motive ornamentale sau vechi subiecte mitologice, ca cj exemplu amorașii din arta de la Pompei. Există însă teme care pot avea o sei] nificație mistică, așa cum este motivul lui Amor-Psyche (cimitirul Domitille d la începutul secolului al III-lea).

Adevăratele teme creștine apar începând cu mijlocul secolului al II-lea.

în urma Conciliului de la Niceea din 325, creștinismul devine religie (j, stat. Una din principalele consecințe ale acestei decizii va fi construirea a nume-roase basilici la Roma (Sân Giovanni în Lateran, Sân Pietro), în Orient (Sfânta Sofia), la Ierusalim (Sfântul Mormânt). Mozaicul devine unul din elementele primordiale în decorație, folosindu-se aurul, argintul și sideful.

7.2. Arta coptă

Arta coptă este arta creștinilor din Egipt. Ea durează de la Edictul de Milan (313), când este recunoscută existența comunității creștine, și până în 640, moment în care arabii cuceresc țara. Originile sale trebuie căutate în arta romană care, după cea elenistică, s-a dezvoltat în întreg imperiul. Coptii sînt creștini monofiziți. Limba lor liturgică rămîne copta, ultima formă a limbajului faraonic, care va dispărea din vorbirea curentă în cursul secolului al XVII-lea. Cuvîntul „copt” derivă din arabul *qubt*, ce reprezintă o alterare a cuvîntului grec *aiguptos*, care înseamnă „egipteanul”.

Monumentele tipice ale arhitecturii copte sînt în esență mănăstirile și bisericile, constructorii acestora fiind episcopii. Printre cele mai celebre creații de acest gen se numără Mănăstirea Albă și Mănăstirea Roșie, ridicate la Sohagîn 430, și care în momentul respectiv numărau cel puțin 2 200 de călugări și 1 800 de călugărițe. Capelele mănăstirii Baouit (secolul al VI-lea) sînt construite după planul bazilical al bisericilor constantiniene, cu domul în formă de absidă treflată și acoperișul naosului din grinzi. Acest tip de plan va influența arhitectura meidievală.

Definirea originilor sculpturii nu este ușoară. Unii autori văd în sculptura coptă o prelungire directă a artei elenistice alexandrine. Alții consideră că Roma și apoi Constantinopolis, fondat în 330, stau la originea noii forțe stilistice ce se manifestă în sculptura acestei perioade. Epoca sa de maturitate este secolul al V-lea. Temele sînt mitologice: nașterea lui Venus, răpirea Europei. Fildeşul și lemnul vor fi adesea folosite drept suporturi.

în ornarea capitелurilor apar tendințe decorative noi: capitелuri sub forma de coșuri, sculptate ca o veritabilă dantelă; cîteodată, deasupra lor apar proton^ animaliere.

Arta coptă este cunoscută mai ales prin țesăturile care s-au păstrat intacte datorită climei uscate, în evoluția lor au putut fi determinate trei perioade:

74

- perioada post-elenistică (secolele IV-V), în care domină motivele greco-romane;
- perioada creștină (secolele V-VI), în care apar ca motive crucea și scenele biblice;
- perioada coptă (secolele VI-VII), ce folosește masiv motivele bizantine și sasanide.

VIII. ORGANIZAREA

8.1. Biserica primitivă

Biserica primitivă este înainte de toate *Ecdesia*, adică adunarea fidelilor. Ea este condusă de un grup de *preoți, presbiteroi*, care cu timpul se grupează în scopul organizării fidelilor. Pentru a-i ajuta pe preoți în îndeplinirea sarcinilor, un anumit număr de laici iau parte la viața comună a grupului religios. Tînăra biserică se

organizează rapid la Roma în jurul lui Petru, pînă la moartea sa în anul 64, apoi ea va migra în Orient, iar mai târziu va reveni în Occident.

8.2. Monahismul

Călugărul, în sensul etimologic al termenului, este cel ce trăiește singur. Treptat, monahismul va căpăta un sens mai larg, el desemnîndu-i pe oamenii devotați lui Dumnezeu în rugăciune, fie că sînt izolați, ca eremiți și anachoreți, fie că trăiesc grupați, ca cenobiți. Biserica catolică conferă numele de călugăr celor care trăiesc după anumite reguli impuse de către ordinul din care fac parte, creîndu-se astfel clerul permanent. Monahismul occidental cuprinde o serie de mari figuri: Jean Cassien (mort în 435), în urma unei călătorii în Palestina și Egipt, devine conducătorul abației Saint-Victor din Marsilia; Sfîntul Augustin (mort în 431) devine episcop de Hippona. Totuși, primele reguli monastice provin din Orient: regulile Sfîntului Vasile și ale Sfîntului Pahomie.

s '

8.3. Episcopul de Roma

Datorită prezenței apostolului Petru la Roma și datorită morții sale în acest loc, orașul capătă o importanță deosebită încă de pe vremea bisericii primitive. În timpul organizării comunităților sub autoritatea spirituală a episcopilor, cel de la Roma se consideră succesor al Sfîntului Petru și pretinde înfrîntarea scaunului său episcopal. Această pretenție se realizează în urma deciziei de a-și "ordona un titlu suplimentar, cel de papă (*papa*). Acesta devine un veritabil părinte

75

"al ansamblului de credincioși, ca și abatele (*abbas*, „tată" în limba greacă), ce va fi purtat de șefii comunităților religioase permanente.

IX. TEME DE REFLECȚIE

9.1. Creștinismul, sfîrșitul culturii antice?

Creștinismul a fost deseori acuzat ca fiind una din cauzele prăbușirii imperiului roman în fața năvălirilor barbare, datorită exclusivismului său religios și refuzului său de a se integra în imperiu prin acceptarea cultului imperial. Această acuzație trebuie respinsă, pentru că putem constata că între secolele I și V, creștinismul și cultura antică au coexistat, iar preoții Bisericii creștine sînt modelați de cultura greco-latină. De-abia mai târziu, în timpul creării regatelor barbare, religia creștină se va curăța de toate elementele culturale ale antichității, stabilindu-și doctrina.

9.2. Monoteismul creștin, ultimul stadiu al filosofiei grecești?

Deja în *Dialoguri*, zeii lui Platon sînt înlocuiți de lumea ideilor, iar filosofia greacă a perioadei elenistice tinde spre sincretism cu religiile orientale, ceea ce va constitui o etapă preliminară a monoteismului. *Cosmos-ul*, condus de o voință universală, este privit ca un tot din care atomii nu pot fi separați. Toate acestea pot explica rapiditatea difuziunii creștinismului în Orientul puternic elenizat, în timp ce în Occidentul păgîn înfrîmîntă o rezistență deosebită.

9.3. Creștinismul, religie contra stat?

Refuzînd să acorde împăratului cultul de „*divus* " (divinul), creștinismul apare la început în opoziție cu însăși structura statului roman. După edictul lui Theodosius începe reconcilierea între religie și stat. Apar însă foarte repede problemele privind atribuirea puterii, opunînd deținătorii supremației spirituale celor ai supremației

temporale. Are împăratul autoritate asupra Bisericii, sau Biserica reprezentată de papă deține puterea asupra întregului aparat de stat? Această întrebare, născută la sfârșitul antichității, devine una din problemele esențiale ale epocii medievale.

76

i -

CAPITOLUL 2

EPOCA MEDIEVALĂ

W:

VX,

INTRODUCERE LA CAPITOLUL 2

Acest capitol este probabil partea cea mai puțin cunoscută, dar și cea tehnică pentru elevi și studenți. De aceea am insistat asupra evoluțiilor în funcție de timp, pentru ca cititorul să sesizeze bogăția și diversitatea epocii medievale

Am încercat să precizăm mișcările de idei, luând exemple precise și re velatoare ale unei rupturi sau continuități. Extraordinara complexitate a perioadei nu s-a rezumat la mari unități simplificatoare, motiv pentru care am preferat să urmărim o triplă axă de reflecție:

- evoluția după locuri și epoci,
- trăsăturile comune care autorizează realizarea de legături,
- apariția unei noi forme de civilizație.

SECȚIUNEA A

EVUL MEDIU TIMPURIU

I. POPOARELE GERMANICE ȘI CULTURA LOR ÎN JURUL ANULUI 450

1.1. Arhitectura

La această epocă, singurul exemplu de arhitectură nordică este hala Lojsta, construită în lemn în 450, în insula Gotland din Suedia. Locuința tradițională este reprezentată de case mari din lemn, așa cum sînt femele fortificate (Wall-burg).

1.2. Literatura

Între anii 450 și 600 se dezvoltă clasicismul literar, reprezentat mai ales de un anumit gen, epopeea, transmisă de cîntăreții ambulanti. Faptele de arme ale regilor constituie principala sursă de inspirație pentru aceste epopei. Treptat, ele se vor transforma în cîntece cu o temă tristă, ca de exemplu cîntecele funerare pentru Attila și Theoderic. Tot acum, ia naștere poezia epică: *Burgunderun-tergang* (*Cîntecul decăderii burgunzilor*), care relatează legenda tînarului Siegfried.

II. EPOCA MEROVINGIENILOR

2.1. Arta: miniaturile

În timpul Merovingienilor, succesorii lui Clovis, apare arta miniaturilor, care va caracteriza popoarele de origine germanică. La început a existat dorința de a împodobi copiile textelor sacre prin desene și viniete, iar apoi, sub influența Orientului, miniatura devine o artă independentă. Miniatura merovingiană folosește modificarea inițialelor, acestea luînd forma unui pește sau a oricărui

79

a-lt animal. Ea își va pierde importanța la începutul secolului al IX-lea, locul miniaturii carolingiene.

2.2. Arhitectura

O adevărată înflorire a artei arhitecturale se remarcă mai ales la Ravenna ridicată la rangul de capitală regală de Theoderic. Capela Sânt Andrea, apar. ținînd palatului arhiepiscopal, construită la începutul secolului al VI-lea este decorată cu mozaic, la fel ca și bazilica Sânt Apollinare Nuovo. Aceasta din urmă este un edificiu conceput ca o bazilică cu trei nave, fără transept. Pereții navei principale sînt decorați în trei registre suprapuse de mozaicuri: procesiunea martirilor în partea inferioară, cei treizeci și doi de profeți în partea mediană și succesiunea de scene evocatoare a miracolelor și patimilor lui Hristos în registrul superior.

Între alte edificii remarcabile se înscrie și Baptisteriul Arienilor, ridicat între 493 și 526, unde s-a construit și mormîntul lui Theoderic în 520, cu puțin timp înaintea morții sale. Bazilica Sânt Vitale din Ravenna este începută la moartea lui Theoderic și terminată de Justinian.

2.3. Literatura

Cel mai important reprezentant al literaturii acestei epoci este secretarul regal Flavius Magus Aurelius Cassiodorus (480-573). Spre sfîrșitul existenței sale, se retrage la mănăstirea Vivarium, unde reușește să transforme starea de inactivitate a călugărilor într-o pasiune pentru copierea manuscriselor. Cassiodorus redactează o *Istorie a goșilor* și o *Istorie a Bisericii*.

III. AMERICA: CIVILIZAȚIA MAYA

3.1. Calendarul și influența sa filosofică

Apogeul civilizației maya se situează între secolele VI și IX. În totalitate, viața mayașilor este ritmată de un calendar extrem de precis, datorită cunoașterii cifrei zero, ca și cunoștințelor lor astronomice.

Fiecare planetă cunoscută este benefică sau malefică, ele determinând viața mayașilor.

3.2. Religia

Este dominată de o castă a preoților, îmbrăcați în costume luxoase din pene multicolore. Acești preoți-regi trăiesc singuri în „orașe-temple”, fiind hrăniți de

80

țărani tributari. La fel ca și religia aztecă de mai târziu, cea mayașă consideră că ufliai sîngele poate asigura zeilor forța de a rezista haosului care amenință fără încetare lumea.

3.3. Organizarea politică

Este puțin cunoscută. Ne permitem însă să presupunem că ea are la bază cetățile-state independente. Orașele-temple locuite de preoți erau probabil ierarhizate în jurul marilor sanctuare.

În cursul secolului al IX-lea, civilizația maya intră în declin, în momentul în care, probabil sub presiunea altor popoare, migrează spre nord.

3.4. Arhitectura

Ruinele rămase pînă astăzi nu constituie adevărate orașe, ci mai degrabă ansambluri de temple și piramide. Cele mai vaste temple sînt: Copan în Honduras, Coba în Yucatan, Palenque, Uxmal, Labna, Quiriga, Motulguatal. Pentru a avea o idee cît mai exactă asupra gigantismului anumitor construcții mayașe, vom lua ca exemplu templul de la Copan: incinta din jurul piramidei măsoară 237 m/168 m, cu o înălțime de 2,70 m, scara de acces are 24 m lățime, iar piramida atinge 45 m în înălțime.

Edificiile mayașe sînt construite în argilă și calcar, placate cu un înveliș de pietre sculptate în basorelief, și fixate pe perete printr-un sistem de cepuri.

Teritoriul mayaș putea fi străbătut cu rapiditate, datorită existenței unei rețele de drumuri, construite din pietre legate prin mortar.

IV. IMPERIUL BIZANTIN

4.1. Rolul legislației

Legislația capătă o importanță deosebită în timpul domniei lui Justinian, devenit împărat roman al Orientului în 527. În scopul întăririi unității imperiului, compus din diferite populații, Justinian cere cunoscătorilor legii să unifice codurile existente, în care să integreze legile cutumiare. Sub îndrumarea lui Trebonian, conducătorul școlii siriene de la Berytus (Beirut), textele dinainte de 117 sînt rezumate și modificate, constituindu-se în *Codul lui Justinian*, promulgat în 529. În scopul de a dezvolta studiile de drept și de a facilita accesul studenților la textele aride, Justinian cere *publicarea instituțiilor* (*Institutiones*)

extrase din Codul său de legi.

•^pp^w^

4.2. „Verzii” și „Albaștrii”: strămoșii partidelor politice

Venetoi (Albaștrii) și *Prasinoi* (Verzii) erau la început lucrători la circ, sarcina lor fiind pregătirea pistei pentru concursuri și jocuri. Treptat, influența lor crește, ei devenind reprezentanții oficiali ai demnelor, adică ai cartierelor, capitalei imperiale, Constantinopol. Împăratul le atribuie uneori sarcini privind păstrarea ordinii sau, în caz de asediu, sarcini militare.

Sub domnia lui Justinian, ei instigă masele răzvrătite (răscoala Nika) asediază palatul imperial. Deși inițial încercase să fugă, Justinian, sfătuit de soția sa Teodora, îi înfruntă, înecînd rebeliunea în sânge. El pune astfel capăt influenței „Verzilor” și „Albaștrilor”.

4.3. Arhitectura

Este ilustrată într-o manieră frapantă de marele zid de incintă al Constantinoplei, apărut de două sute de turnuri, în plan civil, arhitectura bizantină se situează la răspîntia dintre lumea romană și cea orientală. Influența romană este reprezentată de terme

Agathamar (Armenia).

Biserica Sfintei Cruci. Cupolă și forumuri, iar cea orientală este perceptibilă în adoptarea bisericii cu cupole, așa cum este bazilica Sfînta

Sofia, construită între 532 și 537. Epoca de aur a arhitecturii bizantine este reprezentată și de bazilicile Sfinților Apostoli și Sfinților Sergius și Bacchus din Constantinopol.

Materialele folosite în decoratie sînt cărămida și mozaicurile. Mozaicul este un asamblaj de pietricele colorate sau pictate, legate prin ciment.

4.4. Scriitorii-istorici

Cel mai mare istoric al epocii lui Justinian a fost Procopiu din Caesarea (?-cca 562), consilier al generalului Belisarius. Îi sînt atribuite următoarele opere:

Miracolul multiplicării plinilor și peștii / *Basilica Sant'Apollinare Nuovo*. Ravenna. Cea 520.

• *Historikon*, în care relatează războaiele lui Justinian contra perșilor, ostrogoților și vandalilor;

82

• *Periktismaton*, tradus în latină prin *De aedificiis*, în care aduce un omagiu activității constructoare a lui Justinian;

• *Anekdotai*, tradusă în latină prin *Anecdota*, în care povestește istoria secretă a domniei lui Justinian. Datorită acestor scrieri, Justinian va rămîne pentru posteritate un instrument docil al soției sale, Theodora.

Ca și grecul Polibi, Procopiu își propune să scrie doar adevărul și să prezinte mecanismele istoriei în forma lor reală. Nu va reuși să-și atingă scopurile propuse. Opera sa va fi continuată pînă în 558 de juristul Agathias.

Ocupînd un post important în diplomația imperială, Petru din Salonic, jurist de profesie, este un literat de mare finețe. De mai multe ori ambasador, reprezentant imperial în 552 la curtea papei Vigilius, își notează impresiile care, din păcate, nu s-au păstrat în întregime. A redactat și o lucrare despre organizarea statului, care s-a păstrat în *Tratatul despre ceremonii* al împăratului Constantin VII Porphyrogenet, în secolul al X-lea.

Profesor spre sfîrșitul vieții la Universitatea din Constantinopol și gramatician de formație, Ioan Lydos este foarte interesat de civilizația epocii sale. Din nefericire, scrierile sale s-au pierdut.

Diaconul Georgios Pisides, în funcție la Sfînta Sofia, a trăit în prima jumătate a secolului al VII-lea. Este autorul

poemelor *Heracliada* (viața împăratului Herakleios) și *Înfrângerea avarilor* (atacul avarilor asupra Constantinopolului). Tot el este autorul unui imn închinat învierii lui Hristos și a unei opere versificate asupra originii lumii.

4.5. La marginea imperiului: regatul longobard

Nordul Italiei, dominat de longobarzi, se organizează într-un regat. Datorită generozității regale vor fi ridicate numeroase mănăstiri și biserici la Mediolanum (Milan), Ticinium (Pavia). Influențați la început de arta bizantină, longobarzii evoluează spre o artă proprie, marcată prin absența imaginilor figurative în decorație. Motivele sînt abstracte, bazate pe jocul liniilor curbe.

V. CHINA DINASTIEI TANG

Epoca neolitică	spre 6000-2000 î. Hr.
cultura Yangshao	
cultura Longshan	
Dinastia Xia	sec. XXI-XVI î. Hr.
perioada Erlitou	

Bunii/pastor. Galla Placida. Secolul al V-lea. Ravenna.

Dinastia Qing
Dinastia Tang, fondată în 618 d. Hr. este reprezentată de domnia strălucită a împăratului Tai-Tsoung.

5.1. Arhitectura

Sanctuarele evoluează, iar pagoda devine loc privilegiat de cult. Construite din cărămizi și pietre tăiate, cîteodată amestecînd cele două elemente și adăugînd un înveliș exterior din lemn, pagodele prezintă deseori un plan poligonal, cu

Dinastia Shang
perioada Zhengzhou
perioada Anyang ;
Dinastia Zhou occidentală , (
Dinastia Zhou orientală
perioada Primăverilor și Toamnelor
perioada Regatelor luptătoare
Dinastia Qin
Dinastia Han occidentală
Interregn: Wang Mang
Dinastia Han orientală
Perioada celor Trei Regate și Șase Dinastii
Dinastia Sui
Dinastia Tang
Perioada celor Cinci Dinastii
Dinastia Liao (China de Nord)
Dinastia Song
Songde Nord
Song de Sud
Dinastia Jin (China de Nord)
Dinastia Yuan

Dinastia Ming
sec. XVI-XI î. Hr.
sec. XVI-XIV î. Hr.
sec. XIII-XII î. Hr.
sec. XI-771 î. Hr.
770-256 î. Hr.
770-481 î. Hr.
481-222 î. Hr.
221-206 î. Hr.
206 î. Hr.-9 d. Hr.
9-24
25-220
220-589
581-618
618-907
907-960
907-1125
960-1279
960-1126
1127-1279
1115-1234
1279-1368
1368-1644
1644-1912

84

acoperișuri arcuite. Decorația, bogată și variată, se *bazează* pe picturi în culori ȳi în vârful pagodei se pune o săgeată, făcută din inele de piatră și metal. Cei mai importanți pictori ai epocii Tang sînt Wang Wei (699-759) și Wou-Tao-Tseu (700-760).

5.2. Sculptura

Epoca Tang este considerată pe bună dreptate perioada clasică a artei chineze. Evoluția sculpturii este perceptibilă în reprezentările lui Buddha: dacă pînă atunci corpul este destul de hieratic și subțire, el se rotunjește, fiind acoperit cu veșminte suple ce dau volum corpului. De acum înainte, artiștii pun accentul pe umanitatea personajului.

Epoca Tang ne este cunoscută mai ales prin arta animalieră. Numeroasele statui de cai prezintă acest animal într-o infinitate de atitudini, demonstrînd grija permanentă a artistului de a rămîne fidel naturii. Statuile sînt acoperite de un strat subțire de pictură, predominînd culorile verde, albastru sau galben deschis.

Creatori și artiști în același timp, artizanii perioadei Tang inventează porțelanul, care se răspîndește treptat în Extremul Orient, în Europa, el nu va cunoaște o difuziune importantă înainte de secolul al XVII-lea.

VI. ISLAMUL

6.1. Mahomed

Se naște în jurul anului 570 în clanul Qurayșitilor, în împrejurimile orașului Mecca. Rămas orfan la o vîrstă fragedă, Mahomed este crescut de unchiul său Abu Talib. Devenit însoțitor de caravane, se căsătorește cu

Khadija, o văduvă bogată pentru care lucra. Obişnuit să se retragă în deşert pentru a medita, în 610 el a avut prima viziune: arhanghelul Gabriel îi relevă existenţa unui zeu unic, Allah. Din acest moment, Mahomed începe să propovăduiască arabilor Islamul¹. Este alungat de la Mecca de către negustorii bogaţi, cărora le ceruse abandonarea bunurilor. La 2 iulie 622, pleacă la Yathrib, oraş care va lua numele de Medina, adică „Oraşul Profetului”.

15 iulie 622 este considerată de musulmani data de început a erei lor, hegira sau migraţia (de la cuvîntul arab *hidjira*). În 624, Mahomed însoţit de fideli săi^{se} luptă cu locuitorii oraşului Mecca, pe care îi învinge. Războiul durează pînă^{ln} - 630, cînd Mecca este cucerită. Mahomed distruge idolii din marele templu

Islam înseamnă renunţarea totală la sine şi supunerea faţă de Dumnezeu (n. tr.).

Kaaba, proclamă cultul lui Allah şi transformă acest oraş în centrul Islamului. Moare la Medina la 8 iunie 632, succesorul său fiind Abu Bakr, socrul care-şi ia titlul de calif, adică „reprezentantul” lui Allah.

6.2. Coranul

În cursul secolului al VH-lea, Coranul ia forma sa actuală. Coranul (ft, arabă *al Qur'an*, lectura) se împarte în 114 capitole numite *Surate (Surah)* ordonate în funcţie de lungimea lor. Astfel, primul, Fatiha, este cel mai scurt. Coranul nu se prezintă ca o veritabilă istorie, ci mai degrabă ca o culegere de sentinţe, de povestiri privind judecata finală, de viziuni ale paradisului şi infernului. Plecînd de la maximele coranice este elaborată *Sharia*, legea islamică.

6.3. Cultul islamic

Pagină din Coran în scriere magrebină. Secolele XIII-XV. London British Library.

Musulmanul (*mustim* = cel care a primit Islamul) practicant trebuie să-şi stabilească regulile vieţii cotidiene pornind de *Hadit*, adică de la cuvintele şi actele lui Mahomed, reunite în culegeri de texte. El are de îndeplinit cinci îndatoriri: profesiunea de credinţă într-un zeu unic, Allah; *dani* către săraci; respectarea postului din luna Ramadan, în amintirea perioadei de revelaţie a lui Mahomed; pelerinajul la Mecca o dată în viaţă, dacă mijloacele materiale îi permit; rugăciunea de cinci ori pe zi.

Rugăciunea se poate efectua oriunde, respectînd direcţia Meccăi şi după spălarea rituală. Vinerea, zi nelucrătoare, reuneşte credincioşii la moschee.

Spre deosebire de creştinism sau de religia iudaică, serviciul religios nu este asigurat de un preot aparţinînd unui corp sacerdotal organizat şi ierarhizat. Slujba de vineri este încredinţată unui *imam* plătit sau unui *ulama*, expert în

'bs#t^>MWi&fl*M *%iH ^

Coran.

6.4. Djihad şi cuceririle

Pagină din Coran în scriere kufică. Secolul X. Paris, Muzeul Luvru.

Răspîndirea Islamului prin convertirea necredincioşilor constituie o sarcină sfîntă, care la nevoie poate fi realizată printr-un război sfînt, *Djihad*. În timp ce musul-

86

califul

În numele războiului (635-651) şi construiesc „Cupola”. Ierusalimul devine al doilea oraş sfînt.

VII. IRLANDA

felul

«rata,

și Oulu cTM

" -ela,,

latine. Este locul în care s-a pSstra, Moș reUil a lui Platou si a succesorilo! -acestua

7.1. Creștinarea

irii monahi ^lTM i 615), „

Colomban'eelMSn'm fondatorul ab ațfl, „r ^ la

unei .reguli foarte .

pⁿ

Catolicismul leagă din nou Irlanda de continent, în cursul sinodului de lg Whitby, din 664, biserica irlandeză recunoaște tutela Romei, plasându«se sub autoritatea papei, succesorul Simțului Petru. * ; t ,ț

✠

7.2. Vîrsta de aur în artă

Creștinismul determină apariția unei arte religioase extrem de dezvoltate; Motivul ornamental cel mai frecvent folosit este crucea înaltă, ornată cu basoreliefuri ce ilustrează episoade biblice. Scopul era familiarizarea neștiutorilor de carte cu Biblia. Aceste cruci puteau atinge o înălțime de cîțiva metri, ele

caracterizându-se prin inelul ornamental plasat la intersecția celor două brațe, în timp ce primele cruci înalte ale secolului al VIII-lea sînt împodobite cu motive geometrice și zoomorfe, împletite în entrelacs, cele din secolele IX-X sînt figurative, descriind episoade din Vechiul și Noul Testament. Reprezentările umane foarte stilizate și stîngace din perioada geometrică evoluează spre o siluetă mai puțin disproporționată.

SECȚIUNEA B

ÎNCEPUTURILE EVULUI MEDIU DEZVOLTAT

I. IMPERIUL BIZANTIN

1.1. Organizarea politică

În 717, Leon Isaurianul devine împărat, punînd bazele dinastiei isauriene pentru o perioadă de 85 de ani¹. După ce îi respinge pe arabi, reorganizează imperiul, împărțindu-l în circumscripții sau theme. Legislator, el publică *Ecloga* („alegere” în limba greacă), culegere de legi mai simplă decît *Codul lui Justinian*. Importantele inovații din *Ecloga* sînt: sporirea drepturilor femeilor și copiilor, abolirea diferențelor de clasă în materie penală. Totuși, sub influența Orientului, dreptul penal păstrează pedepsele corporale, ca de exemplu, ablațiunea mîinilor.

1.2. Iconoclasmul

Eikon, în limba greacă, înseamnă „imagine”, „chip”, în anul 730 izbucnește cearta *iconoclaștilor*, adică a distrugătorilor de imagini. Astfel, în urma unei reuniuni a marilor demnitari religioși la Constantinopol, în frunte cu patriarhul orașului, împăratul interzice orice reprezentare umană a lui Dumnezeu, considerată drept o înjosire adusă transcendenței *divine*. *Iconodulii*, favorabili imaginilor, sînt recrutați mai ales din rîndurile călugărilor care trăiesc în mănăstiri, unde numărul acestor tipuri de reprezentări se înmulțește. Poporul folosește cîteodată forța pentru a se opune înlăturării statuilor lui Hristos, fapt pentru care, în 787, al doilea conciliu de la Niceea îi condamnă cu fermitate pe iconoclaști. Totuși, cearta va mai dura încă un secol.²

1.3. Arta

Datorită iconoclasmului, arta bizantină va suferi pierderi numeroase în domeniul religios. Arta profană se manifestă mai ales în domeniul țesăturilor, decorate cu scene de vînătoare evocatoare ale basoreliefurilor din palatele sassanide de la Susa.

¹ De origine siriană, el aduce pe tron o dinastie asiatică (n. tr.).

Perioada iconoclastă va lua sfîrșit în 843, cînd cultul icoanelor va fi restabilit, iar iconoclaștii declarați eretici (n. tr.).

II. JAPONIA

2.1. Epoca Nara

În anul 707, cu ocazia venirii la putere, împărăteasa Gemmei decide să-și stabilească rezidența permanentă la Nara, refuzînd, așa cum stabilea tradiția, să se mute dintr-o reședință în alta. Numită oficial capitală în 710, Nara devine locul în care va lua naștere o civilizație strălucită, în această perioadă, între 710-718 este promulgat un ansamblu de legi numit *Yororit-Siiryō*. Adeptă a budismului, familia imperială favorizează difuzarea acestuia, considerîndu-l religie de stat a Japoniei. Buddha Amida, „mîntuitorul”, este cel care promite *sukhavati*, „țara pură a vestului”, în care se va împlini reîncarnarea, în totală opoziție cu budismul Amida, fondat pe încrederea totală și *așteptareasukhavati*, se dezvoltă budismul zen, care propovăduiește efortul pentru atingerea căii de iluminare. Acesta din urmă va sfîrși prin a deveni religia majoritară în Japonia.

2.2. Arta

Dezvoltarea artistică a epocii Nara se manifestă prin construcțiile din apropierea capitalei, ca de exemplu *Kondo* sau „sala aurită de la Horyuji”, decorată după arhetipurile stilului chinez Tang. Templele sînt împodobite cu statui ale lui Buddha, cea mai celebră fiind aceea din Todaiji, cel mai mare templu din Nara, o colosală operă în bronz de 18 metri înălțime, realizată în jur de 750.

2.3. Istoria

Istoria japoneză de la începutul secolului al VIII-lea se referă mai ales la perioada mitică a regalității, sub forma povestirilor orale, publicate pentru prima oară în anul 712, în *Kojiki (Cartea faptelor vechi)*, de către O. No Yasumaro. Mai târziu, influența analisticii chineze se manifestă prin redactarea *Cronicii Japoniei, Nihongi* (720), în limba chineză.

III. ISLAMUL

3.1. Omeyyazii și arta palatuală

Dinastia califilor omeyyazi ocupă tronul între 661 și 750, după care sînt înlocuiți de Abbasizi, care mută capitala de la Damasc la Bagdad. Refugiați în sudul Spaniei, Omeyyazii creează Califatul de la Cordoba (756-1031).

Elefantul și iepurele. Fabule indiene de Bidpai.

Egipt sau Siria. Secolul al XV-lea. Paris, Bibliotheque naționale.

În afara palatelor de la Damasc, suveranii omeyyazi construiesc numeroase castele de vînătoare, ca 'te exemplu: Kousayr Amra în Iordania; Rousafa în Siria, cu un interior decorat cu stucaturi, picturi și mozaicuri; Kousayr, construit între 711 și 715 în gresie roșie, este decorat cu fresce vii colorate. Cel care reda cel mai bine somptuozitatea arhitecturii omeyyade este palatul palestinian Khirbat-Al-Mafdji. Rezidența este înconjurată de o curte cu arcade, conținând totodată o moschee și un hammam. Interiorul este decorat printr-o alternanță de statui în piatră și mozaicuri.

3.2. Abbasizii

Descendenții lui Abbas, unchiul evlavios al lui Mahomed, făceau de multă vreme opoziție Omeyyazilor, acuzându-i de impietate pentru că nu aparțineau sectei hașemite. Revolta contra Omeyyazilor începe în 747. Ei sînt înfrinți definitiv în 750. Începînd din 754, califul Al-Mansur organizează noul stat și înăbușă orice tentativă de rebeliune contra autorității sale.

Cordoba. Marea Moschee. Secolul al X-lea.

Sub Abbasizi, artele cunosc o renaștere importantă datorată deplasării centrului califarului din Siria în Iraq. Orientalizarea este perceptibilă prin gustul pronunțat pentru stilizarea personajelor și prin palatele cu multiple arcade, ornate cu nișe.

Pătrunderea artei Tang înseamnă pentru ceramica abbasidă o nouă epocă, cea a ceramicii lustruite. Această varietate particulară de ceramică se bazează pe o tehnică dezvoltată la Bagdad și Samara: lutul ars este acoperit cu un strat metalizat, aplicîndu-i-se un nou tratament termic. Obiectul final prezintă în acest fel reflexe irizante, culorile mergînd de la auriu la purpuriu.

Între 750 și 800, stilul decorativ deviază spre inscripțiile lucrate sub formă de benzi, ele anunțând viitoarele „arabescuri”. Textele sînt mai ales *surate* coranice.

Perioada clasică a literaturii abbaside este cea a secolelor VIII-XI. Viața religioasă, gândurile lui Mahomed sînt reflectate de scrierile în araba literară

(diferită de limba vorbită) și de poezia de dragoste. Acum ia naștere ce alternează povestiri și versuri, anecdote spirituale. Poveștile și legende sînt numeroase și foarte apreciate de public: *Alflaila na laila* (*O mie și una nopți*) cunoaște un succes imens și multiplele ei variante se vor îmbogăți între secolele X și XX.

3.3. Cordoba, centrul Spaniei musulmane

Între 755 și 759, omeyyadul Abd ar-Rahman creează în sudul Spaniei, printr-o cucerire, un nou stat cu capitala la Cordoba. Adoptă titlul de emir. Devenită rapid un mare centru intelectual, cetatea atrage gânditori, poeți și artiști. Ea le oferă cea mai mare bibliotecă a epocii, cu un număr de aproximativ 40 000 de volume, adevărată punte între culturile Orientului și Occidentului.

Cordoba. Marea Moschee. Secolul al X-lea. Cupolă situată deasupra mihrab-ului

Marea moschee începută în 786 va fi terminată abia în secolul al X-lea, suferind modificări succesive. Este în întregime realizată din cărămizi roșii și calcar alb. Vizitatorul pare pierdut în mijlocul multitudinii de coloane supraînălțate printr-un dublu etaj de arce și semicercuri. Impresia de grandioare a locului este mărită de contrastul dintre marmura bleu a bazelor coloanelor și roșul arcelor.

Spre mijlocul secolului al X-lea, în apropierea Cordobei, se construiește palatul Medinat al-Zahra, ce cuprindea o moschee, grădini, vii și clădiri destinate haremului.

IV. IMPERIUL CAROLINGIAN

4.1. Moștenirea romană

La 25 decembrie 800, regele francilor, Charlemagne (Carolus Magnus sau Carol cel Mare) devine împărat. Este încoronat la Roma de către papa Leon al III-lea, care primește din partea lui Carol „adorția”, omagiul adus în genunchi. După ritul romano-bizantin, noul suveran este legitimat de romani prin „acela-matio”, recunoscîndu-i-se titlurile de Augustus și împărat, întreaga ceremonie este descrisă de Eginhard în lucrarea *Vita Caroli* (*Viața lui Carol cel Mare*)-

92

încă din 774, Carol cel Mare purta coroana de fier a regilor longobarzi, în urma victoriei asupra socrului său, regele Desideriu.

Carol întreprinde o vastă operă de unificare a imperiului prin fixarea unor monopoluri comerciale și prin unificarea sistemului de greutate și măsuri. Dorind

ă formeze cadre apte de a-l înlocui, Carol cel Mare creează o școală destinată fiilor de nobili trimiși la curtea sa. Ei vor purta numele de *academici*, aducînd astfel un omagiu anticității clasice. Pentru suveran, cea mai importantă problemă (jeu de cuvinte) este de a crea o legătură între cultura anticității tîrzii, moștenite de Roma, și diferitele forme de cultură germanice.

Scrierea merovingiană este simplificată prin adoptarea „minusculei carolingiene” și a latinei clasice, repusă în valoare mai ales prin copierea vechilor manuscrise. Tradițiile orale germanice sînt fixate și ele prin scriere. Totul este codificat, inclusiv artele, ca de exemplu, „*Caroli*” sau, „*Cărțile lui Carol*”.

4.2. Arhitectura

Arta carolingiană se inspiră din arhitectura Romei, revenind la bazilică și la tipul de edificii cu o clădire centrală. În acest sens amintim capela palatului din Aix. Aceasta este o transpunere a bisericii Sânt Vitale din Ravenna. Construcția, începută de Odon din Metz, durează din 796 până în 805. Clădirea centrală, de formă hexagonală, este înconjurată de un deambulatoriu hexadecagonal cu galerii. Ele poartă arcade etajate care preiau greutatea cupolelor, amintind de cele romane.

O altă mare bazilică carolingiană este cea de la Fulda, care aduce o inovație importantă pentru viitorul construcțiilor religioase: corul dublu, care grupează în jurul aceleiași axe capelele dedicate diferiților sfinți. Corul dublu prezintă un alt avantaj practic: partea de est este consacrată cultului, iar cea de vest împăratului, între 813 și 1531, împărații vor fi încoronați la Aix-La-Chapelle. Pentru a rezolva problema clerului și a asistenței din ce în ce mai numeroase, arhitecții carolingieni măresc bazilicile prin trei abside situate pe partea de est, opuse portalului.

Loc sacru prin excelență, unde se vor depune între secolele VII și VIII relicve pe altarul principal, corul se separă de restul clădirii printr-o galerie, în același timp, își fac apariția criptele.

Accesul în biserică sau bibliotecă se modifică, luând forma unei porți de ^{or}aș, flancată de câte un tuni.

Înflorirea arhitecturii religioase se datorează și construcției mănăstirilor. Planul acestora derivă din cel trasat în 820 de un călugăr din mănăstirea Saint-Gall; reunirea tuturor clădirilor mănăstirești în interiorul unui zid de incintă, dependențele economice și administrative rămânând în exterior.

Arhitectura civilă este reprezentată mai ales de castelele fortificate, al căror plan derivă din *castnum-ul* roman: Ingelheim, Nîmegue; Attigny.

4.3. Sculptura: tabletele de fildeș

Numeroase tablete din fildeș sculptate sînt folosite pentru a îmbrăca manuscrisele princiare, după o tehnică romană.

4.4. Pictura

Frescele carolingiene ne sînt cunoscute prin cele care s-au păstrat în biserici; Munster, Saint-Benoît de Mals, în Elveția, Saint-Maximin de Treves și cripta Saint-Germain d'Auxerre, în Franța. Principalele teme reprezentate sînt scenele din viața lui Hristos și ale apostolilor.

Decorația cu mozaicuri ne este cunoscută doar prin tradiția literară: cupola capelei din Aix îi reprezenta pe cei 24 de bătrîni ai Apocalipsului în fața tronului lui Dumnezeu.

Arta ornamentală a cărților carolingiene s-a dezvoltat grație școlilor palatine și mănăstirilor. Prelungind tradiția merovingiană, artiștii prezintă evenimente care se succed în timp. Cărțile religioase, mai ales Evangheliile, contribuie la dezvoltarea acestei arte. Fiecare evanghelist este reprezentat la începutul operei sale, îmbrăcat fiind într-o togă romano-bizantină și însoțit de un animal simbolic. Se constituie și se structurează ~~liturgia~~ în afara evangheliarelor, apar lecționarele ce conțin pasaje biblice citite în timpul slujbei, sacramentariile pentru rugăciunile spuse în timpul administrării sacramentelor, antifonariile pentru cîntecele liturgice. La recomandarea lui Carol cel Mare, copiii aveau datoria să unifice aceste scrieri folosind minuscule carolingiană, care limitează pauzele dintre cuvinte, dispunînd liniile după un spațiu regulat.

4.5. Literatura și filosofia

Carol cel Mare, care știa foarte puțin să scrie sau să citească, învață esențialul de la A l c u i n (735-804), pe care îl aduce în 781 din Italia, la curtea sa de la Aix-La-Chapelle. El fondează Academia, grup de literați ce se reuniau pentru a discuta textele greco-latine sau Vechiul Testament. Ei avizau traduceri de texte creștine în limbile germanice. Executarea acestor traduceri fusese ordonată în 789 de către Carol cel Mare. Alcuin, directorul unei școli monastice din Tours, fondează în acest oraș un centru cultural vestit în tot imperiul. R a b a n Maur (776-856), abate de Fulda, se va forma în acest centru cultural, mai tîrziu creîndu-și propria școală.

Sub influența acestor școli monastice are loc o divizare a literaturii carolingiene: cîntecele păgîne și poezia creștină.

94

TM

În secolul al VIII-lea este redactată *Epopoea lui Beowulf*, prototip al regelui anglo-saxon, care-l înfrînge pe monstrul marin Grendel și apoi moare în loviturilor primite în lupta victorioasă contra dragonului. *Cîntecul lui tîldebrand*, inserat mai tîrziu în *Legenda lui Dietrich de Bern*, relatează lupta care-l opune pe un tată fiului său. Fondul păgîn este prezent în *Incantațiile de la Merselbourg*, culegere de formule magice cu scop profilactic. Literatura creștină de la începutul secolului al IX-lea se conturează sub forma *Rugăciunii lui Wessobrunn*, care relatează creația divină și se termină printr-o *supplicare* «în care se cere darul Iertării. Angoasa escatologică este exprimată în aceeași epocă prin *Muspilli* sau „*Incendierea lumii*”, ce evocă sfîrșitul lumii. Viața lui Hristos înconjurat de apostoli constituie tema poemului *Heliand*, compus la cererea împăratului Ludovic cel Pios și reluat în 870 de Otfrid de Wissembourg în *Liber evangeliorum*.

Apare și obișnuința de a reuni jurămintele, și Raban Maur redactează între 830 și 840 *De laudibus sancta crucis*.

Viitoarele mistere ale epocii medievale se nasc prin *Jocuri ale Vinerei Sfinte* și *Jocuri de Paște*, atribuite unui călugăr de la abația Saint-Gall.

Controversa teologică înflorește prin intermediul nobilului Gottschalk. De copil, acesta este destinat vocației monastice, fiind plasat în acest scop în mănăstirea Fulda. Devenit adult, refuză să-și accepte soarta impusă, cerîndu-i lui Raban Maur autorizația de a reveni la viața profană. Cererea îi este refuzată. Luîndu-și ca model propria viață, el vorbește de absența libertății omului confruntat cu omnisciența divină care determină destinul omului. Condamnat de sinodul de la Quierzy în 849, își sfîrșește zilele în mănăstirea Hautvillers de lângă Reims, fără a-și abjura însă doctrina, care prefigurează calvinismul.

Istoria cunoaște o dezvoltare remarcabilă în perioada carolingiană. Ea se naște sub forma cronicilor privind viața monastică și urbană. Ele apar în Italia secolului IX, în momentul în care cultura antică se stinge treptat, condamnată drept profană. Cel mai mare istoric este Eginhard (cea 770-840). Inspirîndu-se din *Viața celor Doisprezece Caesar* a lui Suetoniu, relatează viața lui Carol cel Mare în *Vita Caroli*.

4.6. Muzica

Renașterea muzicală în perioada carolingiană se datorează unificării liturghiilor după modelul roman. Primele capele înzestrate cu școli de muzică sînt cele de la Aix și Tours. Chrodegang creează la Metz un învățămînt direct derivat din *Schola* latină. Raban Maur scrie *De musica et portibus ejus*. La sfîrșitul secolului al IX-lea, în abația normandă Jumièges se dezvoltă corala, sub forma alternării unor coruri bărbătești și de copii. Exigențele cîntecelor liturgice dau naștere unei notații numită ecfemetică (sau chironomie), în care notele sînt indicate prin accente. Defectul principal al acestui sistem constă în lipsa înălțimi precise a tonului.

V. VIKINGII

Numele de viking vine de la radicalul *vik*, care semnifică golf, loc care constituia un eventual refugiu. Vikingii vin din Suedia, Norvegia și Danemarca. Ei se deplasează cu ajutorul unor corăbii lungi, cu rame și pînze, care poartă numele de *drakkar*, datorită dragonilor sculptați de pe prora. Rolul acestora era de a îndepărta soarta nefavorabilă din calea corăbiilor, în momentul în care ajungeau la țarm, aceste figuri profilactice erau înlăturate. Apărînd la sfîrșitul secolului VII pe țărmurile Irlandei, ei ajung pe continent urmînd cursul % viilor. Urcînd pe Sena, incendiază orașul Rouen în 841. La începutul secolului al X-lea, în schimbul încetării jafurilor, ei primesc un mic teritoriu situat în nordul Franței, care se va numi Normandia, de la numele lor generic, întrucît nomanzii grupează toate populațiile așezate pe coasta occidentală a Norvegiei și Suediei meridionale.

5.1. Arta

Popor de navigatori, arhitectura lor derivă din cea a corăbiilor, așa că este biserica norvegiană de la Borgund, construită în întregime în jurul unui catarg. Arta funerară este extrem de dezvoltată, defuncții de rang înalt fiind înhumați în corăbii-morminte, acoperite de tumuli. Amintim în acest sens pe cel de la Oseberg, aparținând unei prințese norvegiene, situat pe malul de vest al fiordului Oslo. Datat în jur de 850, el conține o corabie de circa 20 de metri lungime, amenajată ca sală funerară, în care s-au găsit resturile unui covor, mobilier, un car și numeroase sănii.

Artele plastice se caracterizează prin evoluția unei decorații abstracte spre o artă figurativă zoomorfă. După perioada non-figurativă a secolelor VI-VID se dezvoltă patru epoci stilistice:

- Oseberg timpuriu (800-850), marcat încă de abstract;
- Oseberg recent sau „stilul grifonului” (850-900), epoca reprezentării de animale cu coada lungă;

- stilul Jellinge (900-980), marcat prin întoarcerea la abstract;
- stilul Jellinge recent (980-1100), care privilegiază reprezentarea păsărilor de pradă, motive reluate pe emblemele imperiale ale Rusiei, Austriei și Germaniei¹.

După 1100, arta vikingilor suferă o puternică influență creștină, fiind abandonate treptat sursele tradiționale de inspirație animalieră.

96

5.2. Cucerirea Angliei

La mijlocul secolului al V-lea, triburile germanice din Jutland, juții, se instalează în Kent și insula Wight, urmați de anglii și saxonii veniți de la gurile Elbei. În 501, Londra este jefuită de vikingii care se instalează în bazinul Tamisei. De aici vor lansa numeroase atacuri, dar vor sfârși prin a se amesteca în cele din urmă cu populația autohtonă, formând așa-numita civilizație anglo-saxonă.

SECȚIUNEA C

EPOCA MARILOR TRANSFORMĂRI

I. FRANȚA

1.1. Arhitectura

Perturbarea pe plan arhitectural care va determina Occidentul să construiască masiv biserici pornește de la abația Cluny, fondată în 910 în Burgundia de ducele

Guillaume de Aquitania, în onoarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Fapt fără precedent, abația este plasată sub autoritatea directă a papei. Bernon, primul abate, este cel care stabilește preceptele Sfântului Benoît, în care rugăciunea devine esențială în viața unui călugăr benedictin. Aflată sub tutelă papală, abația de la Cluny iese de sub autoritatea temporală a regelui, cât și de sub autoritatea jurisdicției episcopale, în felul acesta, comunitatea monastică este total independentă.

REGULA BENEDICTINĂ:

Redactată în secolul al VI-lea de Sfântul Benoît, ea se impune după secolul al IX-lea tuturor călugărilor din Occident.

Vechea abație de la Cluny (Cluny III): plan cu dublu transept.

„Începîndcu 1 octombrie și pînă la începutul P ostarului, frații se vor

dedica lecturii, de dimineată şipînă la sfîrşitul celei de a doua ore; apoi se va spune Liturghia. In sfîrşit, ei vor lucrapînă la ord 9, dedicîndu-se lucrului care le-afost încredinţat. La prima anunţare a Nonei, ei părăsesc lucrul pentru a fi gata pentru cea de-a doua vestire Q Nonei. După masă, ei se vor dedica lecturii saU studiului psalmilor. " Regula Sfîntului Benoît, citată din Mollat Van-Santbergen.

98

Vechea abație de la Cluny (Chmy III): elevație.

Luînd drept model Cluny, apar numeroase alte comunități. Ele adoptă aceleași reguli și se plasează sub autoritatea abației din Cluny, aceasta devenind un fel de abație-mamă: Verdun, Brogne (lîngă Lille), Saint Romuald (Italia). Totuși, munca cerută de Sfîntul Benoît va fi neglijată în favoarea unei ocupații unice, rugăciunea, spusă în comun, într-o slujbă corală. Această nouă necesitate determină o schimbare arhitecturală și crearea „corului benedictin”: un cor cu trei nave și un cor principal cu o absidă înconjurată de capele și flancat de două coruri anexe.

II. GERMANIA OTTONIANĂ

2.1. Arhitectura: moștenirea carolingiană

Dinastia ottoniană începe cu domnia lui Heinrich I duce de Saxonia, ales împărat în 919. Moare în 936, la tron urmînd fiul său Otto cel Mare (936-973).

Pagină aparținînd Evangheliei de la Lindisfame. Datată spre sfîrşitul secolului al VH-lea. Londra. British Museum.

În această perioadă, arhitectura evoluează de la stilul carolingian la o formă originală. Moștenirea carolingiană se manifestă în păstrarea corului dublu și în decorația pictată a pereților. O primă modificare apare în structura navei: din două coloane, una devine suport pentru arcadă, ar a doua rămîne coloană propriu-zisă. Acest principiu al alternanței se dezvoltă după modelul „saxon”, în care două co- °ane din trei joacă rolul de coloană pro-Priu-zisă.

Dezvoltarea arhitecturii ottoniene nu Pnvește Franța sau Italia, unde ia naștere ^ Prim stil roman, înlocuit spre mijlocul

secolului al XI-lea de un stil roman primitiv. Contrar construcțiilor germanic, edificiile romanice folosesc bolta semicilindrică sau în leagăn¹.

2.2. Sculptura

În același timp evoluează și sculptura, care se detașează de formele caro. lingiene, constituindu-se într-o plastică liberă, lăsată la alegerea artistului. Edif. ciile religioase mai vaste oferă creatorilor posibilitatea de a-și exersa arta prj, realizarea unor portaluri monumentale în bronz, ca cele ale catedralei Mayence.

2.3. Pictura

Pictura ottoniană va cunoaște apogeul în arta decorării cărților. Reluînd miniatura carolingiană, artistul ottonian îi adaugă elemente împrumutate din arta bizantină, dezvoltînd un stil destul de abstract.

Fondul, acoperit cel mai adesea cu pictură aurie, are rolul de a da personajelor și animalelor reprezentate o anumită profunzime, care, datorită absenței perspectivei, nu putea fi atinsă. Iau naștere în această perioadă mai multe școli: Reichenau, Treves, Echternach, Colonia, Ratisbonne, Hildesheim.

2.4. Literatura

Spre deosebire de prinții carolingieni, suveranii ottonieni se interesează mai puțin de literatură. Interesul lor va crește după 950, când la curtea imperială apare o producție literară exprimată doar în limba latină.

Cunoaștem această epocă prin intermediul scrierilor lui Nokter, supranumit *Labeo* („marea buză”), călugăr de la abația Saint-Gall. Nokter traduce în limba germană *Bucolicele* lui Vergilius, *Organon-ul* lui Aristotel, *Consolarea filosofică* a lui Boethius.

Cele mai multe opere ale epocii sînt redactate însă în limba latină, ca de exemplu *Waltanus manu fortis* a călugărului de la Saint-Gall, Ekkehard (d. 973), în care se relatează fuga acestui prinț ținut captiv împreună cu logodnica sa la curtea regelui hunilor, Attila.

Femeile nu sînt absente din mișcarea literară. Astfel, călugărița Rosvithe de la mănăstirea Gandersheim, din Harz, scrie șase istorii apologetice destinate formării tinerelor fete, învățîndu-le castitatea, modestia, statornicia.

Istoria este ilustrată prin *Res Gestae Saxoniae* a călugărului Vidukind de la mănăstirea Corvey, care relatează domniile primilor doi suverani ottonieni, Heilrich I și fiul său Otto I.

¹Boltă în forma unei jumătăți de cilindru, sprijinită de ambele laturi pe zidărie conținută³ (n. tr.).

100

2.5. Muzica

Între 900 și 1300 se plasează vîrsta de aur a cîntecului coral, care va ceda apoi locul contrapunctului instrumental. Cîntecul pe două voci importat din pizant este introdus în același timp cu notația hagiopolitică sau pe intervale. Acest efort de codificare continuă cu notația pe patru linii de culori diferite și folosirea cheilor.

Teoreticienii muzicii devin tot mai numeroși, scrierile lor fiind consacrate muzicii polifonice și rolului precis al instrumentelor: harpa, fluierul, lăuta arabă cu patru corzi. Cele mai importante texte consacrate muzicii, *De Harmonica institutione* și *Musica enchiridias*, îi aparțin lui Hucbald de Saint-Amand și sînt scrise la începutul secolului al X-lea.

III. CHINA DINASTIEI SONG

În 960, împăratul Tcha Kuang-Yin își fixează capitala la Kai-Feng și fondează dinastia Song de Nord, care durează pînă în 1187. Primul suveran din noua linie își schimbă numele în Tai-Tsu.

3.1. Pictura

Pictura peisagistică este cea care domină arta dinastiei Song. Împărații încurajează crearea de școli și academii, decernează premii și se dedică ei înșiși picturii. Cei mai celebri artiști ai epocii „jocurilor cu cerneală” și ai peisajelor sînt Kuo Si (1020-1090) și Li Lung-Mien (m. 1106). Primul este specialist în redarea de peisaje vaste, în care exaltează sentimentul foiței naturii, iar al doilea se interesează de reprezentarea picturală a ființelor umane și animale.

China dinastiei Song de Sud dezvoltă o pictură originală sub influența budismului: peisajul este prezent prin-tr-un anumit număr de elemente, flori, cursuri de apă, arbori etc., privitorul fiind cel care completează opera prin meditație profundă.

Vas de formă kinută. Epoca Song din Sud.

Washington, Freer Gallery of Art.

3.2. Filosofia

Cultura epocii Song are la bază dualismul filosofic a două școli - cea a lui Confucius și cea a lui Buddha - unite ^{tr}> această perioadă printr-un sincretism remarcat în operele

Huizong. *Papagalul în cinci culori*. Mătase. Epoca Song din Nord. Boston, Museum of Fine Arts.

Support pentru pernă. Gresie de Cizhou. Epoca Song. Paris, Muzeul Guimet.

anumitor gânditori, ca de exemplu T c h u. S i (l 130-1200), a cărui operă scolastică este imensă, împreună cu alți gânditori, e] pune bazele neo-confucianismului, marcat printr-o dimensiune metafizică împrumutată de la budism. Un alt creator al neo-confucianismului este Te heu Tuen-Yj (1017-1073), autor al *Tabelului de principii originale*, care prezintă lumea după concepția chineză. El oferă un nou simbol budismului, valorizând floarea de lotus. ' Budismul zen este reprezentat de Yuan-Wu (1063-1135) și de glosa *sa, Pi-Yen-Lu*, culegere de probleme care să-i permită profanului să-și găsească drumul spre Nirvana. Neo-confucianismul se opune altor două școli, una bazată pe intuiție, iar cea de-a doua pe aspectul folositor al gândirii. Prima școală este cea a lui La Chiu-Yuan (1139-1193), avînd la bază un antropocentrism care transformă spiritul omului în univers, și invers. A doua școală, dominată de Ye-Che (1150-1223), analizează toată etica în raport cu nevoile sale concrete.

3.3. Literatura

Curtea Song favorizează toate formele de expresie artistică. Literatura cunoaște o înflorire excepțională. Limba populară și viața cotidiană se manifestă puternic în grupul Chu, în timp ce un alt grup, Lo-Yang, disprețuiește cotidianul în favoarea elevației spirituale.

în această perioadă se *ăezvoltăpin-tche*, „desenul cu pensula", pe care noi îl considerăm eseu, si care atacă toate domeniile destinate a servi drept suport conversațiilor savante.

IV. ISLAMUL FATIMIZILOR

începe de la sfîrșitul secolului al X-lea, data cuceririi Egiptului. Cairo devine noua capitală intelectuală a Islamului, marcată printr-o întoarcere la acceptarea destul de strictă a religiei.

4.1. Arta

Cairo. Moscheea Ibn Tulun. 879.

Bagdadul este tot mai mult delăsător de suveranii fatimizi în folosul oraşului Cairo. Suveranii par să reia tradiţiile antichităţii egiptene, pe care le prelungesc prin instalarea necropolei regale în sudul ţării, la Assuan. Totuşi mult decât în arhitectură, arta fatimidă aduce o înnoire în domeniul artelor figurative. Artele obiectelor se dezvoltă cu predilecţie în domeniul prelucrării cristalului. Artele textile cunosc o înflorire deosebită sub influenţa diferitelor şcoli, cea mai celebră fiind la Tiraz, în Iran, atelier de ţesături preţioase folosite la curtea califilor. Scrierea cufică devine motivul principal de ornamentaţie.

V. ARTA ROMANICA

5.1. Un concept al secolului al XIX-lea

Biserica Saint Nectaire.

Termenul de artă romanică a fost creat în secolul al XIX-lea de către istoricul de artă de Gerville, mai precis în 1820, el fiind în căutarea unui calificativ capabil să desemneze ansamblul evoluţiei artistice care a precedat perioada gotică. Numele „romanice” apare datorită preferinţei arhitecturii pentru arcul derivat din perioada romană. Această accepţie a termenului provine şi dintr-o alterare a limbii latine, ce suferă influenţe germanice diverse. Prin tradiţie, începuturile artei romanice se situează în secolul al XI-lea, moment al stabilizării bisericii şi al monarhiilor europene. Arta romanică poate astfel să se dezvolte în diferite şcoli, în funcţie de zonele geografice în care acestea se situează. Astfel, evoluţia ei are loc din Germania în direcţia Italiei şi Franţei, apoi a Spaniei septentrionale, înainte ca goticul să fie anunţat, la sfârşitul secolului al XI-lea prin noi modele arhitectonice care se dezvoltă în Anglia şi Normandia.

Arhitectura romanică se caracterizează prin complexitate. Spaţiul sacru din biserică sau catedrală se împarte după funcţiile destinate fiecărei săli. Din ce în ce mai mult, arhitecţii favorizează planul bisericii-hală cu navă unică. Acest sistem determină apariţia unor soluţii noi în tratarea arcadei, cel mai frecvent folosită fiind arcada în cruce, rezultată din intersecţia perpendiculară a doi semi-cilindri. Greutatea ei se descarcă de-a lungul muchiilor de intersecţie. Presiunea laterală, exercitându-se mai puternic, determină crearea unor noi structuri pentru contraforturi. Peretele exterior astfel îngroşat este tratat aparte, prin apariţia ferestrelor.

Arta romanică, subdivizată în funcţie de ariile geografice, poartă denumiri diverse: prima artă romanică în Franţa corespunde unui ottonian târziu sau stilului numit „anglo-saxon”; a doua artă romanică corespunde unui salien târziu sau artei normande.

Putem plasa apogeul romanicii spre sfârşitul secolului al XI-lea, în jur de 1080, când este rezolvată problema arcadei în edificiul de tip monumental (cazul abaţiei Cluny). Problema sfârşitului său este mai delicată. Fără îndoială, premisele goticului sînt evidente în Franţa încă din 1140 (construirea bazilicii regale de la Saint-Denis), dar influenţa romanică se prelungeşte pînă în ultimul sfert al secolului al XII-lea.

Arta romanică se manifestă şi în domeniul arhitecturii civile, mai ales în Normandia. Este epoca ridicării unui ansamblu de fortificaţii dominate de un turn, care evoluează spre tipul de turn pătrat, donjonul, ca cel de la Beaugency-sur-Loire, datat în secolul al XII-lea.

5.2. Sculptura şi pictura

În ceea ce priveşte aceste două domenii ale artei, este încă şi mai dificil de a departaja influenţele anterioare şi posterioare. Totuşi, putem distinge arta romanică propriu-zisă recurgînd la simbolistică. Contrar epocilor precedente, personajul nu mai constituie obligatoriu centrul temei, el evoluînd spre o reprezentare formală. Artistul este direct influenţat de sensul spiritual al personajelor reprezentate: perspectiva este

abandonată în folosul unei reprezentări în suprafață.

Destinată unui public analfabet, care nu are acces la scrierile sfinte, sculptura ornamentală se dezvoltă pe capiteli, în deambulatorii și cripte. Astfel, omul simplu din popor memorează esențialul istoriei sfinte, în scopul îndeplinirii îndatoririlor sale de creștin.

Portalul de vest își schimbă treptat temele decorative. Reprezentările demoniace, destinate a fi surghiunite în afara perimetrului sacru al bisericii, cedează

104

locul surselor de inspirație mai variate, care se referă la întreaga istorie sfântă. Formele evoluează spre o schematizare: artistul nu dorește să reproducă trăsăturile exacte ale lui Hristos și ale Fecioarei după un model, ci creează în iatră înseși figurile-simbol ale credinței. Această tendință conferă reprezentărilor ^{uina} ne un anumit aspect repetitiv și anonim.

5.3. Evoluția sentimentului religios

În cursul secolului al XI-lea se multiplică ordinele - atât cele religioase, cât și cele laice. Canonicii se grupează și decid adoptarea unei reguli după Sfântul Augustin. Ei formează treptat un grup laic ce se dedică serviciului religios din catedrale, în 1120, Norbert de Xante creează ordinul premontrilor, la Pre-montre, pe Oise, fixând o regulă de viață eremitică.

5.4. Literatura

Între secolele XI și XIII se constituie un nou gen, cîntecele de gesta (chan-sons de geste), compuse în versuri decasilabice grupate în strofe asonante. Temele esențiale amintesc epopeea cu personaje centrale fondatoare de monarhii. *Chanson de Roland* (Cîntecul lui Roland) a fost compus la sfîrșitul secolului al XI-lea, el făcînd parte, ca și *Pelerinagede Charlemagne* (Pelerinajul lui Carol cel Mare), din gesta împăratului. Termenul de „gesta” trebuie înțeles ca un ansamblu de fapte mărețe. Cîntecul lui Roland a dat naștere altor opere, cu aceeași temă de inspirație: *Chant de Guillaume* (Cîntecul lui Guillaume) și *Isembart et Gormont* (*Isembart și Gormont*).

VI. CEARTA INVESTITURILOR: PUTEREA TEMPORALĂ ÎMPOTRIVA PUTERII SPIRITUALE

În 1058, papa Nicolae II se decide să restaureze prestigiul papalității. Sub pontificatul său, cardinalilor li se confirmă privilegiul de a-l alege pe urmașul Sfîntului Petru, în 1061, la moartea lui Nicolae II, izbucnește criza: nobilimea romană, nemulțumită de faptul că nu mai poate influența alegerea pontificală, ^{se} aliază cu împăratul Germaniei, Heinrich IV. În acest timp este ales un nou P^aP^a, Alexandru II (1061-1073): se deschide astfel calea spre schismă concretizată prin alegerea unui al doilea papă, Honorius II, de către prelații reuniți la Basel. Honorius începe pregătirile pentru alcătuirea unei armate cu ^{Car}e să lupte împotriva rivalului său și pentru a pune stăpînire pe tronul roman.

Totuși, din 1064, prinții germani îl recunosc pe Alexandru II, în timp ce antipapa Honorius este nevoit să-și sfîrșească zilele în exil. În 1073, Alexandru II moare, iar scaunul pontifical este ocupat de călugărul clunisian Hildebrand ce-și ia numele canonic de Grigore VII. Noul papă este influențat de ideile expuse de Sfîntul Augustin în *Civitas Dei*, *Cetatea lui Dumnezeu*: papa, suveran suprem și a cărui putere derivă din principiul divin, trebuie să-și exercite autori, tatea asupra prinților temporali. Programul lui Grigore VII este cuprins în *Decretum Gratiani*. Noul papă și împăratul se vor ciocni pe problema investiturii episcopilor și abazilor, revendicată de ambele părți, în 1076, în cursul sinodului de la Worms, o parte a episcopilor germani, reuniți de împăratul Heinrich IV, proclamă decăderea lui Grigore VII. Replica pontificală este

imediată și extrem de gravă: Heinrich IV este excomunicat, adică alungat din sânul bisericii catolice, și condamnat la damnațiune eternă, în plus, această pedeapsă îi dezleagă automat pe subiecți de orice îndatorire de obediență, în cursul întrevederii de la Canossa (26-28 ianuarie 1077), împăratul obține iertarea papei. Disputa este reluată în timpul lui Urban II, succesorul lui Grigore VII. Acesta beneficiază de înfrîngerea armatelor imperiale la Canossa în 1092 și, predicînd prima cruciadă, obține un ascendent definitiv asupra creștinătății.

Dincolo de înfruntarea dintre personalitățile lui Grigore VII și Heinrich IV, disputa investiturilor este o turnantă în istoria medievală. Biserica catolică, devenită o putere în sânul regatelor, unită sub conducerea papală, vrea nu numai să intervină în afacerile temporale, ci să afirme principiul superiorității sale asupra prinților, lovind astfel direct puterea tinerelor monarhii naționale. Concordatul de la Worms (1122) rezolvă o parte a acestei probleme asumîndu-și investitura laicilor.

VII. CRUCIADELE

Din secolul al VUI-lea, după expansiunea Islamului, locurile sfinte din Palestina se află în mâinile cuceritorilor. Aceștia dovedesc toleranță, oferind acces liber pelerinilor creștini. O asemenea politică de deschidere continuă pînă sub Fatimizi, care iau măsuri tot mai restrictive, trezind astfel un val de nemulțumire în Occident. Pe de altă parte, împăratul roman al Orientului face față tot mai greu raidurilor jefuitoare ale turcilor seldjucizi. În acest context, Alexios Comnenul cere în 1089 ajutorul papei Urban II. Acesta lansează la 24 noiembrie 1095, de la Clermont, un apel la cruciadă pentru recucerirea pămînrurilor sfinte profanate prin ocupația necredincioșilor, în caz de deces în timpul expediției, papa promite o indulgență plenară, adică iertarea tuturor păcatelor comise:

106

pacă cei care pleacă acolo își vor pierde viața în timpul călătoriei pe pămînt sau uscat, ori într-o bătălie contra paginilor, păcatele lor vor fi iertate de către mine, investit cu putere de către Dumnezeu" (Foucher de Chartres, *Istoria Ierusalimului*).

Prima cruciadă durează din 1097 (asediul de la Niceea) pînă în 1099, cînd este cucerit Ierusalimul. Ea este condusă de Godefroi de Bouillon, care devine protectorul Sfîntului Mormînt și primul suveran al regatului creștin de la Ierusalim.

Pămîntul Sfînt o dată cucerit, el trebuie administrat, aceasta fiind epoca în care se nasc principalele ordine de călugări-cavaleri.

Ordinul Templierilor se constituie în 1119 și adoptă regula Sfîntului Bernard din Clairvaux, care devine protectorul lor. Legămintele lor sînt sărăcia, castitatea și obediența, iar scopul - protejarea pelerinilor. Numele de templier provine de la primul sediu comunitar al ordinului de la Ierusalim, situat în apropierea vechiului templu al lui Solomon.

În 1137, Ospitalierii din ordinul Sfîntului Ion își iau numele după spitalul din Ierusalim, unde se consacră îngrijirilor și asistenței pelerinilor aflați pe patul de moarte. Din 1291, Ospitalierii se instalează la Rodos, iar mai tîrziu la Malta, de unde numele lor actual - Ordinul de Malta.

Colonia germană originară din Liibeck și Bremen înființează în 1190, la Sfîntul Ion de Acera, Ordinul Cavalerilor Teutoni, organizat în manieră militară începînd din 1198. Principalul lor teren de acțiune misionară nu este Palestina, ci fronturile păgîne ale Europei Orientale. După ce cuceresc Prusia, Cavalerii Teutoni își creează în prima parte a secolului al XIII-lea un veritabil stat.

VIII. VIAȚA INTELECTUALĂ ȘI RELIGIOASĂ

8.1. Universitățile

Pînă în secolul al XIII-lea locurile de învățătură sînt școlile episcopale. Inițind corporațiile medievale, universitatea se organizează sub tutela unui episcop, apoi sub cea a papei. La origine este vorba de o asociație între profesori și elevi, cei din urmă plătindu-i pe primii în scopul de a învăța tot ce este posibil, *universitas*, de unde și numele de universitate. Foarte populari printre personajele de la curte, universitarii nu beneficiază de edificii particulare; profesorul închiriază pe banii săi o sală, iar elevii se instalează mai adesea pe paie decît în bănci. Mecenatul laic se manifestă prin crearea de colegii destinate studenților

107

săraci din provincie. Amintim în acest sens pe cel fondat la Paris de către consilierul lui Ludovic cel Sfînt, Robert de Sorbon, devenit mai tîrziu Sorbonna, Școlaritatea presupune studiul celor șapte arte liberale, grupate în două cicluri, *îrivium* și *quadrivium*. *Quadrivium* este rezervat studiului aritmeticii muzicii, geometriei și astronomiei. Ansamblul de studii universitare se bazează pe o cunoaștere aprofundată a gramaticii. Marile universități de la Paris, Bologna, Oxford eliberează *licenția ubique docendi*, adică o licență ce dădea dreptul absolventului de a preda oriunde. Universitatea este împărțită în patru facultăți: Artele, Decretul sau Dreptul Canonic, Medicina, Teologia. Fiecare facultate este dirijată de regenți sau profesori titulari, sub autoritatea unui decan. Facultatea de Arte se împarte în patru națiuni, în funcție de zonele geografice de recrutare a studenților (franceză, picardă, normandă, engleză). Fiecare este condusă de un procuror. Directorul Facultății de Arte nu poartă titlul de decan, ci cel de rector, și devine la sfîrșitul secolului al XIII-lea șeful universității. Studiul universitar este lung și complet: șase ani la Facultatea de Arte. La capătul primilor doi ani se obține bacalaureatul, iar la sfîrșitul următorilor patru ani, doctoratul. Studentul ajuns la vîrsta de 20 de ani se poate înscrie la Drept sau Medicină, pentru încă cinci ani de studii. Teologia este cel mai înalt grad al studiilor universitare și este abordată între 25 și 30 de ani. Pentru a-și obține doctoratul în teologie, studentul trebuie, deci, să urmeze studiile între 14 și 35 de ani.

8.2. Scolastica

Scopul scolasticii este același ca cel al școlilor monastice, anume de a-l descoperi pe Dumnezeu prin știință. Metoda de învățămînt diferă însă profund (*schola*, în latină, înseamnă școală). Născută în orașele secolului al XI-lea și dezvoltată în cursul secolului următor, scolastica reia programele *trivium-ului* și *quadrivium-ului*, punîndu-se însă accentul pe știința raționamentului, dialectica. Se păstrează lectura tradițională a textelor (sau *lectio*) mai ales a *paginii sacre* din Biblie, dar ea este urmată de o *questio*, interogație rațională, apoi de *disputatio*, o discuție. La sfîrșit urmează *conclusio*, concluzia personală a profesorului.

Abelard (1079-1142), unul dintre marii maestri ai scolasticii, predă la Paris pe muntele Sainte-Genevieve. Seducînd-o pe tînăra Heloise, este mutilat de către prietenii unchiului tinerei fete, episod pe care-l va descrie mai tîrziu în *Historia calamitatum mearum* (*Istoria nenorocirilor mele*), înainte de a-și relua activitatea de învățămînt la Paris, se retrage la abația Saint-Denis, apoi într-o mănăstire din Bretania. Presupus autor al lui *Sic et non* (*Da și nu*), considerat drept *Discurs asupra metodei medievale*, el scrie un tratat de teologie, *Introductio ad Theologiam*. Mai tîrziu, pentru luările sale de poziție este condamnat de către conciliile de la Soissons (1121) și Sens (1140). El aplică în mod sistematic dialectica la studiul teologiei.

108

Petrus Lombardus (cea 1100—1160), născut în Italia, vine la Paris „ntru a preda teologia. Devine episcop al acestui oraș în 1159. Principala sa lucrare este *Sentențele* sau *Cele patru cărți de sentințe*, în care clasează scrierile părinților Bisericii, contribuind astfel la o mai largă difuzare a acestora. Devenită foarte repede clasică, *Sentențele* intră în programul studiilor de teologie, la același timp cu scrierile

patristice pe care le prezintă. Acest efort de prezentare rațională face *din Sentințe* o operă fundamentală a scolasticii medievale.

Treptat, scolastica va deveni un sistem complet, din ce în ce mai rigid, care, în loc să favorizeze gândirea, o va steriliza, ceea ce explică conotația peiorativă a termenului în zilele noastre.

8.3. Reforma cisterciană

B e r n a r d (1091-1153), primul abate de Clairvaux, joacă un rol esențial în refacerea Ordinului cistercian. Personaj deosebit de pios, autor al unor lucrări teologice, este renumit mai ales pentru talentele sale de orator, el fiind numit *doctor mellifluens*, „maestru cu vocea de miere”. Predică pietatea marială¹, conferind astfel cultului Fecioarei o înflorire definitivă. Se opune scolasticii prin refuzul său de a aplica știința în teologie, preferind experiența mistică. Relansează Ordinul cistercian, el însuși punând bazele a peste șaiszeci de mănăstiri. La sfârșitul secolului al XI-lea, ordinul va număra peste cinci sute de mănăstiri. Monahismul de la Clairvaux se opune celui de la Cluny. Astfel, călugărul trebuie să-și împartă în mod egal existența între munca manuală, distribuită fiecăruia după aptitudini, și rugăciune.

Bernard este canonizat în 1174. Deși este un ardent apărător al Sfântului Scaun, el se opune pretențiilor pontificale de a avea supremația asupra temporalului. El pune la punct cu multă grijă toate detaliile vieții cotidiene din abații și se interesează în mod deosebit de arhitectură. Dedicată lui Dumnezeu și rugăciunii, abația cisterciană elimină decorul supraîncărcat, clădirea distingându-se prin simplitate, prin absența turnurilor, prin gustul pentru formele geometrice nete. Vitraliile sînt înlocuite prin simple ferestre din sticlă albă sau cenușie. Scopul urmărit este simplitatea și economia în decorație.

8.4. Catedralele

Mic vocabular arhitectural:

ABSIDĂ

Extremitate semicirculară a unei biserici, situată în prelungirea corului și în general în partea de est. Cultul marial este o parte a teologiei catolice privitoare la Fecioara Maria (n. tr). i

1

ARCADA

Construcție de formă arcuită, făcută din pietre ce se sprijină una pe cealaltă. Arcada caracteristică epocii ogivale este formată prin încrucișarea de ogive.

ARCATURĂ

Suită de mici arcade.

ARC-BUTANT

Arc de piatră de sprijin, care deplasează presiunea exercitată de arcadă spre contrafort.

ARHITRAVĂ

Partea inferioară a antablamentului, care se sprijină pe capitellurile coloanelor sau pe zid.

BOLȚAR

Fiecare dintre pietrele al căror ansamblu constituie nervurile unei bolți.

CATEDRALĂ

Biserică în care se află sediul episcopului unei diocese.

CAPITEL

Piatră sculptată, efectuînd tranziția între partea superioară a unui pilaștrii și arhitravă.

CINTRU

Eșafodaj din lemn construit în scopul de a susține pietrele unei nervuri pînă la uscarea completă a mortarului.

CHEIE DE BOLTĂ

Piatră așezată în final în punctul cel mai înalt al unei bolți, asigurînd blocarea elementelor constitutive ale arcadei.

CONTRAFORT

Stîlp gros de piatră menit să mărească rezistența zidurilor navelor laterale, în locuri precise, acolo unde greutatea acoperișului clădirii apasă mai mult. Greutatea bolții centrale poate fi mai ușor susținută prin arcurile butante, care-i transmit presiunea contraforților.

COR

Parte a catedralei în care se află altarul. Se situează la est de transept și cîteodată este supraînălțat față de navă. Numele provine de la corurile care se reuniau pentru a intona Liturgia.

110

CRIPTA

Sală subterană care servea drept capelă funerară.

GOTIC (ARHITECTURA OGIVALĂ)

Nume dat de pictorul italian Vasari stilului de arhitectură care s-a dezvoltat în nordul Franței, iar apoi în toată Europa pînă în secolul al XVI-lea, pornind de la încrucișarea de ogive din catedrala de la Durham (1095). În afara încrucișării de ogive (două arcuri frînte), această arhitectură se caracterizează prin: eliminarea presiunii arcadelor prin arcurile-butante; verticalitate, opunîndu-se astfel romanului; caracterul naturalist al decorației.

NAVĂ

Parte centrală a unei biserici, situată între cor și intrarea principală, și în care se adună credincioșii.

NAVĂ LATERALĂ

Cale laterală situată paralel cu părțile principale ale unei catedrale (navă, cor, transept) și separată de acestea printr-o arcadă.

NERVURĂ

Fiecare din arcurile de piatră care sînt închise în punctul lor cel mai înalt printr-o cheie-de-boltă, și care constituie armatura arcadelor.

NUT ȘI CEP

Practicat într-o piesă de lemn, nutul este destinat asamblării cu o altă piesă de lemn - cep.

PILASTRU

Fiecare dintre coloanele care poartă arcade.

ROMANIC (ARHITECTURĂ)

Stil care se dezvoltă de la sfârșitul imperiului roman până în secolul al XII-lea. În ceea ce privește edificiile religioase, arta romanică se caracterizează în principal prin bolta în leagăn și cea în cruce, anunțând încrucișarea ogivelor la arcadele gotice.

SUITĂ DE FERESTRE

Ferestre înalte situate deasupra arcadei, asigurând iluminarea navei și a corului.

TIMPAN

Nume dat suprafeței de pe portal pe care este reprezentat Hristos în plină glorie, înconjurat de cei patru evangheliști în epoca romanică, și scene din viața lui Hristos în epoca ogivală.

TRANSEPT

Parte transversală ce separă corul de navă, figurând brațele unei craci latine,

TRITURUM

Galerie de mici arcaturi situată între arcadele navei și suita de ferestre.

Catedrala este un monument complet de istorie religioasă, în domeniul mistic, ea *favorizează* contactul direct dintre om și Dumnezeu. Îi incită la înălțare spirituală, neavând nevoie de intermediul scrierii, inaccesibilă majorității, în felul acesta se alătură programului scolasticii, întrucât scenele ornamentale pot fi comparate cu capitolele din *Sentințe*. Numele edificiului vine de la latinul *cathedra*, amvon, care este o reprezentare a cerului, iar înălțarea sa materializată prin săgeți din ce în ce mai înalte simbolizează înălțarea sufletului către Dumnezeu.

Reims. Vitralii gotice.

Deseori consacrată Fecioarei, ca No-tre-Dame din Paris, este legată de dezvoltarea cultului marial, iar ornamentația sa reprezentată de vitralii și rozete se alătură misticii luminii a abatelui Hughes de la Saint-Victor.

Notre-Dame din Paris. Vedere aeriană.

Goticul este introdus în Franța prin catedrala de la Saint-Denis, datorită lui Suger, abate de Saint-Denis în 1122 și consilier al regelui Ludovic VI. Construirea acestei biserici, care trebuia să servească și drept bazilică funerară a regilor Franței, se întinde pe întreaga jumătate a secolului al XII-lea. Abația Saint-Denis folosește arcada cu nervuri, proprie arhitecturii normande, evoluând spre arcada cu ogive încrucișate, și permite repartizarea greutateii arcadei pe cele patru puncte pe care se sprijină. Veritabilă operă de propagandă națională în profitul dinastiei capetienilor, abația de la

112

căpitol-Denis plasează în galeria sa de regi, regele, predecesorii lui Hristos și strămoșii regeilor Franței.

8.5. Literatura

Arles. Portalul bisericii Saint Trophime. Detaliu.

În jurul anului 1150 începe perioada de maturitate, apoi de succes rapid al unui nou gen literar, romanul, epopee în versuri citită și nu cântată sau declamată ca mai înainte. Se răspindește la curtea Franței după căsătoria lui Ludovic VII cu Alienor, ducesă de Aquitania. Aceasta din urmă aduce cu suita sa poezia de dragoste a trubadurilor provenșali. Dragostea, sub forma sa de curtoazie, adică platonice, devine tema esențială. Cavalerul câștigă dragostea femeii iubite prin cultura și virtuțile sale, ca și prin curajul său, arhetipul fiind

contele Thibaud IV de Cham-pagne, în epoca regenței mamei lui Ludovic cel Sfânt, Blanche de Castille. Înspirația antică este prezentă în *Romanul lui Alexandru*, compus spre 1100 de Alberic de Briancon și modificat de Lam-bert le Tost, cincizeci de ani mai târziu.

Arles. Portalul bisericii Saint Trophime. 1180.

Legende celtice constituie o altă sursă de inspirație, exploatată de Chretien de Troyes în ciclul său de romane arthuriane. Poet la curtea contesei Mărie de Cham-pagne, Chretien de Troyes este autorul *Povestirii Graa-ului* (ciclul Graal), cupă fabuloasă în care Iosif din Arimathea ar fi adunat sângele scurs din șoldul lui Hristos, străpuns de lancea unui soldat roman. Doar un cavaler neprihănit poate pleca în căutarea sa. Acesta nu va fi Lancelot, ci fiul său Perceval, a cărui istorie va fi reluată de Wolfram Von Eschenbach în *sa Părsifal*, iar mai târziu de Wagner.

Ciclul arthurian descrie aventurile vitejilor cavaleri reuniți la curtea de la Camelot de către regele Arthur. Sînt ilustrate faptele lor de arme, dar și aventurile amoroase, în cadrul faimoasei Mese Rotunde.

Literatura de dragoste, în principal pentru un cavaler rănit, este ilustrată de *Lais-uri*, sau scurte povestiri în versuri, compuse de Mărie de France între 1160 și 1170. Durerea provocată de separarea de persoana iubită este evocată de romanul extrem de popular, *Floire și Blancheflor*, scris de un autor anonim.

Legenda lui Tristan este exemplul tipic al romanului de dragoste. El relatează dragostea nefericită a nepotului regelui Marc de Cornouailles pentru blonda Iseut. Din această poveste cunoaștem doar fragmente, ca cele lăsate de poetul

breton Beroul sau versiunea engleză a lui Thomas, datînd din secolul al XII-lea. La începutul secolului al XIII-lea, Gottfried von Strassburg este cel care redactează romanul în limba germană, dîndu-i forma definitivă.

MOARTEA BLONDEI ISEUT

„Pe mare vîntul se stîrnise și bătea pînza în plin că împinse corabia pînă la țărm. Iseut-Cea-Bălaie coborî. Auzi tînguiuri mari pe ulițe și clopotele bătînd în dungă la mănăstiri și la biserici, întrebă pe cei din partea locului de ce atîtea clopote și atîtajale. Un moșneag îi zise:

- Stăpînă, avem o mare durere. Tristan cel cîstit, cel viteaz a murit. Era milostiv cu cei lipsiți și ajutător pe cei pătimiși. Aceasta este cea mai mare nenorocire ce s-a abătut vreodată peste țara noastră.

Iseut îl aude, nu poate rosti nici un cuvînt. Urcă la castel, merge pe uliță, cu vâlul răvășit. Bretonii se minunau privind-o; niciodată nu văzuseră ei o femeie atît de frumoasă. Cine să fie? De unde să vie?

Lîngă Tristan, Iseut-Cea-Cu-Mîinile-Albe, înnebunită de răul ce îl pricinuisese, țipa întruna peste leșul lui Tristan. Cealaltă Iseut intră și îi zise:

- Mărită Doamnă, ridică-te și lasă-mă să mă apropiu. Am mai mult drept ca să-l plîng decît Domnia Ta, crede-mă.

Ea se întoarse cu fața la Răsărit și se rugă lui Dumnezeu. Apoi lăsa să se descopere puțin trupul, se întinse de-a lungul iubitului ei, îi sărută gura și fața și îl îmbrățișa strîns; trup peste trup, gură peste gură, astfel își dete duhul, muri lîngă el, de durere pentru el. ”

Romanul lui Tristan și Iseut. Joseph Bedier, 1934. Traducere Alexandru Rally. Editura Eminescu, 1970.

Germania cunoaște și ea o înflorire a literaturii. Cultul dragostei platonice pentru doamna sa este cultivat de poezia *Minnesang*, sub forma *lied-ului* cu strofe regulate.

Literatura religioasă este reprezentată spre 1150 de opera lui Henri din Melk, autor al *Amintirii despre moarte*, în care sînt stigmatizate toate formele de păcat, și autor al *Vieții preotului*, care denunță galanteria clericilor și traficul cu lucruri sfinte practicat de aceștia.

Literatura profană se dezvoltă cu genul bibliografic, reprezentat de *Cronica imperială de la Bamberg* (1139-1147). În același timp sînt copiate *Cîntecul lui Alexandru* (spre 1150) și *Cîntecul lui Roland* (1170).

SECȚIUNEA D

SFÎRȘITUL EVULUI MEDIU

I. SOCIETATEA MEDIEVALĂ

Societatea medievală se organizează în trei ordine (latinul *ordo*): clerul, nobilimea și Starea a Treia. Fiecare ordin îndeplinește o funcție bine precizată: *oratores* se roagă, *bellatores* se luptă, iar *laboratores* muncesc pămîntul.

De la începutul secolului al IX-lea, nobilimea este marcată prin constituirea feudalității, în schimbul acordării protecției sale, suzeranul încredințează vasalului un fief, primind în schimb sfat și asistență. Fief-ul, la origine un bun personal, tinde să devină ereditar, posesiunea sa fiind confirmată prin omagiul vasalic.

„*Familia seniorului, care pare una, este de fapt divizată în trei clase. Unii se roagă (oratores), alții se luptă (bellatores), iar ultimii lucrează (laboratores).*”

Cele trei clase formează un tot din care ele nu se pot separa; ceea ce constituie forța lor, este că dacă una dintre ele muncește pentru celelalte două, acestea din urmă procedează la fel pentru ea; astfel toate trei se ajută una pe alta. ”

> (Adalberon, Arhiepiscop de Reims.

⌋ Dialog cu regele Robert.)

Înflorirea economică va da naștere unei noi categorii sociale, burghezia, reprezentată de comercianți instalați în interiorul orașelor. Membri ai Stării a Treia, ei reprezintă o veritabilă putere prin legăturile economice pe care le dezvoltă în Europa în cadrul târgurilor, ca cele din Champagne, ca și prin obținerea extrem de rapidă a monopolului asupra banilor.

Seniorii își obțin veniturile din exploatarea pămîntului, divizat în două părți: rezerva seniorială lucrată de țărani prin sistemul corvezilor, și loturile de pămînt concesionate țăranilor în schimbul redevențelor.

Statutul țăranului este variat: în timp ce „vilanii” sînt liberi, șerbii aparțin seniorului. Dependenta este marcată prin impuneri speciale, ca de exemplu capitația (impozitul pe cap de contribuabil), și două interdicții importante: cea numită „mîră moartă”, prin care copiii nu puteau moșteni bunurile părinților, și cea numită „formariage”, conform căreia era interzisă căsătoria în afara senioriei. Bine reprezentat la nord de Loara, servajul devine un fenomen social tot mai puțin prezent înspre sud.

115

II. EVOLUȚIA CULTURALĂ ȘI ARTISTICĂ

2.1. Paris, centru al culturii europene

La Paris, la începutul secolului al XIII-lea apare prima universitate. Grupînd profesori și studenți, ea este recunoscută de regele Philippe-Auguste și este plasată sub protecția legatului papal, Robert de Courçon, fiind evitată o prea apăsătoare tutelă episcopală. Ea devine un focar intelectual atît de renumit încît, în 1292, papa Nicolae IV conferă profesorilor de la Paris un privilegiu considerabil, acela de a practica învățămîntul unde doresc și de a renunța la unele examene locale tradiționale. Această măsură conferă universității sensul său veritabil, răspîndirea universală a științei, ceea ce va determina o creștere a prestigiului grupului parizian în întreaga Europă. Instalați pe muntele

Sainte-Genevieve, profesorii practică un învățământ variat, care îmbină tradiția antichității greco-latine cu cunoștințe venite din lumea arabă, mai ales în astronomie și medicină.

Cunoașterea științifică este reunită în secolul al XIII-lea sub formă de *Sommes (Sume)*, sinteze enciclopedice, unificate din punct de vedere teologic. Profesori celebri vin la Paris pentru a-și împărtăși cunoștințele, în filosofie și teologie se disting Albert cel Mare și Sfântul Thomas din Aquino.

Albert cel Mare (1193-1280) aparține ordinului dominican. El predă la Universitatea din Paris între 1245 și 1248. De origine germanică, se întoarce la Colonia, unde își sfârșește zilele. Este cunoscut în special ca un comentator al operei lui Aristotel. Făcând parte din același Ordin dominican, Thomas din Aquino (1225-1274), originar din Italia, predă la Paris între anii 1252-1259 și 1269-1272. Comentator al operei lui Aristotel și exeget al scrierilor Sfântului Augustin, el stabilește distincția dintre filosofie și teologie. Filosofia pregătește studiul teologiei, dar aceasta din urmă îi este superioară prin misterul credinței.

General al Ordinului franciscan în 1257, Sfântul Bonaventura (1221-1274) este maestru în teologie la Paris. Persuasiunea de origine divină care emană din arta sa oratorică îi conferă numele de „*doctor seraphicus*”.

În Anglia, Roger Bacon (1219-1294) își consacră activitatea științelor naturii și lingvisticii. Principalele sale opere sînt *Compendium studiophilosophiae* și *Compendium studii theologiae*, ultimul fiind neterminat.

Jean Duns Scot (1266-1308) i se opune lui Thomas din Aquino, refuzând superioritatea atribuită raționamentului, preferind să-l substituie prin liberul arbitru. Autorul unei *Opera omnia*, finețea și profunzimea sintezelor sale îi aduc renumele de „*doctor subtilis*”.

Cel mai novator dintre marii gânditori ai timpului este William Occam (1285-1394), profesor la Oxford, unde predă o nouă doctrină, nominalismul.

116

Conform acesteia, iertarea lui Dumnezeu nu depinde de meritele omului, ceea ce îl va atrage mînia Bisericii. Pentru a evita un proces, el se refugiază la curtea împăratului Germaniei, Ludwig IV, și se arată a fi un partizan declarat al separării puterilor temporală și spirituală.

2.2. Arhitectura - Catedrala gotică

Realizarea unei catedrale gotice este încredințată unui maestru de lucrări, care are o pregătire îndelungată și care este însărcinat cu pregătirea planurilor edificiului. Este ajutat de un contramaistru, care îi dirijează pe lucrători și ucenici. Noua artă a catedralei gotice rezultă mai ales din locul tot mai important acordat luminii, concomitent cu dezvoltarea în secolul al XIII-lea a artei vitraliilor: bucăți de sticle multicolore sînt asamblate cu ajutorul plumbului, formînd astfel tablouri din istoria sfîntă.

Adoptarea arcadei cu ogive încrucișate permite lărgirea navei și ridicarea bolții, care atinge la Beauvais 48 de metri înălțime. Contraforții de la baza edificiului sînt legați de partea superioară a edificiului prin arcuri-butante, între care sînt instalate sticlăriile și eventualele rozete, ca în cazul catedralei de la Bourges.

Prima fază a artei gotice în Franța, deci cea de dinainte de secolul al XIII-lea, este o artă a nordului, ea concentrîndu-se în jurul Parisului: Paris (l 163), Senlis (l 153), Soissons (l 177), Beauvais (1227). În cursul secolului al XIII-lea, arta gotică se răspîndește în întreaga Europă: Londra, Oxford, Burgos, Florența, Siena, Ulm, Ratisbonne, Viena, Praga.

În Germania de nord și de est se dezvoltă așa-numitul „gotic al cărămizii”, legat de materialul de construcție folosit.

Sensibilă la influențele franceze, Anglia a cunoscut patru perioade gotice:

O catedrală gotică: Reims (sec. al XIII-lea).

117

- goticul „primar”, după 1150, inspirat de arta romanică normandă, catedrala Canterbury fiind exemplul tipic;
- goticul „ornat” se dezvoltă între 1200 și 1250, caracterizându-se printr-o ornamentație bine reliefată, căutându-se obținerea unghiurilor foarte ascuțite;
- goticul „liniilor curbe”. Dezvoltat între 1300 și 1350, el se apropie de stilul flamboiant francez;
- goticul „perpendicular” ce revine la inspirația goticului primitiv.

În Franța, goticul evoluează între secolele XIV și XV spre un stil „flamboaiant”. Numele provine de la dantelăria în piatră care ornează fațadele, dând senzația unor flăcări, ca în cazul catedralei din Abbeville.

2.3. Sculptura

Sculptura care reprezintă personaje umane se eliberează treptat de spațiile atribuite prin tradiție - pilaștri, coloane, capiteluri. Statuile sînt plasate pe portal, sub forma galeriei regilor din Vechiul Testament. Figura îngerului care surîde devine, ca la Reims, una din temele dominante, ca de altfel și Judecata de Apoi, dominată de un Hrist maiestuos, ca la Bourges.

În Germania, în secolul al XIII-lea, maestrul din Naumburg aduce o inovație, plasând în corul de vest două serii de statui așezate față în față, grupuri pe care le regăsim și în catedrala de la Freiburg.

Tendința sculptorilor din secolul al XIII-lea de a conferi personajelor trăsături impersonale trezește în secolul următor o reacție puternică, pornită din Colonia. Interesul pentru umanizarea lui Hristos, pentru legăturile acestuia cu Sfântul Ion, jif provoacă o nouă viziune, mai intimă și familiară, mai puțin inaccesibilă pentru majoritatea poporului.

2.4. Pictura

Pictura de șevalet cunoaște o înflorire spectaculoasă în secolele XIII-XIV, prin realizarea de diptice sau triptice. Subiec-

Jean și Paul de Limbourg. *Orele foarte bogate ale ducelui de Berry*. Filă de calendar: luna aprilie. Secolul al 15-lea. Chantilly, Muzeul Conde.

ea. *Hodighitriei* bizantine (Fecioara cu pruncii), scene din viața Sfântului Francisc din

118

Assisi (în special jurământul cu păsări). Această evoluție a artei este mai perceptibilă în Italia, prin operele lui Cimabue la Roma și Giotto la Padova.

Pictura franceză atinge apogeul în timpul domniei lui Ludovic cel Sfânt, flori în 1270. Artă ornamentării cărților se îmbogățește în secolul al XIV-lea cu cărțile orelor, lucrări personalizate care ritmează anul prin principalele sale sărbători religioase și rugăciuni. Această artă este reprezentată de maestrul Jean Pucelle, autor al *Petites heures de Notre-Dame*. Această tradiție continuă și se amplifică cu capodopera *Tres riches heures du duc de Berry* (*Orele foarte bogate ale ducelui de Berry*), ilustrată de Jean și Paul de Limbourg, pentru unul din frații regelui Carol.

2.5. Literatura

2.5.7. Germania

Perioada clasică mijlocie germană se întinde între 1175 și 1360. Sînt reprezentate toate genurile literare, istoria fiind reprezentată mai ales de cronici, ca, de exemplu, *Cronica mondială saxonă*, scrisă de Eike din Repgow. Fiecare teritoriu își vede înflorind propria istorie și genul de „oglinzi” se multiplică: *Sachsenspiegel* sau *Oglinda saxonilor*, de Eike din Repgow, *Schwabenspiegel*, sau *Oglinda suabilor*, de un autor anonim.

Puternic influențat de opera lui Chretien de Troyes, Hartmann von Aue (cea 1165-cca 1210) traduce *Erec* și *Yvain*, înainte de a compune *Cartea mică*, discuție între inimă și corp asupra veritabilei naturi a dragostei, iar mai târziu *Săracul Henri*, povestirea eroică a unui cavaler vindecat de lepră datorită purității și fidelității unei tinere care îl iubește.

Opera care prezintă cel mai bine peripețiile din epopeea de curte se datorează lui Wolfram von Eschenbach (cea 1170-cca 1220), care compune *Par-sifal*. Tema centrală este căutarea Graal-ului și transformarea profundă suferită de erou de-a lungul căutărilor sale.

La începutul secolului al XIII-lea, Gottfried von Strasbourg adaugă accente de noblețe romanului de curte prin versiunea sa completă a poveștii lui *Tristan*

și Iseut. În povestea deja cunoscută, el conferă dragostei o nouă dimensiune, mult mai profundă. Oswald von Wolkenstein reia forma și stilul lui Gottfried din Strasbourg în ale sale *Plîngeri din dragoste*.

Cea mai importantă epopee eroică a epocii este *Cîntecul Nibelungilor*, compusă de un autor anonim la începutul secolului al XIII-lea. Lucrarea comportă mai multe cicluri, legate între ele prin exaltarea virtuților proprii cavalerilor: *Legenda M Sigfried*, *Cîntecul lui Sigurd*, *Declinul Burgunzilor* și înfrîngerea acestora de către Atila la începutul secolului al VI-lea. Genul eroic este reprezen-

tat și de *Cîntecul lui Gudm*, compus în jurul anului 1240, probabil în Bavaria, consacrat episoadelor căutării unei tinere fete.

Poezia lirică este ilustrată de *Minnesang*, gen care folosește *lied-ul*, suită de strofe regulate, sau *lai-ul*, compus din versuri neregulate. *Minnesang* este un cîntec veritabil, conceput pentru a fi acompaniat la alăută, ale cărui teme de inspirație sînt codificate. El aduce în scenă un personaj de condiție modestă, un șerb cel mai adesea, îndrăgostit de o doamnă care-i este inaccesibilă.

PRINCIPALII MINNESANGERI

Cei mai faimoși artiști ai *Minnesang-ului* sînt:

- Dietmar von Aist, spre mijlocul secolului al XII-lea, introduce sentimentul naturii;
- Hartman von Aue (cea 1165-cca 1210) compune cîntul cruciadelor și introduce în scrierile sale o dragoste non-platonică;
- Wolfram von Eschenbach (cea 1170-cca 1220), impregnat de

viziunea creștină a cuplului, blamează excesele amorului curtean și aprobă căsătoria dorită de Dumnezeu;

- Walter von Vogelweide (?-cca 1228). Servitor la curtea mai multor prinți, călător neobosit, el introduce în *Minnesang*, în aceeași epocă cu Wolfram von Eschenbach, „dragostea de joasă condiție”, refuzând idealismul irealist. Înspre sfârșitul vieții, opera sa se îndreaptă spre genul gnomic;

- Neidhard von Reuenthal (cea 1180-cca 1250), foarte apropiat de natură, se inspiră din ciclul anotimpurilor și calendarul muncilor agricole;

- Tannhaiser, care a trăit în prima jumătate a secolului al XIII-lea, este autorul *Legendei lui Tannhaiser*, care i-a adus și numele.

Poezia profană de curte nu este singura formă de exprimare, în secolul al XIV-lea se dezvoltă o literatură mistică, bazată pe contactul direct cu Dumnezeu, prin intermediul experiențelor personale.

Dominicanul Eckhart (1260-1327) reprezintă la Paris această manieră de a simți divinul. Acuzat de erezie, el a trecut de mai multe ori prin fața tribunalelor ecleziastice, o parte din doctrina sa fiind condamnată. El poate fi considerat drept părinte al *devotio moderna*. Mistica personală este reluată și apărută de H. Suso (1295-1366), autor al *Cărții mici a înțelepciunii eterne*, în care, pentru a fi mai convingător, el împrumută figurile de stil din *Minnesang*. Se alătură astfel curentului gnomic al acestui gen, adică momentului în care inspirația devine mai didactică și mai satirică.

Marea figură mistică a secolului al XIV-lea este Brigitte de Suedia (1303-1373), care se află la originea ordinului Sfântului Salvator sau Brigittinelor.

120

gâfșiată de durere din cauza certurilor violente de la curtea din Avignon, ea moare cu cinci ani înainte de a izbucni marea schismă a Occidentului, care va rîi creștinătatea în două.

2.5.2. Franța

În timp ce în Germania triumfa poezia de curte, sub forma *Minnesang*, literatura franceză descoperă un nou *gQu,fabliau* (fabula), bazată pe realism și comic. Această povestire profană apare în momentul în care misterele sacre evoluează spre veritabile piese de teatru, ca de exemplu foarte popularele jocuri: *Jeu d Adam* (*Jocul lui Adam*) și *Jeu de Saint-Nicolas* (*Jocul Sfântului Nicolae*). Romanul atinge o anumită maturitate cu *Roman de la Rose* (*Romanul Trandafirului*), compus de Guillaume de Lorris între 1225 și 1230. El este reluat și amplificat de Jean de Meung la sfârșitul aceluiași secol. Eroul, aflat într-o grădină minunată, încearcă să pună stăpînire pe un trandafir înconjurat de figuri alegorice: „pericolul”, „bîrfă”, „rușinea”, „gelozia”.

În secolul al XIV-lea, Guillaume de Machaut aduce accente de noblețe baladelor sale. Cunoaște un succes deosebit cu *Livre des Cent ballades* (*Cartea celor o sută de balade*), apărută la sfârșitul secolului. Tema este cea a patru seniori aflați în captivitate în cursul celei de-a doua cruciade. Discuind pe tema credinței și a loialității în dragoste, ei încearcă să-și îndulcească detenția.

Tema cruciatului îl inspiră și pe Geoffroy de Villehardouin, unul dintre primii care au redactat sub forma unei cronici, *Histoire de la conquete de Constantinople* (*Istorie a cuceririi Constantinopolului*), bazată pe experiența personală, dobîndită în timpul celei de-a patra cruciade. Seneșalul Jean de Joinville, companion apropiat al regelui Ludovic IX, scrie *Histoire de Saint-Louis* (*Istoria lui Ludovic cel Sfînt*), amestecînd momente din viața suveranului cu momente din propria autobiografie.

2.5.3. Italia

Italia urmează școala franceză în ceea ce privește baladele și rondelurile, dar la curtea siciliană de la Palermo a împăratului Frederic II apare un nou gen poetic, sonetul, ce va cunoaște o ascensiune fulgerătoare în literatură, în momentul în care curtea va părăsi Sicilia, mișcarea literară se deplasează spre Italia septentrională, Bologna devenind centrul „dulcelui stil nou” (*dolce stil nuovo*), ilustrat de Guittone din Arezzo, Guido din Pistoia, Guido Cavalcanti. Acest

stil dezvoltă o poezie de dragoste savantă, puternic impregnată de filosofie. Înflorirea intelectuală care se dezvoltă în întreaga Toscană se însușește printr-o culegere anonimă de traduceri latine sau franceze, sub titlul de *Novellino* sau *Cento novelle*.

Un loc special îl ocupă Dante Alighieri (cea 1265-1321), cel mai mare poet florentin al epocii, a cărui sursă de inspirație principală este dragostea

pierdută pentru Beatrice, moartă în 1290, la 24 de ani. Cetățean activ, Dante se situează pe o poziție fermă împotriva papei Bonifaciu VIII. În cele din urmă papa îl exilează, apoi îl condamnă la moarte în contumacie. Exilat la Verona apoi la Ravenna, Dante își sfârșește zilele în 1321. Poetul își împarte opera între latină și italiană, limbi care i se par cele mai potrivite pentru arta sa. În latină redactează mai multe opere, ca: *De vulgari eloquentia*, consacrată limbajului, *De monarchia*, dedicată dominației universale, *Epistulae* (*Scrisori*) și *Echgae* (*Egloge*), *Quaestio de aqua et terra*, eseu asupra valorii simbolice a pământului și apei.

Opera sa în italiană este dedicată dragostei și filosofiei. *Za vita nuova* exprimă dragostea sa de tinerețe, dându-i noua forță a nemuririi. Puternic influențat de platonism, compune // *canzoniere*, ansamblu de poeme închinat frumosului în toate formele sale. Cea mai celebră operă rămâne însă *Divina Commedia*, care-i ocupă întreaga viață. Este o călătorie în trei părți, *Inferno* (Infernul), *Purgatorio* (Purgatoriul) și *Paradiso* (Paradisul), destinată a-i asigura poetului salvarea. Dante este ghidat de poetul Vergilius, dar și de Beatrice, simbol al grației divine. Ultima etapă este traversarea „celor nouă ceruri” și contemplarea lui Dumnezeu.

La o jumătate de secol după moartea sa, în 1373, Florența, recunoscând geniul fiului său, creează prima catedră pentru explicarea operelor lui Dante, catedră încredințată lui Boccaccio.

Francesco Petrarca (1304-1374), membru al bisericii, își petrece o parte a existenței în serviciul prelaților, în special al cardinalului de Colonna, care-l duce la curtea pontificală de la Avignon, unde își întâlnește muza, pe Laura. Reia și amplifică forma sonetului, dar se consacră și epopeii, dialogului și tratatului de istorie. Grație acestor genuri multiple, el readuce la loc de onoare operele lui Cicero și ale Sfântului Augustin. Principalele opere ale lui Petrarca pot fi clasate în funcție de limba folosită, latină sau italiană, ca și de genul literar dezvoltat.

Scrierile filosofice sînt *De contemplu mundi* (1342-1343), *De vita solitaria* (1346-1354) și *De remediis utrisque fortunae* (1360-1366).

Operele poetice scrise în latină sînt: *Eclogae*, *Epistulae metricae*, *Africa*, în onoarea lui Scipio Africanul.

Poezia scrisă în italiană cuprinde numeroase culegeri // *Triumfi* cîntă gloria, dragostea, moartea, eternitatea, *Rerum vulgarium fragmenta*, care conține mai mult de 300 de sonete, 29 *canzoni*, balade și madrigaluri.

Prieten al lui Petrarca, Giovanni Boccaccio (1313-1375), puternic influențat de cultura antică, se consacră studiului operelor lui Dante și al autorilor greci ai antichității. Traduce pe Homer în latină și redactează *Vita di Danii* (*Viața lui Dante*). În poemul său *Fiammetta* cîntă dragostea, inspirîndu-se în

122

cea ce privește forma de la Petrarca. Gloria lui Boccaccio se datorează publicării *perameronului*, culegere de o sută de nuvele povestite de un grup de doamne și seniori. Pregătind umanismul prin interesul său pentru antichitate, Boccaccio scrie *casibus virorum illustrium* și *De claris mulieribus*, consacrate bărbaților și femeilor celebre, ca și o genealogie a zeilor în *De genealogiis deorum gentium*.

Literatura mistică italiană are la bază viziunile personale relatate de Caterina din Siena (1347-1380), membră a ordinului feminin dominican, prestigiul său este atât de mare, încît ea joacă un rol important în revenirea papei de la Avignon la Roma. Este canonizată în 1461. Se situează pe linia unei mistici noi, bazată pe raporturile directe ale credinciosului cu Dumnezeu, trecînd, la nevoie, peste ierarhia bisericească. Prin viziunile sale mistice și rolul său personal, ea deschide calea spre *devotio moderna*.

2.6. Muzica

Nașterea universității de la Paris, apoi a colegiului creat de Sorbon antrenează dezvoltarea muzicii, predată în același ciclu ca și matematicile. Școala de muzică de la catedrala Notre-Dame din Paris aduce inovații importante, ca introducerea în liturghie de ritmuri și instrumente noi, de percuție, ca tobele și tamburinele. Cîntecul ocupă un loc tot mai important în slujbe, iar Leonius, primul director al școlii, compune *unMagni liber organi*, consacrat cîntecului liturgic pe două voci. Apare un cîntec nou, sub forma motetumi, în care fiecare voce urmează un text și un ritm care-i sînt proprii.

O dată cu rondelurile lui Adam din Halle, la sfîrșitul secolului al XIII-lea francez se situează începuturile compunerii de cîntece profane, care se răspîndesc după 1320 prin mișcarea Ars nova, reprezentată și în Italia. *Ars nova* se bazează pe un ansamblu de dansuri foarte ritmate, acompaniate de cîntece pe o singură voce. Gustul publicului pentru „o w este afit de mare, încît biserica intervine, interzicînd folosirea în ceremoniile liturgice.

Principalul promotor al *Ars novei* este Guillaume de Machaut (1300-cca 1377), poet, muzician și canonic de Reims. Aflat multă vreme în serviciul regelui Boemiei, Ioan de Luxemburg, redactează în această perioadă numeroase opere: *Lejugement du roi de Behaigne* (cea 1346), *La Fonteinne amoureuse* (1360-1362) și *Prise d Alexandrie* (1370-1371).

Opera sa, cunoscută prin intermediul unor manuscrise din secolele XIV-XV, dovedește o influență extrem de puternică exercitată asupra autorului de către *Roman de la Rose*. Creațiile sale muzicale cuprind rondouri, motete și o liturghie Polifonică. El este legătura vie între trubaduri și *Ars nova*. Misa pe patru voci este prima misă polifonică concepută ca un întreg, marcată de grija pentru ordine și simetrie.

2.7. Biserica

În timpul pontificatului lui Inocențiu III (1198-1216), influența bisericii asupra prinților temporali atinge apogeul. Dorind să reformeze biserica, papa reunește în 1215 la Laterano un al patrulea conciliu. Din multele decizii luate aici, unele au o semnificație universală:

- este stabilită dogma transsubstanțierii, adică, în timpul celebrării liturghiei pîinea și vinul devin carnea și sîngele lui Hristos;
- confesiunea auriculară este obligatorie cel puțin o dată pe an, la Paște;

„Orice credincios, femeie sau bărbat, trebuie să-și mărturisească păcatele preotului o dată pe an. Pe măsura mijloacelor sale, trebuie să-și îndeplinească cu grijă penitența care îi este impusă; el trebuie să primească, cel puțin la Paște, Eucharistia. Dacă nu, îi este interzis să intre în biserică și este privat de dreptul de înmormîntare creștinească după moartea sa. Acest decret va fi publicat în toate bisericile, pentru a fi cunoscut de toată lumea ”.

Al patrulea conciliu de la Laterano: 1215, citat de Chelim.

: *Histoire religieuse de l'Occident medieval*, A. Collin.

- nimeni nu are dreptul să impună bunurile bisericii fără acordul pontifical;
- o supraveghere mai strictă a ortodoxiei în ceea ce privește moravurile clericilor și în scopul prevenirii ereziilor;
- organizarea de noi ordine se face în funcție de regulile aprobate de papă.

Acest ultim punct vizează în special cele două mari ordine care au apărut la sfîrșitul secolului al XII-lea, dominican și franciscan.

Domingo de Guzman sau Sfîntul Dominic (cea 1170-1221), originar din Castilia, este confruntat cu problema ereziei în sud-vestul Franței. Partizan al măsurilor blînde, Dominic combate ereticii prin predică, în urma călătoriei episcopului său în Franța în 1203, el este în măsură să considere importanța mișcării catarice, și fondează la Prouille un centru misionar, care va constitui originea ordinului dominican al cărui sfînt patron este. Dominicanii trebuie să ducă o viață ascetică, să trăiască din cerșetorie și să se deplaseze din mănăstire în

mănăstire pentru a predica. Structurile fixe ale ordinului sînt adoptate în 1216, cu aprobarea noului papă Honorius III, regula urmărită fiind cea a Sfîntului Augustin. Plasăți sub tutelă episcopală, predicatorii insistă asupra necesității întoarcerii la sărăcia lui Hristos în scopul apropierii de popor și a und evanghelizări în profunzime. Primele două reuniuni generale ale Fraților Predicatori sau Dominicani au avut loc la Bologna, în 1220 și 1221, prezidate de Sfîntul Dominic.

124

Sfîntul Francisc din Assisi (1182-1226) „este fiul unui negustor bogat, Pietro di Bernardone. După o tinerețe strălucită, în urma unei viziuni, se dedică solitudinii și rugăciunii. După un pelerinaj la Roma ca cerșetor, își părăsește toate bunurile și începe reconstruirea cu propriile sale mîini a bisericii Saint-Damien, predicator laic, este înconjurat de cîțiva discipoli, cărora în 1209 le dă o primă regulă, aprobată de Innocențiu II, dar care nu s-a păstrat. O nobilă doamnă din Assisi, Sfînta Clara, prietenă din tinerețe a lui Francisc, fondează un ordin feminin, inspirat din aceleași principii. Un al treilea ordin se creează pentru cei care nu vor să-și abandoneze casele sau familiile, în 1223, Honorius III, de frica devierilor heterodoxe, impune Sfîntului Francisc redactarea unei noi reguli. Mai tîrziu, Sfîntul Francisc se retrage la Arezzo, unde primește la 14 septembrie 1224 stigmatul, adică apariția plăgilor lui

„ , , „

1 , 1 0

Giotto (cea 1267-1337).

Sfîntul Francisc din Assisi

în statură pe propriul sau corp.

Moare la Portiuncula, în Assisi, unde se instalează „immediat stigmatul. prima comunitate a Fraților Minori sau Franciscani, la 3 octombrie 1226. Cardinalul Hugolin, care a favorizat ordinul, devine papa Grigore IX, prima sa măsură fiind de a-l canoniza pe Francisc la 16 iulie 1228. La moartea sa, Francisc lasă pentru frații săi un *Canticum des creatures* și un *Testament*, în care le reamintește că datoria lor esențială este de a păstori în sărăcie.

Cele două reguli fundamentale ale fraților franciscani sînt refuzul absolut de către individ sau comunitate a oricărei forme de proprietate și obediență absolută. Franciscanul trebuie să trăiască din munca mîinilor sale, să se deplaseze pentru a-l preamăni pe Dumnezeu și să nu recurgă la a cerși decît în caz de forță majoră. Sfîntul Francisc propovăduiește elanul de sinceritate către Dumnezeu, accesibil sufletelor simple, lipsite de o formație teologică.

La începutul secolului al XIV-lea, situația papalității era destul de fragilă. Dorința insuflată de papa Innocențiu III de a conferi Bisericii un loc în temporalul Prinților va determina conflicte cu aceștia din urmă. Cearta cea mai violentă îl °pune pe regele Franței, Philippe IV cel Frumos (1285-1314), papei Bonifaciu VIII (1294-1303) și culminează cu atentatul de la Anagni, unde trimisul „gelui, Philippe de Nogaret, încearcă în zadar să obțină abdicarea pontifului. Clement V (1305-1314), fost arhiepiscop de Bordeaux, datorită insecurității romane, mută scaunul pontifical la Avignon. Pentru el era vorba de o reședință de moment, care va dura însă aproape 70 de ani. Papa Grigore XI este cel care readuce papalitatea la Roma, la 17 ianuarie 1377. În anul 1378 sînt aleși la intervale scurte doi papi, Urban VI, susținut de italieni, și Clement VII, de cardinalii francezi. Primul își are scaunul la Roma, iar al doilea se întoarce la Avignon. Este marea schismă a Occidentului, care divizează Europa între cele două autorități papale. Fiecare papă își excomunică concurentul și îl acuză de erezie. Drama se prelungește pînă în 1389, cînd moartea lui Urban VI lasă să se întrevadă o posibilă soluție, devenită rapid caducă prin alegerea succesorului acestuia, Bonifaciu IX. La Avignon, lui Clement VII îi succede, în 1394, Benedict XIII.

Papa roman este susținut de Italia de Nord, de majoritatea Imperiului german și de Anglia. Pontiful de la Avignon beneficiază de sprijinul Franței, Scoției, regatului Neapolelui, Castiliei, Danemarcei, Norvegiei.

Pentru reglarea conflictului și reunificarea creștinătății, condusă între 1409 și 1415 simultan de trei papi, Ioan XXIII, Grigore XII, Benedict XIII, destituiți și apoi înlocuiți de cardinalul Odon Colonna, sub numele de Martin V, a fost necesară reuniunea a două concilii: unul la Konstanz (1414-1417), și celălalt la Basel (1431-1449). Conciliul de la Basel este marcat din nou de destituirea lui Eugeniu IV, succesorul lui Martin V și de scurta carieră a ducelui de Savoia, devenit anti-papa Felix V. Autoritatea pontificală este restabilită începînd cu 1449.

Crizele interne ale ierarhiei ecleziastice sînt dublate de izbucnirea uni mișcări eretice, în secolul al XI-lea, „patarinii” din Milano se revoltă împotriva clerului episcopal nobiliar, îl acuză de simonie¹ și doresc revenirea la modest Bisericii primitive, în secolul al XII-lea, catarii („purii”) se răspîndesc în Ital septentrională, în Provence și Languedoc. Reluînd temele maniheismului,² văd opunîndu-se în Univers Binele și Răul, două principii egale și esenția aflate în luptă constantă. Biserica, trăind în corupție și bogăție, este o încarna a Răului care trebuie înlăturat. Catarii se organizează în comunități, ei refuzi sacramentele Bisericii. Botezul este înlocuit de simpla punere a mîinilor preotului pe credincios în timpul *consolamentum*-ului.

Pierre Valdes, care dă numele unei noi erezii, creează la Lyon în 1170| asociație numită „Sărăcii din Lyon”, care renunță la bunurile avute în posesie exaltă idealul sărăciei și cerșetoriei. Se răspîndește în Dauphine, Provence, Pî mont și Lombardia.

Lupta întreprinsă de Biserică împotriva ereziilor se concretizează prin crucea ciada contra albigenzilor, catarilor, beneficiind de sprijinul nobilimii din nordul Franței, în frunte cu însuși regele, Ludovic VIII. Biserica folosește activ și Inchiziția, servită de ordinul dominican, care renunță la convingerea prin predică.

Marea ciumă din Occident, care devastează Europa între 1348 și 1350, reducînd populația cam cu un sfert, provoacă apariția mișcărilor milenariste, care anunță sfîrșitul lumii și prezintă calamitatea ca o pedeapsă divină pentru

¹Simonia este traficul cu lucruri considerate de biserică a fi sfinte și se pedepsește prin excomunicare (n. tr.).

²creștini și Biserica lor pervertită. Sînt reluate criticile lui Joachim de Flore (cea ț 130-1202) contra Bisericii.

în secolul al XIV-lea, ereziile iau o tentă mai națională, în care punerea în cauză a ierarhiei ecleziastice este însoțită de contestații privind autoritatea imperială, așa cum s-a întîmplat în Boemia. Principala formă este husismul, doctrină a lui Jan Hus (1369-1415), condamnat și ars pe rug de către conciliul de la Konstanz din 1415, datorită aderării sale la tezele lui Wycliff, în special la cea a condamnării indulgențelor.

John Wycliff (cea 1320-1384), doctor în teologie, profesor la Oxford, este adeptul întoarcerii la *la sacra pagina*. Viața credinciosului trebuie să se bazeze pe Biblie și nu pe ce stabilește Biserica, în timpul marii schisme, el a crezut chiar că Biserica se poate dispensa de papalitate. Doctrina sa a fost condamnată la Konstanz.

III. AMERICA PRECOLUMBIANA

3.1. Imperiul aztec

Spre mijlocul secolului al XIII-lea, tribul aztec Nahua renunță la viața nomadă, și se instalează pe malurile lacului Texcoco. Își creează rapid un stat militar bine organizat, care se impune triburilor vecine, în 1324 se pun bazele capitalei aztece, Tenochtitlan, orașul-insulă, legat de malurile lacului prin diguri amovibile. Guvernarea este încredințată unui împărat ales din familia imperială, cu aprobarea clerului superior și a marilor demnitari de la curte.

Aztecii folosesc drept scriere pictogramele, a căror valoare este modificată cîteodată fonetic. Calculul este cunoscut, dar mai puțin elaborat ca cel folosit de mayași.

Religia aztecă se caracterizează prin cultele dedicate numeroșilor zei sau zeițe, ca Huitzilopotchli, zeu al războiului, Quetzalcoatl, zeu pacificator și civilizator, Tlazolteotl, mamă a zeului porumbului și Xochiquetzal, zeiță a fecundității.

Convinși că soarele nu poate trăi fără sacrificii umane, aztecii impuneau vasa-ilor, pe lîngă plata tributului, și livrarea de victime pentru sacrificii, în cazul în care victimele lipsesc, ei recurg la Xoxiyaoyotl, „războiul înflorit”, al cărui scop era de a prinde adversarul viu, pentru a-l aduce drept jertfă pe altarul zeilor.

Arta aztecă se manifestă în special prin piramidele-temple ridicate la Tenochtitlan și prin importanța acordată în decorație reprezentărilor funerare, craniile, hbitii, atribuite lui Coatlicue, zeița morții, și care traduc perpetua angoasă escatologică a aztecilor.

SECȚIUNEA E SPRE UMANISM

I. EVOLUȚIA ARTELOR

1.1. „Post-goticul”

Van Eyck (7-1441). *Fecioara cancelarului Rolin*. Lucrare pe lemn.

După 1350 se dezvoltă o nouă formă de artă, tradițional numită „post-gotic”. Acest stil nou va supraviețui în Anglia pînă în secolul XX, dar se va transforma în Italia sub influența începuturilor Renașterii. În Germania, constructorii de catedrale se detașează de influența franceză, pentru a reveni la biserica-hală, la care doar pereții exteriori sînt prevăzuți cu ferestre. Privirea este atrasă de bolta în formă de stea care decorează plafonul. Transeptul dispare și navele au un acoperiș în formă de cort. Importanța acordată ferestrelor și luminii în goticul tradițional îi determină pe arhitecții englezi să acorde o atenție particulară cercevelor, concepute ca spații decorative independente. Se dezvoltă un stil arcuit, ale cărui motive favorite sînt bulbii și cercurile.

Secolul al XV-lea este marcat în Anglia prin dezvoltarea unui stil rectiliniu, numit cîteodată perpendicular. Liniile orizontale și verticale ale edificiului sînt puse în relief atît la exterior, cît și la interior, iar aspectul general al ansamblului evocă pe acela a unui „grill”. Abordarea severă este compensată de o ornamentație bogată a arcelor și a stîlpilor de susținere.

1.2. Sculptura

Locul tot mai important ocupat de burghezie în economie și în viața politica în secolul al XV-lea antrenează o modificare în alegerea modelelor artistice. Moda este cea realistă, cu scene intime din viața lui Hristos și a Fecioarei-Printr-o muncă deosebit de minuțioasă artistul redă pliurile veșmintelor și miș-

128

stofelor. Coborînd în cascadă, veșmintele rotunjesc siluetele, dîndu-le itiai multă gingășie, în acest sens, amintim arhetipul în lut și lemn al „frumoaselor madone”, fecioare-copii, delicate, cu Hristos în brațe și îmbrăcate în veșminte drapate într-o manieră asimetrică. Tot în această *epocă, pietă* devine tema favorită a artiștilor.

Această viziune angelică de la începuturile secolului al XV-lea se transformă radical după 1430, o dată cu apariția stilului colțuros: pliurile suple se frîng, se sparg, însăși expresia personajului se schimbă, ea devenind mai îndepărtată și cîteodată mai dură, datorită siluetei care este tot mai ascetică, între 1460 și 1480, acest stil sculptural va ceda locul unui nou stil - al „liniei lungi”. Ansamblul plisat al veșmîntului rămîne frînt, dar își fac apariția pliurile verticale și contururile laterale.

1.3. Pictura

Evoluția acesteia urmărește cele trei faze succesive ale sculpturii. Suporturile cele mai curențe sînt panourile din spatele altarului. Miniatura cunoaște încă un succes deosebit. După o primă perioadă dedicată intimului, delicateții, arta picturală își regăsește sensul în observarea exactă a detaliului savant studiat și recopiat. După 1450, pictura capătă o anumită tensiune, culorile sumbre devenind violent contrastante.

Bosch. *Infernul*. Aproximativ 1510. Madrid, Muzeul Prado.

Devansîndu-și epoca prin arta unui portret veritabil, prin știința compoziției și

prin inovațiile tehnice (folosirea uleiului ca liant), frații Van Eyck domină arta primei jumătăți a secolului al XV-lea. Opera lor esențială rămâne panoul catedralei din Gând, pictat între 1426 și 1432: peisajul numai constituie un simplu accesoriu de decor, trăsăturile individualizate ale modelelor animă personajele figurate. La sfârșitul secolului al XV-lea, Hieronymus Bosch (cea 1450-1516) determină evoluția picturii spre o lume a imaginarului, dincolo de sensibilitate și rațiune. El creează un univers fantasmagoric, populat cu creaturi aflate la intersecția umanului cu vegetalul. Principalele sale opere, *Corabia nebunilor*, *Vindecarea nebuniei*, *Grădina deli-dilor*, vor constitui surse directe de inspirație pentru

„^ .. , , .
artişti secolului XX.

f , t-

1.4. Artele grafice

Gravura pe lemn se dezvoltă la sfârșitul secolului al XV-lea în Anglia, în scopul de a permite celor mai modești accesul la portretele Fecioarei și al lui Hristos. Prin gravură se reproduce un desen pe hîrtie de pe o placă de lemn pe care s-a gravat mai înfi negativul acestui desen. După ce gravura pe lemn a fost teminată, se acoperă suprafața plăcii cu cerneală neagră, peste care se aplică o hîrtie umedă. Se obține astfel imaginea.

Cel mai prodigios desenator și gravor al epocii a fost Albrecht Durer (1471-1528), care, după o ucenicie făcută la Michael Wolgemut și frații Schongauer, la Colmar, călătorește în Italia. Combinînd inspirația gotică a Germaniei cu arta Renașterii italiene, el se consacră gravurii pe lemn: cele 15 planșe ale *Apocalipsului*; pe aramă: *Sfîntul Hieronymus*, *Cavalerul și moartea*. Dintre picturile sale mai importante amintim *Adam și Eva* (1508), *Cei patru apostoli* (1526).

II. CADRUL POLITIC (CHINA)

împăratul Yong-Lo, care a dobîndit tronul în 1403, înălăturîndu-l pe nepotul său, este considerat al doilea fondator al imperiului Ming, ale cărui baze s-au pus în 1368. Instalîndu-și capitala la Pekin (*Beijing*) în 1409, el respinge atacurile nomazilor veniți din Mongolia și cucerește pentru un timp Annamul¹. Atașat vechii sale capitale, Nanking, Yong-Lo își construiește aici un al doilea mormînt. După moartea sa, împărații Ming se confruntă tot mai mult cu atacurile triburilor mongole, iar epoca Ming se stinge în 1644, în fața puterii crescînde a manciurienilor.

Epoca Ming (1368-1644) corespunde trezirii sentimentului național chinez, iar ascensiunea burgheziei are un rol civilizator esențial, în materie de religie, împărații fideli taoismului, îl favorizează, dar sînt și toleranți, lăsînd să pătrundă islamismul și creștinismul. Atitudinea față de străini se schimbă o dată cu întoarcerea la un puternic naționalism chinez, care se opune mongolilor dinastiei Yuan care i-au precedat, dinastia Ming urmărind asimilarea lor cît mai rapidă.

Bosch. *Infernul*. Detaliu.

"Vietnamul (n. tr.).

2.1. Artele și științele

Tai Jin. *Pescari pe rin*. Epoca Ming. Washington, Freer gallery of Art.

în nordul țării, curtea impune un stil arhitectural bazat pe genul de hală, cu fațadă laterală. Arhitrava este suportată de coloane de lemn bogat sculptate și pictate. Lemnul devine un material tot mai des folosit. Acoperișul este făcut din țigle lăcuite și pictate în culori vii: verde, albastru, galben. Arhitectura monumentală este reprezentată de Marele zid, de incinta orașului Pekin, de Templul Cerului din același oraș.

Doritori să favorizeze renașterea artelor, suveranii Ming înființează la curtea lor academii. Artiștii sînt repartizați în unități militare, supuși unei discipline stricte, ei riscîndu-și viața în cazul în care operele lor nu erau apreciate.

Wen Zheng-min. Peisaj datat în anul 1552. Epoca Ming. Paris, Muzeul Guimet.

Academismul este caracteristica acestei prime perioade, în provincia Tche-Ki-ang, Tai Wen-Tchin (1388-1462) fondează școala Tche. Pictura Tche reia tradiția peisajelor, dezvoltate de dinastia Song din Sud. Inovația constă în tehnica laviului cu cemeală.

Originalitatea picturală provine de la școala Wu, fondată la Su-Tcheu. Ea reia elementele esențiale din caligrafia Yuan, subliniind componentele grafice în reprezentarea naturii. Marii pictori Ming ai școlii Wu sînt: Chen Tcheu (1427-1509), Tang Yin (1470-1524), Wen Tchong-Ming (1470-1559) și Tchu-Ying (cea 1500-1550).

Artele minore ale perioadei Ming sînt celebre prin dezvoltarea producției de porțelan de foarte bună calitate. La Tchong-te-Tchen, împăratul instalează o manufactură și supraveghează personal calitatea pieselor. Fondul decorului poate fi albastru de cobalt sau alb, pus în evidență prin folosirea aurului, în afara fondului monocrom, se dezvoltă și porțelanul cu email de trei pînă la cinci culori. Obiectele prețioase de la curtea imperială sînt lăcuite cu roșu, auriu, și acoperite cu incrustații de sîdef sau email, atunci cînd este vorba de obiecte în metal.

Protectori activi ai artelor, împărații Ming se consacră în mod egal dezvoltării Sfintelor. Toate cunoștințele de pînă atunci au fost reunite într-o enormă enciclopedie, *Yong-La-Ta-Tien*, terminată în 1408, și care cuprindea nu mai puțin de

11 095 de volume, dintre care numai un sfert s-a păstrat. Ea este: urmata în 1609 de o altă enciclopedie, *San-Tsai-Tu-Huoei*, mai puțin voluminoasă decît precedenta, dar care beneficiază de ilustrație.

2.2. Filosofia și literatura

Wang Yang-Ming (1472-1529) este cel mai mare filosof al epocii imperiale Ming. Consideră intuiția ca principiu universal al naturii. Cunoaștere & și acțiunea trebuie să concorde în cadrul unei armonii ideale, în funcție de primatul intuiției, Teoria sa se opune confucianismului și budismului. Discipolul său, Wang Ken (1483-1541), apără o filosofie practică, bazată pe principiul luptei, necesara parvenirii la o societate fără bogați și săraci. De asemenea, se ridică împotriva corupției, aflată în plină dezvoltare la curtea imperială începînd cu mijlocul secolului al XV-lea, sub influența unor grupuri de eunuci care instituie o administrație ce le este devotată și exercită un control asupra guvernării și a veniturilor statului.

Literatura Ming este marcată de un fenomen dublu: continuarea tradiției poetice și dezvoltarea romanului popular. Romanul relatează scurte istorii fondate pe amestecul scenelor realiste cu cele de aventuri. Cele mai celebre sînt *San-Kuo-Tche Yen-Yi* sau *istoria celor trei regate* de Lo Kouan-Tchoung, spre 1400, și *Si-Yeou Tchi* sau *Călătorie spre vest* de Wou Tchong-Ngen, de la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

Poezia reluată de școlile Song este mai puțin originală. Pictorul Tang Yin caligrafiază pe tăblițe poeme emoționante.

2.3. Muzica

Yuanii creaseră o dramă cîntată, opera, care se dezvoltă în continuare în epoca Ming. Literatura chineză oferă istorii sentimentale, drame umane romantice, preluate de Tang Sien-Tsu (1556-1617); lucrările sale devin clasice pentru opera chineză: *Pavilionul bujorilor*, *Cele patru vise*.

III. EVOLUȚIA GINDIRII

3.1. Literatura

3.1.1. Germania

în secolul al XV-lea se dezvoltă în întreaga Europă umanismul, bazat pe studiul scrierilor antichității și al redescoperirii personalității umane, în Germania, *Minnesang*-ul epocii curtenitoare cedează locul unui gen mai burghez și

popular *Meistergesang* sau „cîntecul meșter”. Interpretat cu acompaniament muzical este definit prin reguli foarte precise: tema, alegorică sau istorică, trebuie să fie edificatoare, strofele fiind tranșate în grupuri de trei. Muzica acomește. Datoarea are și ea anumite norme, fiind învățată în școli specializate în forma *Meistersänger* sau „meșteri-cîntăreți”. Aceste școli funcționau în Bava^{ria}, Austria, Saxonia, Alsacia. Pentru a obține titlul de *Meistersänger*, candidatul trebuia să compună textul și muzica pieselor originale.

Hans Sachs (1494-1575), aflat la peste o sută de piese de teatru inspirate din antichitate, dar și din contemporaneitate, după principiul *Fastnachtspiel* sau *Jocul din Marțea Grasă*. Prin intermediul unor scene scurte, să aducă personaje din toate categoriile sociale: burghezi, țărani, preoți etc.

Opera în proză, care reunește în mod cel mai armonios tradiția medievală germană și umanismul care tocmai stă naștere, este *Țăranul din Boemia* a lui Hans Sachs (cea 1350-1415). În această vestire filosofică, concepută sub forma unui dialog între un țăran văduv și figura alegorică a Morții care i-a luat soția, Sachs opune două concepții asupra existenței: cea a libertății și dreptului la fericire pentru om, și cea a disprețului lumii față de Moarte.

3.1.2. Franța

Dezvoltarea cultului marial în Franța este însoțită de multiplicarea miraculelor și misterelor în care Fecioara intervine pentru a salva sufletele aflate în primejdie. După 1350 sînt compuse cele *Patruzeci de miracole de la Dame*. Literatura religioasă este maiată de redactarea așa-numitelor *Jei la Passion* (*Jocurile Patimii*), principală fiind *La Passion d'Arras* (*Păci^{ea} din Arras*) operă a lui Eustache Mercade care cuprinde 25 000 de versuri, descriind evenimente de la crearea lumii pînă la sacrificiul lui Hristos.

Teatrul profan este reprezentat de șutii, piese în care personajul este bufonul, de moralități sau piese morale și de farse, cea mai celebră *Maître Pathelin* (*Jupmul Pathelin*), (impusă spre 1465. Literatura reprezintă de fabule se răspîndește în Burgundia, *Le Jouvencel* de Jean de Bueil.

Poezia este reprezentată de Eustache Deschamps (cea 1340-1407) și Christine de Pisan (1364-1400). Ultima a scris *Le Livre de la Paix* (*Căminul Păcii*) în care face o vibrantă pledoie pentru terminarea Războiului de Șutii de ani. Luptele acestui război conține tema centrală și în opera lui Alain Chartier (1385-1433), reprezenta de *Livres des Quatre Dames celor patru doamne*) și *Quadrilogul invectiv* (*Cvadrilogul invectiv*). este cîntată de doi prinți, Renard Anjou (1409-1480) și Charles d'Orléans (1391-1465). Primul în cartea sa *Livre du coeur d'amour*. (*Cartea inimii cuprinse de dragon*), ilustrată de pictorul Fouquet, cu manieră cavalerescă vînușile amoroase. Al doilea, în a sa *Le Livre de la*

(*Cartea închisorii*) relatează captivitatea lui în Anglia și disperarea provocată de pierderea prematură a soției, totul fiind accentuat de spectacolul patriei sfîșiate de luptele dintre armagnaci și burgunzi.

Un loc deosebit în universul poetic îl ocupă François Villon (1431-1463?), baccalaureat, apoi absolvent al Sorbonnei.

Presupus autor al unei crime, Villon este nevoit să părăsească Parisul în 1445, intrînd, se pare, într-o vestită bandă de criminali. Condamnat din nou la moarte în 1461, epocă în care compune *Ballade des pendus* (*Balada spînzuraților*), beneficiază de o amnistie din partea lui Ludovic XI. Dispare definitiv din documentele vremii în 1463. Poezia sa se bazează pe realismul descriptiv, angoasa provocată de moarte, efemeritatea dragostei și a plăcerilor vieții.

În Anglia, secolul al XV-lea marchează sfîșitul perioadei mijlocii a literaturii, a cărei origine coboară pînă la cucerirea normandă din secolul al XI-lea. Scriitorii imită maniera lui Chaucer, adaptînd în proză epopei mai vechi sau balade foarte populare, ca *The Chevy Chase* sau *The Nutbrown Maid*. Principalii poeți sînt Lydgate (cea 1370-1450), Thomas Hoccleve (cea 1368-cca 1450) și Henry Spenser (cea 1361-1407).

Noutatea vine fără îndoială din Scoția, unde istoria națională și lupta contra Angliei constituie temele cele mai exploatate. Gavin Douglas îi traduce pe Esop și Vergilius. William Dunbar (cea 1460-1520) își exercită

verva satirică în poemele sale alegorice: *Elogiu femeilor*, *Dansul celor șapte păcate mortale*, *Amor terestru și amor celest*.

Cel mai influențat de apariția umanismului este David Lindsay (1490-1558), care învinuiește curtea regală în *Plângere adusă regelui* (1529) sau *denul*: *Trista istorie a onorabilului David, odinioară arhiepiscop de Saint-Andrew* (1546).

3.2. începuturile umanismului

3.2.1. Caractere generale

În sensul restrâns al termenului, umanismul este o filosofie care se consacră studiului, păstrării și transmiterii savante a „umanităților” clasice, adică a operelor scriitorilor antichității greco-latine. Umanismul astfel înțeles există din perioada medievală, dar cunoaște o perioadă de recul o dată cu stabilirea unei scolastici prea legată de formă.

În secolele XV-XVI, umanismul pornește din biblioteci, mai ales din cea a Vaticanului, fondată în 1480, și care devine unul din focarele de exegeză și explicare a textelor. Anticii devin autori de referință - Cicero pentru suplețea limbajului și eleganța stilului, Platon pentru lumea ideilor. Căutarea unei personalități armonioase, cu o cultură solidă este tema dominantă a spiritului umanist.

pornit de la Roma, Florența, Ferrara, Mantova sau Neapole, umanismul se răspândește în Europa prin intermediul universităților. Se modifică considerabil felul de a percepe lumea și, în sînul acesteia, omul. În fața constituirii regatelor organizate și a Bisericii ierarhizate, umanistii reabilitează gîndirea omului, exprimată prin facultatea de a raționa, prin voința și prin istoria sa. Critica ideilor moștenite prin tradiție, principiul însuși al *Sentințelor*, sînt repuse în cauză în beneficiul libertății de cercetare, al dreptului la critică și al creării unor noi sisteme de gîndire.

3.2.2. Literatura umanistă italiană

Academiile inspirate de modelul platonician devin, după 1450, focare intelectuale active la Florența și apoi la Neapole. Sub conducerea familiei Medici, se dezvoltă la Florența un centru dedicat picturii, poeziei, studiilor neo-platoniciene. La Neapole, academia este condusă de latinistul Giovanni Pontano. Primii umanisti italieni se recrutează mai ales din rîndul literaților din serviciul prinților.

Orfeu al lui Angelo Poliziano este prima dramă profană compusă, *larAr-cadia* de Jacoppo Sannazzaro - primul roman pastoral. Proza secolului al XV-lea este dominată de figura lui Leon Battista Alberti, cu *Trattato del governo de la famiglia* (*Tratatul despre conducerea familiei*). După *quattrocento* (secolul XV), umanismul italian din *cinquecento* (secolul XVI) este reprezentat de Bembo, un imitator al lui Petrarca. Redactează primul eseu de gramatică a limbii italiene, *Proza limbii vulgare*.

3.2.3. Revoluția lui Copernic

Naturalist și teolog, Nicolas Copernic (1473-1543) s-a instalat din 1491 la Cracovia, unde umează cursuri de astronomie și matematică. Din 1496 călătorește în diverse orașe italiene - Bologna, Roma, Padova, Ferrara. Devenit în 1503 doctor în drept canonic, își expune sistemul asupra universului în *Șase cărți asupra mișcării corpurilor cerești* (1543), lucrare dedicată papei Paul III. După Copernic, soarele este centrul sistemului de planete care se învîrtesc în jurul lui, pe orbite circulare (și nu eliptice, așa cum va demonstra mai tîrziu Kepler). Pămîntul face parte dintre aceste planete, el avînd o rotație în plus în jurul axei sale.

3.2.4. Umanismul politic: Machiavelli

Florentin aflat în serviciul lui Cesare Borgia, Niccolo Machiavelli (1469-1527) Uustrează *Principele* (1513) o nouă concepție asupra Dreptului, fondată pe finalitate, indiferent de natura mijloacelor folosite. Cu toate acestea, operele și Personalitatea lui Machiavelli sînt mult mai diverse, iar respingerea de către protestanți *Principelui*, considerată o operă cinică, este compensată de analiza revoluționară, care transformă lucrarea într-un manual politic, necesar popoarelor și nu tiranilor. Sfirșitul secolului al XVIII-lea va repune în drepturi lucrarea *Discursuri asupra primei decade a lui Titus-Livius* (1513-1520), operă ce

dezvoltă o utopie republicană, pornind de la studiul unor grupări politice ale antichității romane. După autor, libertatea depinde esențial de natura poporului; ea este precară, chiar imposibilă dacă acesta este corupt.

Machiavelli este și autorul unor comedii, *caLa Mandragola (Mătrăguna)*, ce pune în scenă virtutea față în față cu ipocrizia și cu prostia, *DeU Asino d'oro (Despre măgarul de aur)*, *Capitali (Capitole)*. Machiavelli se definește cel mai bine în scrisoarea din 9 aprilie 1513, trimisă lui Francesco Vettori: „Neștiind să raționez asupra artei mătășii sau lînei, și nici asupra profiturilor sau pierderilor, soarta a dorit să înțeleg că nu puteam să raționez decît asupra Statului”.

3.3. Proto-Renașterea

Termenul de Renaștere este folosit de Vasari (1452-1550), care evocă o „*rinascita*” artistică, în opoziție cu „*maniera gotica*” precedentă, deci cu ansamblul epocii medievale. Delimitarea precisă a Renașterii din punct de vedere cronologic îi aparține lui Jacob Burckhardt, către 1860.

3.3.1. O nouă manieră de a concepe lumea

Proto-Renașterea italiană începe spre 1420, moment în care restul Europei este în faza post-goticului. Apogeul Renașterii se situează la cumpăna dintre secolele XV-XVI, cedînd apoi locul manierismului. Noul accent acordat acum personalității, voinței și capacității personale de a alege incită artiștii Renașterii, dornici să se elibereze de canoanele medievale. Legea perspectivei plasează fiecare obiect și fiecare personaj așa cum este perceput de pictor. Este o nouă manieră de a concepe universul, totul fiind raportat la spectator. Proportia joacă și ea un rol esențial, derivînd din numărul de aur al antichității. Frumusețea constă înaintea de toate în adaptarea măsurilor modelului la cele ale proporției ideale. În Italia, începînd cu secolul al XIII-lea, artiștii se individualizează, părăsind anonimatul corporațiilor de meserii.

3.3.2. Arhitectura

Formele geometrice sînt reconsiderate de arhitecții Renașterii, pătratul și J cercul pentru plan, cubul și cilindrul pentru edificiu. Este căutată simplitatea! Filippo Brunelleschi (1377-1446) folosește numărul de aur în construcția capelei Pazzi, de la Florența. Leon Battista Alberti (1404-1472) dirijează*! construcția bisericii franciscane de la Rimini, după ce înainte petrecuse ani întregi studiind măsurile exacte ale monumentelor antice de la Roma.

Bazilica Sîn Pietro din Roma ilustrează cel mai bine cantitatea enormă de lucrări întreprinse, ca și bogăția inventivității arhitecților care s-au succedat:

- Donato Bramante (1506-1514): propune papei lului II planul unui edificiu cu o clădire centrală în formă de cruce greacă înscrisă în pătrat, prevăzută cu o cupolă centrală, la care se adaugă cupole ascuțite;
- Giuliano da Sangallo (pînă în 1514): colaborator al lui Bramante, îl convinge să adopte un plan cu navă centrală;
- Raffaello Sanzio (1514-1520): propune două planuri, unul cu navă, altul cu fațadă;
- Antonio da Sangallo (1520-1546): revine la planul în formă de cruce greacă, cu un corp de fațadă. Prezintă un nou proiect de cupolă, cel al lui Bramante fiind păstrat pentru tambur;
- Michelangelo Buonarroti (1547-1564): fațada pătrată este înlocuită printr-una dreptunghiulară. El prezintă un nou proiect de cupolă, după modelul catedralei din Florența;
- Giacomo Della Porta (1573-1604): cupola este ridicată cu încă patru metri. Ornamentația interioară este terminată. Spre est este prevăzută o fațadă, destinată unirii bisericii cu palatul Vaticanului;
- Carlo Maderno (1556-1629): fațada este transformată, lărgită, fiind împodobită cu turnuri frontale plasate spre exterior. Acest nou proiect va fi terminat în 1619;

•Giovanni Lorenzo Bernini (1646-1667): seconsacră mai ales extinderii edificiului la sol. Compune ansamblul din Piața Sânt Pietro pentru ca fațada bazilicii să pară mai zveltă.

3.3.3. Sculptura

Sculptura italiană a Renașterii reia tradițiile antice, manifestându-se mai ales prin gustul său pentru ronde-bosse, care poate fi văzut din toate părțile, spre deosebire de sculptura în relief. Idealul de frumusețe este reprezentat de nud și ilustrează voința divină exprimată în armonia proporțiilor. Artistul trebuie să-și cunoască foarte bine modelul pentru a-i putea reda detaliile, ceea ce determină rapid studii anatomice și disecția cadavrelor, făcută în secret, întrucât era interzisă de biserică.

« In afara Italiei, sculptura proto-Renașterii este încă impregnată de influențele Post-gotice. Spre deosebire de artiștii italieni, ce caută frumusețea și sensul estetic, cei francezi și germani sînt interesați de căutarea realității. Sculpturile, mai ales cele care ornează mormintele, degajă spiritualitate.

137

3.3.4. Pictura

Giovanni Cimabue (cea 1240-1302), maestru al lui Giotto, se inspiră din sursele bizantine. Creator al mozaicului din catedrala de la Pisa. Pictează *Marele Crucifix de la Santa Croce*. Frescele sale împodobesc bazilica din Assisi.

Marile noutăți sînt introduse de Giotto Di Bondone (1266-1337) mai ales isocefalia, care umărește o înălțime comună pentru capetele personajelor figurate. Pictorul ajunge la o sinteză cu tradiția goticului. Elev al lui Cimabue, el știe să redea în frescele sale emoția dramatică: *Viața Sfîntului Francisc* la Assisi, *Scene din viața lui Hristos*, în Capella dell'Arena, Padova.

Scurta existență a lui Tommaso Di Ser Giovanni, numit Masaccio (1401-1429) marchează totuși trecerea de la gotic la proto-Renaștere printr-o nouă folosire a spațiului. Frescele sale se află în biserica Santa Măria del Carmine: *Adam și Eva alungați din Paradis*.

Piero Dei Franceschi sau Della Francesca (1410-1492), născut în Toscana, trăiește la Siena și apoi la Urbino, unde îi apar primele opere: *Fecioara Iertării*, *Botezul lui Hristos*, *Flagelarea lui Hristos*. Din 1452, el se consacră operei sale majore, decorarea bisericii Sfîntului Francisc din Arezzo. Operele de la sfîrșitul vieții se situează între 1470 și 1480: *Nașterea*, *Fecioara și Sfinții*. Ultimii ani ai vieții pictorului sînt marcați de pierderea totală a vederii.

Correggio (cea 1489-1534) realizează fresca de pe cupola catedralei din Parma.

5.5.5. Literatura

Literatura de la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea este dominată de figura lui Erasmus din Rotterdam (cea 1469-1536).

Umanist, erudit, predă la universitățile din Freiburg și Basel. Doctor în litere al universității din Bologna (1506), publică în 1505 *Adagiile*, culegere de maxime aparținînd autorilor antici, în 1511 apare *Elogiul nebuniei*, critică aspră a societății și clerului, în lucrarea *Despre liberul arbitru* (1524), definește un umanism profund creștin.

În Germania, principalii autori ai perioadei sînt Philipp Schwarzerd, zis Melancthon (1497-1560) și Hans Sachs (1494-1576).

Hans Holbein cel Tânăr. *Portretul lui Erasmus* (1523).

Profesor la Wittenberg, prieten cu Luther, Melancthon scrie *Confesiunea de la Augsburg*, o sinteză a Reformei și umanismului, lucrare ce va fi citită în fața

dietei acestui oraș în 1530. Foarte bun cunoscător al literaturii antice publică gramatici grecești și latine, și îl editează pe Terențiu.

Hans Sachs este autorul a peste patru sute de Meistergesänge, dar și de comedii, tragedii, jocuri de camaval, istorii. *Privighetoarea din Wittenberg* este un imn dedicat lui Luther.¹ Persoana sa va deveni centrul operei wagneriene, *Maestrii cântăreți din Nurnberg*.

Literatura italiană a primei jumătăți a secolului al XVI-lea este dominată de trei mari autori: Ludovico Ariosto (1474-1533), Torquato Tasso (1544-1595) și Pietro Aretino (1492-1556).

Ariosto, autor umanist la curtea familiei Este, la Ferrara, continuă ciclul romanului arthurian și legendele carolingiene cu poemul epic *Orlando furioso* (*Orlando furios*).

Trăind tot la curtea de la Ferrara, Tasso este autorul a numeroase opere, dintre care amintim: *Aminta*, dramă pastorală, *La Gerusalemme liberata* (*Ierusalimul eliberat*), epopee creștină ce are drept cadru prima cruciadă, *Le sette giornate del mondo* (*Cele șapte zile de la facerea lumii*), poem despre geneză.

Pietro Aretino este remarcabil prin libertatea ce-i caracterizează scrierile, în stilul propriu Renașterii, el urmează tradiția antică, compunând o serie de comedii, scrisori, poeme. Principalele sale poeme sînt *Curtezana*, *Filosoful*, în *Pasquinate*, poeme satirice și sonete libertine, îl imită pe Plautus.

Este o poezie alegorică în care pasărea cântăreață, Luther, călăuzește turma oilor rătăcite, comunitatea creștină, amenințate de animale sălbatice, și mai cu seamă de leu, adică de papa Leon X (n. tr.).

CAPITOLUL 3 TIMPURILE MODERNE

INTRODUCERE LA CAPITOLUL 3

Epoca modernă a creat întotdeauna impresia unei bune cunoașteri a istoriei. Confrunțați cu cunoștințe ce sînt mai apropiate în timp, elevii sau studenții se limitează în general la un studiu superficial, fiind convinși că eventualele facilități de elocvență vor acoperi lacunele despre evoluția politică a Europei în timpul Reformei și Contrareformei, despre rolul jucat de aristocrație în Secolul Luminilor.

Pentru evitarea greșelilor, am preferat calea reluării a ceea ce ni se pare că sînt evidente, pentru a ajunge la schițarea unei reflecții personale.

SECȚIUNEA A

BILANȚUL DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI XV

I. SITUAȚIA POLITICĂ, ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ ÎN EUROPA LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XV-LEA

;-:

•!-> ' ••' ;

r;r 1.1. Situația politică

La sfârșitul secolului al XV-lea, Europa este un spațiu în plină mutație politică, economică și socială. Situația poate fi analizată în funcție de trei zone geografice: Europa Occidentală, adică Franța, Anglia și Spania, Europa Centrală și Italia, adică Imperiul romano-german și peninsula, și Europa Orientală, adică Polonia și amenințarea otomană. Rusia a fost lăsată la o parte datorită dezvoltării sale târzii în comparație cu restul Europei.

';; 1.1.1. Europa Occidentală

După dezastrul provocat de Războiul de o sută de ani, Franța își regăsește stabilitatea sub domnia lui Ludovic XI (1461-1483) și regența fiicei sale, Anne de Beaujeu (1483-1492). Casa de Burgundia este distrusă, Carol Temerarul pierzându-și viața la Nancy în ianuarie 1577. Singurele familii importante rămân cele de Bourbon și d'Albret. Regatul, cu o populație înjur de 15000000 de locuitori, este statul european cel mai populat.

În Anglia, autoritatea regală este restabilită de Henric VII Tudor după Războiul celor două roze, care a avut drept rezultat o slăbire considerabilă a familiilor Lancaster și York. Noua casă regală beneficiază de sprijinul burgheziei și de discreția unui Parlament puțin consultat și docil. Principala slăbiciune a Angliei constă în numărul redus al populației, care nu depășește 3 000 000 de locuitori.

Spania trăiește *Reconquista*, luptă ce cunoaște apogeul cu cucerirea Granadei în 1492, moment care semnifică sfârșitul dominației musulmane în partea Meridională a peninsulei iberice, în timp ce Portugalia rămâne un regat independent, restul peninsulei iberice este unificat prin căsătoria Isabellei de Castilia cu Ferdinand de Aragon. În toată țara se organizează o puternică administrație

143

regală, care începe să limiteze *așa-numitele* *fieiros*, drepturile și privilegiile locale. Populația Spaniei număra la această epocă înjur de 6 000 000 de locuitori.

7.7.2. Europa Centrală și Italia

Imperiul romano-german se compune din aproximativ 300 de principate, conduse de o putere temporală, dar și spirituală, în cazul celor ce au în frunte principii-episcopi, și orașe libere, împăratul este ales, puterea sa reală asupra imperiului depinzând de prestigiul personal. Pentru a guverna, el se sprijină pe pământurile sale patrimoniale, care sînt reprezentate de Austria, întrucît din 1437 împăratul este și șeful acestei case domnitoare. Mai precis, teritoriile sale sînt: Austria, Carintia, Stiria, Tirol, Suabia și Alsacia.

Cantoanele helvetice, aflate inițial sub administrație imperială, formează din 1291 o comunitate tot mai independentă.

Deși partea nordică a Italiei este disputată de suveranii Franței și Spaniei, transformîndu-se de multe ori în cîmp de luptă, ea exercită un indiscutabil primat artistic și intelectual. Nordul se împarte în Comitatul de Savoia, Ducatul de Milan, Republicile Genovei și Veneției. Florența este condusă de familia Medici. Italia centrală este ocupată de Statele pontificale, iar în sudul peninsulei se află regatul Neapolelui. Sicilia și Sardinia sînt dependente de Spania din 1282, iar Corsica se află sub autoritatea Genovei.

7.7.3. Europa Orientală

Polonia, stat catolic, devine puternică sub dinastia lagellonilor. Ea controlează Marele Ducat al Lituaniei și Prusia Orientală, aceasta din urmă după înfrîn-gerea suferită de Cavalerii Teutoni. Slăbiciunea sistemului polonez constă în alegerea suveranului de către o Dietă compusă numai din elemente aristocratice. Fiecare schimbare de domnie înseamnă tulburări, deci instabilitate.

De la începutul secolului al XV-lea, sultanii otomani domină Balcanii, instalându-și capitala din 1453 la Constantinopol, devenit Istanbul. Amenințarea otomană este permanentă pentru zonele de frontieră ale Austriei și Ungariei.

1.2. Situația economică și socială

Comerțul ce se desfășoară între Marea Baltică și Marea Mediterană constituie unul din factorii dezvoltării urbane. Flotele celor două mari republici maritime, Veneția și Genova, transportă de la un capăt la altul al Mediteranei lemnul venit din nord, mătasea și mirodeniile Orientului, aflate în tranzit prin Arabia. Două mari axe comerciale străbat Europa, una legînd Ronul de provincia Cham-pagne, iar cealaltă Rinul de Alpi, spre litoralul venețian. Dezvoltarea comerțului este susținută de apariția marilor bănci și a caselor de comerț. Marii bancheri ai epocii sînt familiile Fugger la Augsburg și Medici la Florența.

BHpW^^^W^

[... Bu]

Burghesia profită de acest elan economic, dar interesele sale vor fi lovite de revoltele urbane, ca cele ale așa-numiților *popolo mimito* în nordul Italiei sau ale lucrătorilor din manufacturile de lînă din Flandra. Prăbușirea Imperiului bizantin încetinește dinamismul economic din această zonă a Europei.

II. SITUAȚIA RELIGIOASA ȘI INTELECTUALĂ A EUROPEI LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XV-LEA

2.1. Biserica

După Marea Schismă a Occidentului din 1378, prestigiul papalității a scăzut considerabil. Puterea teritorială a suveranului pontif în Italia centrală și gustul anumitor papi pentru viața de curte i-au discreditat pe succesorii Sfântului Petru, care se comportau ca adevărați principii temporali. După teribilele încercări la care a fost supusă societatea în urma Ciumei Negre din 1348, spiritele sînt încă marcate de gustul pentru escatologic și de o anumită revigorare a credinței.

2.2. Evoluția culturală

Franța, mai ales Burgundia, este încă fidelă tradiției gotice, chiar dacă apare o anumită înnoire în pictură. Renașterea este înainte de toate *quattrocento-n\ italian*, adică secolul al XV-lea. În orașele comerciale bogate se naște mecenatul prinților și al marilor bancheri. Astfel, grandiosul Palat Pitti din Florența a fost realizat de arhitectul Brunelleschi. Din Toscana vor pleca cele mai importante inovații, care vor zdruncina din temelii arta europeană, ca de exemplu, în pictură, nudul lui Masaccio și folosirea de către acesta a perspectivei. Paralel, umanismul este în plină forță. Idealul înțelepciunii antice trebuie atins prin întoarcerea la sursele antichității și prin studiul textelor.

III. MARILE INVENȚII

3.1. Maritime

Proprietatea acului magnetic de a arăta nordul era cunoscută de chinezi încă de la începutul erei noastre. Busola conținea la început un ac magnetic

145

plasat pe o bucată de plută ce se menținea deasupra apei. în secolul al XIV-lea, acul este plasat pe un pivot de aramă și fixat într-o cutie.¹

Astrolabul este folosit pentru a afla latitudinea, dar și timpul.² Este vorba de un disc de lemn sau de metal, cu marginile gradate, suspendat în poziție verticală de un inel. Navigatorul vizează centrul printr-un reglaj mobil. Se măsoară unghiul format de direcția stelei polare cu orizontul, obținându-se astfel latitudinea. Dar această tehnică devine imposibilă în momentul în care navigatorii ating ecuatorul întrucât steaua polară nu mai este vizibilă, în acest caz, marinarii măsoară înălțimea unghiulară a soarelui deasupra ecuatorului ceresc la miezul zilei. Au fost alcătuite tabele de declinare.³

Începând cu secolul al XV-lea, navigația devine mai sigură și datorită inventării de către portughezi a *caravelei*, navă dotată cu un bordaj mai înalt decât galera.⁴

3.2. Militare

Praful de pușca, originar tot din China, este introdus în Europa în secolul al XIII-lea, sub forma unui amestec de sulf, carbon și salpetru. Primele tunuri capabile să lanseze ghiulele de piatră au fost folosite de către armata engleză în timpul bătăliei de la Crecy, în 1346.⁵

Armele de foc portative își fac apariția în decursul secolului al XV-lea, sub forma culevrinelor de bronz. Pentru a le manevra, erau necesari doi oameni: unul viza, iar al doilea aprindea fitilul.

3.3. Tiparul

Hîrtia rezultată din transformarea cîrpelor și a fibrelor unor plante, ca inul, este cunoscută în Europa din secolul al XIV-lea, dar mulajul manual al fiecărei litere dura timp îndelungat și era costisitor pentru reproducerea manuscriselor.

În secolul al XV-lea este folosit un nou procedeu, xilografia. Pe o planșă de lemn se gravează o pagină scrisă; este acoperită apoi cu cerneală și se aplică

¹ Marinarii chinezi care navigau în Oceanul Indian au transmis invenția arabilor, care au comunicat-o italienilor în timpul cruciadelor (n. tr.).

Tot arabilor li se datorează perfecționarea și răspîndirea astrolabului inventat de grecii antici (n. tr.).

³ Ele s-au numit „Efemeride” și indicau pentru fiecare latitudine înălțimea unghiulară a soarelui pentru fiecare zi a anului (n. tr.).

⁴ Puntea era la 2-3 metri deasupra apei; avea încăperi închise, uscate și încălzite, oferind astfel echipajului adăpost împotriva intemperiilor. Cu un sistem dublu de vele, ea se putea deplasa în direcția propusă, indiferent de direcția vîntului (n. tr.).

⁵ Prima mențiune a prafului de pușcă se află într-o lucrare chineză din 1044. Prin intermediul arabilor din Spania, invenția a fost transmisă în secolul al XIII-lea și Occidentului. Din a doua jumătate a secolului al XIII-lea datează prima rețetă a prafului de pușcă, datorată lui Roger Bacon (n. tr.).

⁰ foaie de hîrtie. Etapa următoare consta în a folosi literele mobile, de lemn sau nietal, dar care, de cele mai multe ori, se sfărîmău sub acțiunea presei.

Gutenberg (1399-1468), născut la Mainz, va inventa un aliaj din plumb și antimoniu pentru litere, și un mulaj special în care să le toame, înjur de 1450, întîmprimare primele lucrări realizate prin acest procedeu, al caracterelor mobile. Invenția lui Gutenberg permite un schimb rapid de cunoștințe între umaniști, pregătind dezvoltarea intelectuală europeană. Prima lucrare imprimată în între-a fost Biblia în latină, cu text pe două coloane, ea fiind terminată în 1455.

IV. DESCOPERIRILE MARITIME DUPĂ 1492

4.1. Lumea cunoscută și comerțul în secolul al XV-lea

În secolul al XV-lea, popoarele Europei Occidentale cunoșteau doar Africa de Nord și o parte a Asiei.

Necesitățile economice sînt cele care determină descoperirea de noi teritorii. Folosirea mirodeniilor, a lemnului prețios, a bumbacului, a diamantelor a determinat dezvoltarea comerțului în teritorii necunoscute. Pentru a se aproviziona cu aceste mărfuri rare, corăbiile arabe ajungeau pînă în India. Mărfurile se aduceau în Egipt, de unde erau preluate și transportate în Europa de venețieni și genovezi. Treptat, statele occidentale s-au hotărît să renunțe la acest comerț desfășurat prin intermediul arabilor, căutînd mărfurile în țările de origine. Speranța de a găsi aur și argint a motivat primele mari expediții spaniole și portugheze.

4.2. Cristofor Columb (1451-1506)

Fiu al unui țesător genovez, Cristofor Columb pleacă în Portugalia în intenția de a studia astronomia, geometria și geografia. Povestirile navigatorilor portughezi, care pretindeau a fi văzut la vest de Azore, plutind pe ocean, sculpturi de lemn, confirmau existența unor pămînturi necunoscute și locuite în această direcție. Columb se decide să călătorească spre Indii, folosind drumul ce mergea spre vest. Pe de altă parte, Columb a cunoscut harta și scrisoarea astronomului florentin Toscanelli, care afirma, în aceeași perioadă, că Pămîntul este rotund. Proiectul său a fost înaintat regelui Spaniei, care l-a respins însă. În final, el va fi susținut de Isabella, regina Spaniei. Ea îi promite drept recompensă titlul de vice-rege pentru toate teritoriile descoperite și o zecime din produsul comerțului cu aceste țări. Pentru realizarea proiectului i-au fost încredințate trei caravele.

În august 1492, părăsind portul Paloș, el trece de insulele Canare și ajunge pe una din insulele arhipelagului Bahamas, convins că se află în Cipangu (Japonia). Ajunge în Cuba, Haiti și revine în Spania după o călătorie de șapte luni.

În 1493 pleacă din nou, de data aceasta cu o flotă de 17 corăbii pe care se găseau numeroși artizani și agricultori. Descoperă insule din grupul Antilelor Mici, Guadelupa și Dominica, iar în drum spre Cuba descoperă Jamaica. De-abia în a treia expediție, în 1498, după ce a explorat litoralul Venezuelei și al Columbiei, ajunge la gura Orinocului. Deposedat de bunurile sale, întemnițat, dar în final iertat de regină, întreprinde o ultimă călătorie pe mare, atingînd Hondurasul. Moare în 1506, sărac și aproape uitat, fără să știe că a dat Castiliei o Lume Nouă, convins fiind că a descoperit insulele Japoniei și deci o cale maritimă mai favorabilă spre Indii.

4.3. Amerigo Vespucci

Florentinul Amerigo Vespucci atinge, în 1499, coastele Americii Centrale, pînă la nord de Brazilia. El este convins că pămînturile explorate de Columb și de el reprezintă un al patrulea continent. La întoarcere, anunță la Limoges descoperirea făcută, pe care el o va numi Lumea Nouă. Umanistul german Waltzemuller în lucrarea sa, *Cosmographiae introducto* (1507), a propus, și posteritatea a aprobat, ca Lumea Nouă descrisă de Vespucci să fie numită America¹. Trebuie așteptat însă anul 1560 pentru ca limitele Americii să fie cunoscute, chiar înspre regiunile arctice și de nord-vest. Astfel, căutînd în nord-vestul Americii o cale de acces spre Indii, navigatorii occidentali au descoperit noi pămînturi. În 1497, englezii ating Labradorul, în 1500 un portughez descoperă Terra Nova, iar în 1535 o expediție franceză, mergînd pe fluviul Saint-Laurent, se instalează într-un teritoriu ce va fi numit mai tîrziu Canada.

4.4. Vasco da Gama

În timpul domniei lui Henric IV de Castilia începe expansiunea spaniolă peste ocean. Spania obține de la papă dreptul exclusiv asupra comerțului cu țările din vest. În aceste condiții, portughezii caută o nouă cale spre India, de data aceasta pornind spre est.

Plecând de la Lisabona, Vasco da Gama întreprinde o călătorie de unsprezece luni, ajungând prin Capul Bunei Speranțe (1497) la Calicut, unul din centrele comerțului oriental. De aici, revine în Portugalia prin Goa (1499).

După descoperirea noului continent, o nouă problemă care apare este aceea de a găsi, peste bariera americană, o trecere spre țara mirodeniilor. Regele

¹Numele acesta s-a generalizat la mijlocul secolului al XVI-lea (n. tr.).

al Spaniei îl însărcinează pe Magellan cu rezolvarea acestei probleme, Fernando de Magellan, de origine portugheză, negăsind înțelegere și sprijin în Portugalia, și-a oferit serviciile Spaniei, în 1519, părăsind portul SanLúcar și ajunge până la Rio de Janeiro, navigând de-a lungul litoralului, în 1520 expediția intră în strâmtoarea ce astăzi poartă numele lui Magellan. După cinci săptămâni de furtuni, corăbiile ajung într-o mare atât de liniștită, pe care el a numit-o, *El y[ar Pacifica*, Oceanul Pacific. Navigând spre nord-vest, el atinge arhipelagul Filipinelor (aici Magellan este ucis de indigeni), iar de aici, în drum spre Spania, corăbiile se întorc pe la Capul Bunei Speranțe.

<OT

SECȚIUNEA B

RENAȘTEREA

Renașterea trebuie văzută ca o perioadă de ruptură în evoluția ideilor și doctrinelor care au dominat Evul Mediu. Unitatea creștină este zdruncinată. Descoperirile științifice, geografice, inovațiile tehnologice vor determina o dezvoltare economică și demografică deosebită. Mentalitățile vor fi atinse de aceste schimbări: elita se va angaja în această puternică mișcare, plecată din Italia și care va cuprinde întreaga Europă.

I. CARACTERISTICI GENERALE ALE

RENAȘTERII ȘI UMANISMULUI EUROPEAN

În lucrarea sa *Viețile arhitecților, pictorilor și sculptorilor*, Giorgio Vasari (1511-1574) menționează deja o „renaștere a artelor” (*rinascita*) pe care el o opune *manierei gotice*, barbariei artistice din epoca post-antică. Pentru prima oară în 1860 Jacob Burckhardt insistă asupra „Renașterii” pe care o vede epocă a istoriei civilizațiilor și artei. Cuvântul francez pe care îl folosește va fi tradus în italiană, sub forma *Rinascimento*.

Așa cum scrie Michelet în *istoria Franței*, factorul fundamental al Renașterii va fi „descoperirea lumii și a omului”. Din secolul al XIV-lea, în special în Italia, are loc o veritabilă întoarcere la sursele antice. Operele grecești servesc drept model și, așa cum spunea Leon Battista Alberti, teoretician al secolului al XV-lea, „Una este produsă de spirit; cealaltă este împrumutată de la natură”. Din punct de vedere economic și cultural, Italia acestei epoci este mult înaintea restului Europei, în orașele bogate se naște mecenatul, care îi va proteja pe scriitori, poeți, arhitecți, pictori. Cei mai celebri protectori ai artelor au fost membrii familiei Medici din Florența. Erudiții italieni regrupează manuscrisele scriitorilor latini în bibliotecile mănăstirilor din Italia, Elveția, Germania. Anul 1453 reprezintă căderea Constantinopolului, dar și data venirii în Europa Occidentală a numeroșilor savanți greci, care vor întări rîndurile erudiților.

1.1. Umaniștii

Paralel cu scolasticii care umează învățămîntul universitar, umaniștii studiază direct manuscrisele grecești, latine și arabe. Tipografi ca Froben la Basel și istienne la Paris favorizează această mișcare.

150

Cel mai cunoscut dintre umaniști a fost Erasmus din Rotterdam (1466-1536). Cosmopolit, el trăiește în patru țări și predă la universitățile din preiburg și Basel. Opera sa, considerabilă, este compusă dintr-o imensă corespondență cu alți umaniști și din lucrări ca *Elogiul nebuniei* (1511) și *De institutione principis christiani* (*Despre educarea principelui creștin*), scrisă în 1516 pentru educația lui Carlos al Spaniei. Filosof creștin, el dorește înainte de toate răspîndirea Evangheliei. Gîndirea sa va face din el unul din principalii precursori ai Iluminismului.

În Italia, umaniștii vor fi cel mai adesea secretarii sau ambasadorii principilor, în sarcinile lor intra organizarea petrecerilor, redactarea scrisorilor și cronicilor, și chiar compunerea poemelor.

1.2. Spiritul umaniștilor

Umanismul are drept scop conservarea și studierea operelor antice. Dacă anumiți umaniști sînt mai apropiați de păgînism, exaltînd gloria, frumusețea, viața agreabilă, alții, în schimb, rămîn fideli moralei creștine, întorcîndu-se la sursele doctrinare ale originilor, Biblia în principal. Aceasta se împlă mai ales în țările din nord, unde scolastica reprimă interesul pentru autorii antici.

În sens larg, umanismul se va detașa de scolastica medievală și, împreună cu Reforma, va critica dogmele religioase. Se caută din ce în ce mai mult adevărul în afara revelației creștine. Liberul arbitru este cel care caracterizează cel mai bine spiritul umaniștilor în ansamblul lor. Centrele umaniste se află la curtea pontificală, la curțile principilor de la Florența, Mantova, Neapole, iar în afara Italiei, în orașele universitare.

II. UMANISMUL ITALIAN

2.1. Umanismul și literatura de la sfîrșitul secolului al XV-lea

Începînd cu mijlocul secolului al XV-lea, Florența devine capitala intelectuală a umanismului. Aici, sub protecția familiei Medici, exista un centru de poeți și artiști și o academie care făcea studii și cercetări asupra neo-platonismului.

Din această perioadă reținem numele a patru autori:

- Niccolò Machiavelli, născut la Florența, va efectua mai multe misiuni diplomatice în străinătate, fiind secretar și ambasador al Republicii florentine. Mai târziu va lucra pentru familia Medici ca istoriograf. Publică numeroase opere: piese de teatru, ca *La Mandragola (Mătrăguna)*, o lucrare de reflecție istorică, *Discurs asupra primei decade a lui Titus Livius*, dar mai ales *Il Principe*

151

(*Principele*). Această din urmă lucrare, dedicată lui Lorenzo de Medici și scrisă în 1513, descrie realitatea puterii, fără referiri la religie sau la morală. Personajul său, inspirat de Cesare Borgia, este energic, fără scrupule; el nu poate salva Italia din situația catastrofală în care se afla decît unificînd-o. Machiavelli va fi primul autor care folosește noțiunea de stat în sens modern.

- în *Istoria Italiei*, Francesco Guicciardini descrie dezastrul statelor italiene între 1492 și 1534. în *Amintirile* arată cum istoria este dependentă de pasiunile și ambițiile umane.

- Ludovico Ariosto (1474-1533), umanist la curtea de la Ferrara, scrie *Orlando furioso (Or-lan do furios)*, demonstrînd tot atîta viață și imaginație ca poeții de curte din Evul Mediu.

- Torquato Tasso (1544-1595), umanist din Ferrara, scrie drama pastorală *Aminta* și o epopee despre prima *cruciadă-Ierusalimul eliberat*, în care amestecă romanescul cu supranaturalul creștin. Un an înainte de moartea sa, scrupule religioase îl vor determina să modifice această lucrare.

Palatul Rucellai din Florența. Conceput de „Alberti în jurul anului 1460.

2.2. Artele

Publicul artistic al Renașterii este constituit în esență din burghezia citadină și societatea de la curtea principilor. Personalitatea artistului iese din anonimat. Colecțiile de opere de artă devin tot mai importante, ornînd palatele. Paralel cu instaurarea sistemului bancar european, începe să se manifeste pentru înfrîna oară libera concurență între artiști. Dar este de remarcat că spre mijlocul secolului al XV-lea, marile familii, ca Strozzi, Quaratesi, sînt preocupate mai mult de decorarea palatelor decît de cea a capelelor.

Principalii protectori ai artelor sînt: papii Iuliu II și Leon X la Roma; Medici și Cosimo I, mare duce de Toscana, la Florența; familia Este la Ferrara; familia Farnese la Parma.

Michelangelo. *Pietă*. Comandă a unui cardinal francez, ea a fost terminată în 1500. Trebuia să împodobească bazilica Sîn Pietro din Roma.

ARHITECTURA ȘI SCULPTURA

Cei mai mari arhitecți au fost Donato Bramante (1444-1515) și Michelangelo Buonarroti (1475-1514), care au construit bazilica Sîn Pietro din Roma. Spre deosebire de perioada gotică, Renașterea

îndrăgește formele simple, geometrice și stereometrice: pătratul și cercul în plan. Paralel cu construirea bisericilor apar palatele patricienilor și vilele de la țară ale burgheziei. Văzute din exterior, palatele dau impresia unor fortărețe de formă cubică. Centrul clădirii este delimitat de o curte continuată cu o loggie «revăzută cu coloane. Camerele de locuit sînt situate de jur-împrejur.

Alte mari nume asociate arhitecturii sînt cele ale lui Peruzzi, căruia îi aparține construirea palatului Farnese, și Palladio, autorul a numeroase vile.

Sculptura este domeniul care se va lega cel mai mult de antichitate. Reprezentarea nudului în proporții dorite a fi

perfecte și într-o libertate deplină de mișcare necesită studii profunde de anatomie. Corpul uman este reprezentat așa cum este, și nu cum ar trebui să fie. Leonardo da Vinci, pictor, sculptor, arhitect, tehnician reprezintă cel mai bine spiritul noii culturi. Sculptor, el realizează aproape în întregime *Statuia ecvestră a ducelui Francesco Sforza* și în același timp scrie un manual de pictură și un tratat de anatomie. Francisc I, regele Franței îl invită să locuiască la castelul Cloux (astăzi Clos-Luce), aproape de Amboise, unde va deceda la 2 mai 1519.

Nu putem disocia numele său de cel al lui Michelangelo, care va realiza fie statui izolate, ca *Pietă*, *Moise*, *Sclav înălțat*, fie grupuri statuare, ca cele făcute pentru mormintele lui Giuliano și Lorenzo Medici, din capela Medici.

Giovanni Bologna (1529-1608) se instalează la mijlocul secolului la Florența. Creează grupuri statuare care se ridică în spirală, oferind din toate unghiurile o bună perspectivă: *Fântâna lui Neptun* la Bologna, *Răpirea Sabinelor* la Florența.

PICTURA, ORFEVRĂRIA, MUZICA

Spre deosebire de sculptură, pictura este dificil de legat de modelele antichității. Principalele centre se află la Veneția, Roma și Florența, în acest din urmă oraș, Sandro Botticelli va reprezenta trecerea de la *quattrocento* la *cinquecento*. Opera sa degajă o sensibilitate deosebită: *Primăvara*, *Nașterea lui Venus*.¹

Alături de școala din Perugia, reprezentată de Pietro Vanuci, zis Perugino, ale cărei tablouri se caracterizează prin exprimarea valorilor spațiale, demnitatea atitudinilor, suavitatea madonelor, și alături de școala din Parma, reprezentată de Antonio Allegri, zis Correggio, se remarcă școala venețiană. Dintre cei mai

Botticelli a fost și un portretist de seamă. Remarcabilă este lucrarea în care o redă pe tânăra *Simonetta Vespucci*, al cărei degajă frăgezime, calm și poezie (n. tr.).

Extras din *Caietul de anatomie* al lui Leonardo da Vinci. Scheme necesare studierii corpului uman: laringx și picior (1510). Biblioteca regală a castelului Windsor.

Școala italiană. Secolul al XV-lea. *Cina cea de taină*. Milano

importanți pictori ai acestei școli amintim pe Veronese, Carpaccio, Giorgione și Tintoretto. În operele sale, Carpaccio se va inspira din fastuoasele sărbători ale Veneției: *Recepția ambasadurilor la Veneția*. Giorgione se remarcă prin bogăția culorilor sale: *Furtuna*. Maestrul manierismului italian este, fără îndoială, Jacopo Robusti, zis Tintoretto (1518-1594): el unește sensul culorii venețiene cu plasticitatea formală a lui Michelangelo. Incepând cu mijlocul secolului, figura izolată va fi tot mai mult înlocuită de grandioasa tridimensională a spațiului. Pentru această perioadă trebuie reținute numele a patru mari pictori:

• Leonardo da Vinci (1452-1519) desenează perfect și își aureolează personajele prin clarobscur. Din perioada petrecută la Milano datează două din capodoperele sale cele mai cunoscute: *Fecioara între stânci* și *Cina cea de taină*. Spre 1500 se întoarce la Florența, unde pictează *Leda*, tablou dispărut, și *Gioconda*. Ultimele petrecuți în Franța vor fi consacrate desenului.

• Michelangelo (1457-1564), deși este protejatul familiei Medici și al papei, rămâne totuși independent. A fost pictor, sculptor, poet, convins că toate artele „se reduc la o formă ideală”. Pentru arta figurativă, forma ideală rămâne desenul. El afirmă totodată că pictura este mai bună dacă se apropie de sculptură.

Această plasticitate se regăsește în *Judecata de Apoi* sau în *Geneza*, fresce pictate pe bolta Capellei Sixtine.

• Raffaello Sanzio (1483-1520) pictează la Florența, apoi la Roma. Armonia și echilibrul se regăsesc în opere ca *Fresca Gala teii*, *Școala din Atena*, *Portretul lui Miu II*.

• Tiziano Vecellio (1477-1576) a fost doar pictor. Opera sa respiră când ardoare (*Fecioara în templu*), când

Veronese. *Nunta din Cana* (1563). Paris, **Muzeul**

Senzualitate (*Venus, Amorul sacru Șt amorul profan*). Știe să folosească culori

somptuoase (*Doamnă făcându-și toaleta*) și realizează portrete remarcabile: *Carol Quintul la Muhlberg*, *Filip H*.

Benvenuto Cellini (1500-1571) este recunoscut pentru cizelarea bijuteriilor și pieselor de orfevrărie. A gravat și un număr mare de medalii, dar multe dintre operele sale s-au pierdut. A sculptat: *Perseu tăind capul Meduzei*.

III. RENAȘTEREA ÎN AFARA ITALIEI 3.1. Franța

RENAȘTEREA LITERARĂ

Trei perioade sintetizează evoluția Renașterii literare în Franța:

Veronese. Detaliu din partea centrală a *Nunții din Cana* (1563).

• **1515-1534.** Îndemnat de Guillaume de Bude, Francisc I creează „colegiul cititorilor regali”, actualul College de France (Colegiul Franței). Aici vor fi predate greaca, latina, ebraica, ceea ce constituia o victorie pentru umanism și reformă. Plătiți direct de Casa regală, savanții acestui colegiu scapă de tutela Sorbonnei.

• **1534-1559.** Perioada este marcată de „Afacerea pancartelor”. Pamfletele violente împotriva liturghiei și curții romane, afișate pînă și la Amboise, pe ușa apartamentului regal, au determinat reacția violentă a regelui, mergînd pînă la schimbarea atitudinii acestuia față de reformatori.¹ În fața acestui val de violențe, Marot este nevoit să fugă, Rabelais se ascunde, iar Calvin pleacă la Geneva. Din acest moment, Reforma și Renașterea încetează să mai evolueze în același sens. Majoritatea scriitorilor nu mai încearcă să concilieze religia cu dragostea pentru Păgînismul antic.

• 1559-1610. Războiul religiilor aprinde polemice. Agrippa d'Aubigne, Blaise de Montluc sînt scriitorii angajați în războaiele religioase. Montaigne rămîne complet în afara acestui fanatism.

Clement Marot (1496-1544) a fost ultimul mare orator. Opera sa reprezintă tranziția de la Evul

(1494-1540). Galeria

Urmează represalii împotriva luteranilor suspecți, dintre care Francisc I. Decor de fresce și douăzeci au fost arși. Regele a suspendat chiar dreptul de tipărire lambriuri pe lemn. Castelul

(n. tr.).

Fontainebleau.

Mediu la Renaștere. A fost poet de curte (elegii, epistole balade, rondeluri), dar și poet religios. Introduce sonetul în Franța după modelul poeziei italiene. Principala sa operă este reprezentată de *Cei cincizeci de psalmi* traducere în limba franceză a psalmilor lui David. Facilitatea cu care pot fi transpuși pe muzică l-a determinat pe Calvin să-i transforme în cântece bisericești. De-abia în secolul al XVII-lea, lui Marot i se va acorda un loc de onoare în rândul poezilor francezi.

Francois Rabelais (1494-1553), călugăr franciscan, Jean ciouet (1480-1541). părăsește viața monahală pentru a deveni medic la spitalul *Frânase* i. Paris, Muzeul l'Hotel-Dieu din Lyon. Este cel mai important umanist Lumii francez al acestei perioade. Moștenitoare a Evului Mediu,

opera sa este o „gestă” de giganti, o epopee burlescă! Tonul glumeț, câteodată obscen, se încadrează perfect în tradiția fabulelor, în schimb, ideile sale despre educație sînt conforme cu programul umanistilor Renașterii. *Gargantua* și *Pantagruel* sînt satire violente la adresa papei, regelui, ordinelor monahale, autorității Sorbonnei. De altfel, aceasta din urmă va interzice publicarea operelor sale.

PLEIADA

în 1547, un grup de tineri, între care Ronsard, Du Bellay, Baif, urmează cursurile marelui elenist Dorat de la Colegiul Coqueret din Paris. Manifestul noii școli *Deferise et illustration de la langue française* (*Apărarea și ilustrarea limbii franceze*) apare în 1549. Scris de Du Bellay, poate fi rezumat în trei puncte:

- Apărarea limbii franceze împotriva celor care încearcă s-o „latinizeze”, în așa fel încît în franceză să se poată scrie opere tot afit de importante ca cele grecești și latine.
- Crearea unei poezii veritabile prin înlăturarea formelor medievale și introducerea noilor forme inspirate de antichitate și poezii italieni.
- Identitatea poetului se stabilește doar în funcție de opera și sursa sa de inspirație.

Francesco Primaticcio (1504-1570). *Camera ducesei d'Etampes*. Castelul Fontainebleau.

Du Bellay (1522-1560) a urmat la începutul vieții o carieră diplomatică. Este un maestru al sonetului, în 1549 compune *Olive*, culegere de sonete, inspirate după modelul lui Petrarca, iar în 1558 apar *Leș Antiquites de Rome* (*Antichitățile Romei*) și *Leș Regrets* (*Regretele*).

Ronsard (1524-1585) a fost șeful Pleiadei, îndrăgostit de antichitate, rămîne însă profund atașat regiunii natale, Vendomois. Opera sa poate fi împărțită în trei perioade:

- 1550-1559: Antichitatea și Italia ocupă un loc important în opera sa. publică patru cărți de ode, imitîndu-i pe Pindar și Horațiu.
- 1560-1574: Este în același timp poet de curte și poet național. Redactează *Discours sur les miseres de ce temps* (*Discurs despre mizeriile timpului acesta*), *glegies, Mascarades et Bergeries* (*Elegii, Mascarade și Pastorale*)*.
- 1574-1585: Se retrage în schiturile de la Saint Cosme și Croixval, unde compune *Sonnets pour Helene* (*Sonete pentru Elena*).

SCRIITORII COMBATANȚI

Blaise de Montluc (1502-1577). Soldat în timpul războaielor din Italia, guvernator al provinciei Guyenne în timpul domniei lui Carol IX, s-a remarcat prin măsurile aspre luate împotriva hughenotilor. Spre sfîrșitul vieții, după modelul lui Caesar, își scrie *Comentariile*, frescă deosebit de vie a mediului militar în care a trăit.

Agrippa d'Aubigne (1552-1630). Combatant în războaiele religioase în tabăra protestantă,

publică între 1613 și 1620 *Leș Tragiques (Tragicele)*, poem în șapte cînturi care este în același timp satiric, liric și epic.

Michel Eyquem de Montaigne (1533-1592). Gentilom din Perigord, celebru pentru prietenia sa cu Etienne de la Boetie, și-a petrecut cea mai plăcută parte a vieții în castelul său din Perigord, și la Bordeaux, unde a fost consilier în Parlament pînă în 1571, iar apoi din 1581 și pînă în 1585, primar al orașului. Inaugurează tradiția moraliștilor în Franța. Eseul, genul său literar, are drept scop studierea și analizarea comportamentului uman. În 1580 și 1588 apar două volume de *Eseuri*. Distingem trei perioade:

-de stoicism (1572-1573)

- de reacție sceptică (1576)

- de epicureism.

Pedagogia ocupă un loc important în opera sa. Sprijinindu-se pe tradiția antică, își pune o serie de probleme filosofice, dar fără vreo intenție didactică. O mare parte din aceste observații se bazează pe examinarea eu-lui. În acest sens, *Eseurile* sînt prima mărturie autobiografică.

J o d e l l e (1532-1573) imită teatrul antic, folosind corul și monologurile, adoptînd, înaintea lui Corneille, regula celor trei unități.

Elegii, Mascarade și Pastorale este o culegere de poezii, dedicate reginei Elisabeta a Angliei (n. tr.).

RENAȘTEREA ARTISTICĂ

ARHITECTURA

Influențele italiene pătrund în Franța, fără a abolii însă cu totul arta gotică, așa cum demonstrează bisericile Saint Merry, Saint Eustache și hotelul Cluny (1490). Hotelul Jacques Coeur construit la Bourges este cea mai fastuoasă reședință a secolului al XV-lea. În castelele înălțate spre 1495 pe valea Loarei se combină creneluri, tumulețe, ferestre cu arc în plin cintu, fațade cu colonade și frontoane triunghiulare, în timpul domniei lui Carol al VIII-lea se construiește castelul d'Amboise, iar sub Francisc I cele de la Blois și Fontainebleau. Începînd cu 1550, compoziția arhitecturală exterioară și interioară se supune unor reguli geometrice și aritmetice. Această perioadă este dominată de numele a trei arhitecți, Pierre Leș cot (1515-1578), Philibert Delorme (1510-1570) și B u l l a n t (1525-1578). Primul a lucrat la Luvru din 1546, proiectînd „la cour carree” (curtea pătrată), și care va fi realizată sub domniile lui Ludovic XIII și Ludovic XIV. Delorme proiectează și execută planurile castelului d'Anet și începe în 1564 palatul Tuileries. Bullant a fost arhitectul castelelor Chantilly și d'Ecouen.

SCULPTURA

Datorită declinului centrelor pariziene, ea se va dezvolta în provincie, caracterizîndu-se prin sculptura funerară (*Mormîntul lui Ioan Neînfricatul*), dar și prin executarea unor statui ce reprezintă personaje culcate sau în rugăciune. Maeștrii școlii de pe Loara, ca Michel Colombe (1430-1515) care a realizat mormîntul lui Francisc II, adoptă motivele italiene în ornamentație, începînd cu 1527, sosirea artiștilor florentini la curtea lui Francisc I va impune caracteristicile artei italiene. Primatice și Rosso vor adăuga la decorarea castelului de la Fontainebleau pictura și sculptura și vor deveni șefii noii școli, care va readuce Parisul la rangul de capitală a Renașterii.

Simbolul păgîne și statuete antice îi inspiră pe sculptorii Jean Goujon (1510-1566) în reprezentarea nimfelor de la *Fîntîna sfinților inocenți* și pe Germain Pilon, sculptor favorit al Caterinci de Medicis, în realizarea *Celor trei gratii*.

Arta picturală devine mai importantă după 1450, cînd centrele de artă se deplasează în provinciile de nord, în urma instalării ducelui de Burgundia pe teritoriile sale. Trebuie așteptată însă crearea școlii de la Fontainebleau, sub direcția lui Primatice și Rosso, pentru a putea vorbi de un manierism internațional. A doua școală de la Fontainebleau, constituită sub domniile lui Henric III și Henric IV, este formată dintr-o nouă generație de pictori-decoratori. Cel mai important pictor francez al epocii este J e a n C l o u e t (1485-1541), care pictează tablouri cu subiecte mitologice, dar mai ales portrete: *Carol IX, Henric II*.

3.2. în afara Franței

ARHITECTURA

În Flandra, stilul italian își face apariția în special în decorație. La Anvers, primăria este o sinteză interesantă a acestor elemente italiene, pe care le recunoaștem prin prezența loggiilor de tip florentin, combinate cu elemente flamande, ca acoperișurile înalte cu lucame.

Școala flamandă. Secolul al XVI-lea. Pieter Bruegel. *Parabola orbilor*. Muzeul din Neapole.

În Olanda, Renașterea va fi mai târzie, iar clădirea primăriei orașului Leyda este apropiată prin concepție de cea din Anvers. În Germania asistăm la același amestec de influențe italiene și gotice. Astfel, reședința electorului palatin Otton-Heinrich de la Heidelberg este rezultatul acestui compromis. Influența italiană se face resimțită până în Europa Orientală, dar aici Renașterea nu va fi decât un curent la modă. Sculptori italieni decorează castelul Wavel de la Cracovia și palatul Belvedere de la Praga (1536).

PICTURA

Anvers este centrul cel mai important al școlii flamande. Treptat, el va fi influențat de „italienism”.

A. Diirer. *Adam și Eva*. Gravură (1504).

- Pieter Bruegel cel Bătrîn (1530-1569) domină pictura flamandă a secolului al XVI-lea. Multă vreme considerat drept pictor al moravurilor țărănești, a știut totuși să înnoiască pictura religioasă, plasând-o în peisajele rurale ale Flandrei: *Recensămîntul de la Bethleem*. A lărgit considerabil arta peisajului: *Anotimpurile*. O parte din opera sa se situează pe linia fantastică a lui Bosch: *Triumful morții*, *Căderea îngerilor rebeli*. A avut doi fii care i-au urmat în pictură:

Pieter Bruegel cel Tânăr, numit și Bruegel al Infernului, și Jan, numit și Bruegel de Catifea.

- Albrecht Diirer (1471-1528) a fost pictor și gravor. Călătoria între-Prinsă în Italia de nord și la Veneția a fost decisivă pentru arta sa. Fascinat de Mantegna, este primul artist german care a studiat serios arta italiană. Diirer este mai mult desenator decât pictor. Alături într-o manieră realistă simbolismul

159

Evului Mediu (*Melancolia*) cu dorința ca să reprezenta adevărul, propriei Renașteri. Principalele sale opere sînt *Cei patru apostoli*, *Autoportret*. Dar adevărata dimensiune a geniului său se remarcă în artele grafice. Amintim în acest sens gravurile: *Apocalipsa*, *Cavalerul*, *moartea și diavolul*.

El Greco. *Apocalipsa*. Cea 1610. Colecția Zuloaga.

- Lucas Cranach (1497-1543) devine pictor la curtea principelui elector de Saxa și unul dintre cei mai fervenți miratori ai luteranismului, căruia îi va crea iconografia. Acordă nudului un loc important și se pare că a dorit să creeze un canon de frumusețe, diferit de cel al esteticii italiene. Renumele său se datorează mai ales portretelor.

- Hans Holbein cel Tânăr (1497-1559) este pictor și desenator german. A călătorit mult: stabilit mai întâi la Basel, pleacă în Franța, apoi în Italia și devine pictorul de curte al lui Henric VIII. Este considerat unul dintre maeștrii portretului: *Henric VIII*, *Erasmus*, *Thomas Morus*¹. Opera religioasă a ultimului reprezentant al școlii germane este puțin cunoscută.

- Domenikos Theotokopoulos, zis El Greco (1541-1614), s-a născut în Creta. Studiind în Italia, l-a descoperit la Veneția pe Tintoretto, careva influența puternic. Se stabilește pentru tot restul vieții la Toledo. Deseori pictează într-o manieră sumbră și ardentă atunci cînd tratează subiecte religioase: *Înmormîntarea contelui d'Orgaz*.

3.3. Progresul științei

în ciuda lipsei de metodă și de instrumente de observație, s-au făcut descoperiri notabile grație unor nume de prestigiu.

- Polonezul C o p e r n i c (1473-1543), teolog și naturalist în același timp a făcut studii umaniste, de matematică și astronomie la Cracovia. El demonstrează că Pământul se rotește în jurul Soarelui. Lucrarea în care expune sistemul său de gândire asupra lumii, *Despre mișcările de revoluție ale corpurilor cerești* va fi publicată la un an după moartea sa. Dedicată papei Paul III, lucrarea nu va

1! .iii

fi interzisă de curtea pontificală.

*Ca gravor, Holbein a ilustrat cartea lui Erasmus, *Elogiul nebuniei* (n. tr.).

- Leonardo da Vinci anticipează legile mecanicii și are contribuții importante în geologie și botanică. Observând și analizând zborul păsărilor, realizează mașini zburătoare. El va supune pasiunilor sale toate forțele naturii.

- Italianul C a r d a n o face progrese în domeniul algebrei. Ambroise Pare preconizează pansarea plăgilor.¹ Flamanul Andreas Vesal și francezul Michel Șervet au făcut progrese importante în medicină, în jurul lui Paracelsus, medic elvețian, s-a țesut o adevărată legendă. Respins de savanții epocii, importanța lucrărilor sale de medicină nu va fi recunoscută decât în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Ca filosof, el vede în om o ființă tripartită: o parte divină și eternă, o parte spirituală și permanentă, o parte umană și tranzitorie. Datoria omului este de a-și păstra locul pe care Dumnezeu i l-a acordat. Filosofia sa îi va influența pe Jakob Boehme și Angelus Silesius. Goethe îi va găsi un loc în *Faust*, sub forma unui naturalist filosofând asupra existenței. Cercetările sale în domeniul medicinei vor contribui la progresul studiului asupra constituției corpului și a fost primul care s-a aplecat asupra bolilor țesuturilor.

3.4. Concluzii

Ceea ce caracterizează cel mai mult oamenii acestei epoci este curiozitatea fără limite, necunoscută în Evul Mediu, deoarece controlul Bisericii asupra vieții intelectuale era aproape total. Independența intelectuală este confundată adeseori cu erezia. Schimbarea se poate datora descoperirii unor lumi noi.

În Franța, curiozitatea se trezește o dată cu descoperirea anticilor. Traducerea operelor latine și grecești va permite oamenilor Renașterii să exalte liberul arbitru, iar autorilor cultivați să studieze lucrările științifice. Totuși, locul lăsat științelor este încă redus în comparație cu scolastica sau cu raționamentul.

Oricât de paradoxal ar părea, progresele științifice se datorează mai puțin umaniștilor și mai mult celor care nu cunoșteau greaca sau latina. Respectul scrupulos al umaniștilor față de antici a contribuit la „rătăcirea” intelectuală a acestora. Teritoriul libertății cucerit de liberal arbitru îi va încuraja pe unii să riște să se expună fulgerelor Bisericii, în astronomie, revoluția epocii a fost descoperirea lui Copernic, care a reușit să demonstreze că Pământul nu este centrul universului, așa cum se credea de la Ptolemeu, ci că, dimpotrivă, el se rotește în jurul axei sale și în jurul Soarelui. Astrologia, la mare cinste, îl are ca maestru pe Nostradamus. Dar lumea observației se îmbogățește cu studiile lui Bernard Palissy, care s-a îndârjit atât de tare să descopere ceea ce se cunoștea cu mult înaintea lui în Italia.

Fără a lega în mod obligatoriu originea libertății gândirii moderne de umanism, putem sublinia extraordinara eliberare care se va produce față de creștinism

Tot el introduce tehnici noi operatorii: legarea arterelor (n. tr.). și Biserica. Totuși, umaniștii vor repune puține probleme în discuție; ei reiau chiar majoritatea ideilor moștenite, și platonismul este un exemplu.

REFORMAREA PEDAGOGIEI

Afirmarea individualismului se va completa prin dorința de descoperire a copilului, acordându-se astfel un loc aparte problemei școlii. Pentru prima oară, Jan Van Scorel reprezintă în pictură, în 1531, un școlar ce poartă pe cap o beretă roșie și care ține într-o mână o foaie de hârtie, iar în cealaltă o pană. Scopul educației

în Renaștere este de a forma oameni care să fie în același timp și buni creștini, înainte de 1400 sînt create la Paris treizeci de colegii, între care cel de la Sorbonna era destinat teologiei. La începutul secolului al XV-lea, Louvain devine un centru important al Renașterii în Europa. Mai târziu, universitățile engleze se deschid umanismului și Erasmus va preda la Cambridge. Totuși, în timpul Renașterii, colegiile vor înlocui treptat facultățile de artă și vom asista la un declin progresiv al universităților, private de elementele lor cele mai dinamice, în timp ce învățămîntul se modifică, viața și psihologia elevului vor urma aceeași evoluție. Erasmus, care consacră mai multe lucrări problemei educației, vorbește despre necesitatea de a se recurge la un preceptor. Iezuiții au fost marii agenți de difuzare a învățămîntului umanist. Ordinul creat între 1574 și 1640 numără 125 de colegii, cu cel puțin 150 000 de elevi.

În centrul preocupărilor educației, umanismul va situa morala și va face din virtuțile acesteia un mijloc de acces la înțelepciune și cunoaștere. Celebra frază cu care se termină scrisoarea lui Gargantua către Pantagruel, *science sans conscience n'est que ruine de l'âme* (*știința fără conștiință nu este decît pieirea sufletului*) ilustrează perfect această nouă concepție, în celebrul său tratat *De l'institution des enfants* (*Despre creșterea copiilor*), Montaigne se situează pe aceeași linie a pedagogiei umaniste atunci cînd scrie că „un copil trebuie să aibă mai degrabă capul bine făcut decît plin”, scopul fiind acela de a forma un om capabil să se conducă în viață. Pentru Montaigne, modelarea fizică este necesară, întrucît corpul este cel care susține sufletul. Și Gargantua, sub direcția lui Pono-crates, primește o educație de gentilom, în care exercițiile fizice și folosirea armelor ocupă un loc important. Descrierea abației Theleme, în care Rabelais a așezat societatea sa princiară, are un singur principiu: „Fais ce que tu voudras!” („Fă ce îți dorește inima!”). El se adresează însă persoanelor de rang, ca de altfel întreg sistemul educativ al Renașterii.

SECȚIUNEA C REFORMA

I. CARACTERE GENERALE

Vînzarea indulgențelor. Gravură satirică germană.

Ideea de Reformă este în realitate rezultatul obținut prin schismă a unei serii de tentative de reformare a ansamblului Bisericii catolice: Cluny, Cîteaux, ordinele de cerșetori, conciliile de la Konstanz și Basel. Scopul era de a promova o reformă internă a corpului ecleziastic, pentru a elimina abuzul și cumulum de beneficii care permiteau unei singure persoane să-și atribuie mai multe abatii și episcopii, ca și lipsa de educație a clerului și moravurile sale critice.

În categoria abuzurilor, la originea directă a Refonnei va sta vînzarea de indulgențe de către dominicanul I o a n Tetzel¹ (1465-1519). Cumpărarea unei indulgențe, prezentată sub forma unei scrisori, nu are drept scop iertarea păcatelor, ci răscumpărarea acestora. Este o garanție de a interveni în lumea de dincolo pentru păcate comise pe pămînt. Mijloc de a răscumpăra păcatele, indulgența introduce venalitatea în Biserică și stabilește o distincție clară între bogați și săraci, contrară spiritului lui Hristos.

Reforma, pe care o putem situa între 1517 și 1555, se compune din mai multe curente de gîndire ce propagă o nouă credință și dintr-o reacție catolică ce promovează o schimbare internă profundă.

Mișcarea Refonnei cuprinde patru perioade: din 1517 apare și se răspîndește în Germania doctrina lui Luther; ea este urmată în 1522 de cea a lui Zwingli în Elveția germană; din 1541, Calvin își întemeiază propria biserică la Geneva; în Anglia, Actul de Supremație din 1534 marchează crearea Bisericii anglicane.

Tetzel fusese însărcinat de papa Leon X să vîndă în Germania indulgențe, pentru ca din venitul lor să poată termina biserica Sân Pietro, iar noul episcop de Mainz să poată plăti Papei taxa de confirmare (n. tr.).

Contrareforma catolică este anunțată în 1540 prin constituirea Companiei lui Hristos și definirea riguroasă a doctrinei catolice la Conciliul de la Trento (1545-1563).

II. REFORMELE

2.1. Martin Luther

Luther (1483-1546). Gravură de L. Cranach. Florența.

Personalitatea lui Martin Luther (1483-1546), atât de plină de contraste și extreme, de la umorul trivial până la cea mai înaltă elevație spirituală, nu poate fi separată de gândirea sa. Nu schisma este scopul lui, pentru că el dorește înainte, de toate reabilitarea Bibliei ca sursă esențială a revelației. De aceea, reproșează Bisericii preferința acesteia pentru scrierile patristice.

Luther, călugăr și apoi preot, îl privește pe omul aflat în fața lui Dumnezeu nu prin atitudinea sa morală, ci prin acceptarea de către acesta a judecării divine, în luteranism nu este loc pentru îndoială, iar iertarea divină este o certitudine. Ea este marcată prin două sacramente biblice, botezul și participarea la Cina cea de taină, în momentul celebrării euharistiei, Luther nu crede că există transsubstanțiere, deși apără prezența reală a lui Hristos. Credinciosul, sigur de iertarea divină, trebuie să se abandoneze în mâinile lui Dumnezeu, care îi va indica voința sa prin practicarea altruismului și revelării vocației.

Luther își difuzează ideile prin afișarea pe poarta bisericii castelului de la Wittenberg, la 4 septembrie 1517, a celor 95 de teze. Ruptura cu Roma are loc în 1518, când Luther refuză să-și retracteze tezele în fața Dietei de la Augsburg. În 1520, își publică programul sub forma a trei scrieri fundamentale: *Apel către*

Gravură de Diirer. B.N. Estampes.

nobilimea creștină de națiune germană, Captivitatea babilonică a bisericii, și Libertatea creștină, în același an, la Wittenberg, arde în fața studenților și a mulțimii bula papală prin care era amenințat cu excomunicarea, proclamată însă în 1521. Este salvat de ducele de Saxa, Frederic cel înțelept, la curtea căruia se refugiază și traduce între 1521 și 1522 Noul Testament în limba germană, în 1530, Dieta de la Augsburg ia act de diviziunea produsă între principii catolici și cei protestanți. *Melanchthon* (1497-1560). Melanchthon prezintă *Confessio Augustana*, în care

expune bazele luteranismului și la care răspunde doctorul în teologie, Jan Eck, prin a sa *Confutatio Augustana*.

În 1555, o nouă Dietă la Augsburg, cea mai celebră, aduce pacea religioasă în Germania, recunoscându-i pe luterani egali cu catolicii, în fiecare stat, credința religioasă depinde de alegerea pe care o face prințul pentru supușii săi.

2.2. Zwingli

Admirator al lui Erasmus, Ulrich Zwingli (1484-1531) este câștigat de ideile luteranismului, de care se va separa însă pentru a crea la Zürich o comunitate religioasă strictă, împingând luteranismul la extrem, Zwingli reclamă abolirea în Biserică a tot ceea ce nu este fondat pe Biblie: picturi religioase, procesiuni, orgă, cântece religioase, în 1529, la Marienburg, se încearcă o conciliere cu Luther, care nu a reușit însă, deoarece Zwingli refuză să vadă în Cina cea de taină altceva decât simbolul lui Hristos.

Zwingli (1484-1531). Gravură. B.N. Estampes.

2.3. Jean Calvin și predestinarea

Jean Calvin (1509-1564), născut la Noyon, primește mai întâi o formație juridică, apoi se convertește la luteranism, consacându-se studiului teologiei. Alungat din Regatul Franței în 1534, el se refugiază la Basel, unde publică în 1536 *Christianae religionis institutio (Instituția religiei creștine)*, în esență, mesajul calvinist are la bază doctrina predestinării: în eternitatea sa, Dumnezeu i-a destinat omului fie mântuirea, fie damnația eternă. Singura scăpare a omului este adaptarea vieții sale la exigențele divine, toată activitatea sa trebuind să fie pusă în slujba lui

Dumnezeu.

Calvin (1509-1564). Rotterdam, Muzeul Boijmans.

Instalat definitiv la Geneva în 1541, Calvin își organizează Biserica. Ea este dirijată după norme foarte severe de prezbiteri, care pot fi pastori sau laici aleși. La Geneva, în 1559, este fondată o academie calvinistă, care avea drept scop formarea de predicatori. Aria de extindere a calvinismului pomește din Elveția și ajunge în Germania occidentală, Franța (hughenoții), Scoția și nordul Țărilor de Jos.

2.4. Anglicanismul

În 1526, regele Henric VIII (1491-1547) al Angliei decide să-și repudieze^a doua soție, pe Catherine de Aragon, prima oară căsătorită cu fratele mai vîrsmic al acestuia, Arthur. Papa refuză anularea căsătoriei, însă Henric VIII o obține în 1532 de la Thomas Cranmer, noul arhiepiscop de Canterbury. Ruptura oficială cu Roma survine la 30 aprilie 1534, cînd Parlamentul a promulgat Actul de Supremație prin care regele devine șeful Bisericii engleze. Ecleziastici regatului sînt obligați să presteze jurămînt de credință regelui în calitate de șef al Bisericii anglicane. Cei care refuză sînt aspru pedepsiți, ca Fischer, episcop de Rochester și cancelarul Thomas More (Morus), care sînt executați. Henric VIII se folosește de noua sa autoritate religioasă pentru a desființa comunitățile, bunurile acestora revenind Coroanei. Schisma anglicană este o manifestare profund națională. Astfel, în acțiunea de a se recăsători cu favorita sa, Anne Boleyn, regele este susținut de Parlament, rezistența episcopală fiind zdrobită prin forță. Doar Irlanda refuză lupta cu Roma, ea rămînînd în continuare în sfera de obediență a catolicismului roman.

III. CONTRAREFORMA

3.1. Inițiativele papalității

Conciliul de la Trento este convocat de papa Paul III în 1542. Oficial,¹ lucrările se deschid în 1545 și durează pînă în 1563. Scopul acestui conciliu este definirea riguroasă a doctrinei catolice. În prima sesiune se formulează doctrina contrareformei și sînt promulgate decrete de autoreformare. Tot în această sesiune se decide confruntarea tradiției Bisericii cu Sfintele Scripturi. A doua sesiune durează între 1551 și 1552 și ea va fi dominată, ca de altfel și a treia, de Iezuiți, care vor accelera reforma internă. Iertarea este definită ca uir dar al lui Dumnezeu, dar omul își păstrează libertatea de a o refuza. Cele șapte sacramente sînt păstrate, slujba se oficiază tot în limba latină și nu în diversele limbi naționale, iar textul de referință pentru Biblie rămîne Vulgata. Se reafirmă autoritatea pontificală și obligația de celibat pentru preoți.

Se deschid școli de teologie și seminarii pentru formarea viitorilor preoți, înființate în fiecare dioceză, școlile sînt plasate sub autoritatea episcopală.

Paralel cu această acțiune reformatoare, papalitatea continuă lupta împotriva ereziilor, restaurînd Inchiziția, care trece sub controlul său. Pontificatele lui Paul IV (1555-1559) și Pius V (1566-1572) sînt marcate de o întoarcere la austeritate a curții romane. Pius V formează o comisie de cardinali, Congregația Index-ului, pe care o însărcinează cu alcătuirea unei liste de opere considerate periculoase pentru credință, a căror lectură este interzisă fidelilor. Deciziile comisiei antrenează interzicerea vînzării și difuzării acestor lucrări în statele catolice.

3.2. Acțiunea Ordinilor

Înnoirea Bisericii se face și prin înființarea de noi ordine, ca cel al Theatinilor, fondat de episcopul de Chieti, Gian Pietro Caraffa (Chieti, în latină: Theatinus), viitorul papă Paul IV. Ordinul este dublat de unul feminin. Theatinii au drept scop practicarea cotidiană a carității, propagarea și susținerea credinței, ca și asistența acordată bolnavilor.

^a 1<M / ttit 1512 „ari. 5,

Ignatio de Loyola (1491-1556).

De origine bască, spaniolul Ignatio de Loyola de Recalde a fost întemeietorul Companiei lui Iisus.

Nobilul Ignatiu de Loyola (1491-1556) creează în 1535 Compania lui Iisus. La origine, Iezuiții sînt șase prieteni care și-au făcut studiile de teologie împreună. Grupul lor se lărgește după instalarea la Roma în 1539. Papa Paul III aprobă în 1540 statutul Companiei. Iezuiții depun jurămint de obediență, sărăcie și celibat. Autoritatea supremă este cuvenită papei, care o delegă unui general, ales pe viață de principalii membri ai ordinului. Ignatiu de Loyola este primul general al Companiei, în renovarea catolicismului militant, rolul Iezuiților este predominant; educatori, ei practică un excelent învățămînt secundar și vor determina retragerea protestantismului din Țările de Jos, statele renane, Bavaria și Austria.

Organizați într-o veritabilă armată, așa cum subliniază și titlul de „general”, Iezuiții își încep acțiunea misionară în Brazilia, Peru, China și Japonia.

Legămîntul lor special de obediență, care îi plasează sub directă autoritate pontificală, face din ei campioni Romei. Ideile lor ultramontaniste¹ vor determina în Franța o ostilitate deschisă a Parlamentului și Universității, apărători ai galicanismului, adică ai supremației regelui asupra Bisericii în Franța.

Sfîntul Filippo Neri (1515-1595) fondează un nou ordin, Congregația Oratoriului, opus Iezuiților, întrucît se baza pe principiul autonomiei absolute, pe absența jurămintului și libertatea interioară. Dragostea fraternă, și non-obediența comună, permite răspîndirea rapidă a congregației în Europa, America de Sud și Extremul Orient.

3.3. Bilanțul Contrareforme

Contrareforma înseamnă și apariția a numeroase ordine și congregații: Oblații Simțului Charles Borromee (1578), Părinții Morții Bune ai Simțului Camille i (1584), Trapiștii (1664). înnoirea sentimentului religios a permis consi-

Ultramontanismul susținea pretențiile papalității la împărăția pămîntească și la amestecul treburile interne ale statelor (n. tr.).

derarea acestei perioade, care se întinde între 1560 și 1660, un veritabil „secol al sfinților”. Epoca barocă este marcată de două mari figuri mistice, Sfîntul Franțois de Sales (1567-1622) și Sfîntul Vincent de Paul (1576-1660). Primul fondează în 1618 Ordinul Vizitandinelor, ai cărui membri trebuie să practice caritatea și rugăciunea interioară. Aprobarea papală nu a fost obținută decît atunci cînd Franțois de Sales a acceptat modificarea proiectului, transformînd ordinul într-unul contemplativ.

Sfîntul Vincent de Paul este întemeietorul a două ordine, Lazariștii și Surorile Carității.

Contrareforma a determinat nașterea de-a lungul secolelor XVII-XVIII a unor mișcări populare, între care amintim *quietismul* și *pietismul*. Cele două doctrine reclamă o disponibilitate totală pentru meditația religioasă. Contemplația permanentă a lui Dumnezeu este activitatea esențială a credinciosului. Cele două forme de gîndire se deosebesc totuși în unele puncte ale dogmei. Astfel, pietismul protestant valorizează relațiile de fraternitate directă între credincioși, în timp ce quietismul catolic lăsa o parte importantă sub conducerea morală a Bisericii.

SECȚIUNEA D

EVOLUȚIA SOCIALĂ A FRANȚEI ÎNTRE 1610 ȘI 1715

I. RENOVAREA RELIGIOASĂ

1.1. Operele: învățămînt, asistență

Așa cum s-a stabilit la Conciliul de la Trento, ordinele religioase, ca cel al Lazariștilor, organizează seminarii în scopul evanghelizării celor de la țară. Educația tinerelor fete, făcută multă vreme în familie, este încredințată acum surorilor Ursuline. Ordinul Oratoriului este introdus în 1611 de cardinalul Berulle (1575-1629), care devine primul superior general. Caritatea și asistența, sub forma operelor laice, sînt încurajate prin fondarea la inițiativa lui Vincent de Paul, în 1638, a Așezămîntului copiilor găsiți și Așezămîntul celor fără acoperiș de la azilul de la Salpêtrieres.

1.2. Jansenism și galicanism

Episcopul d'Ypres, de origine olandeză, Cornelius Jansenius (1585-1638), scrie *Augustinus*, operă consacrată doctrinei Simțului Augustin (354-430), publicată postum, în 1640. Conform acestei lucrări, doar voința divină îi poate acorda omului harul. Poziția acestei doctrine atrage imediat ostilitatea Iezuiților. Abatele de Saint-Cyran și preotul Antoine Arnauld introduc în Franța jansenismul. La cererea Iezuiților, Sorbonna rezuma jansenismul în cinci propoziții, condamnate de Papă în 1653. În aceste condiții, scriitorul Pascal ia apărarea jansenismului în *Provinciale sau Scrisori către un provincial* (1656-1657). El îi atacă în mod violent pe Iezuiți, reproșându-le ușurința cu care păcatele cre-

Simon de Tours. Saint Vincent de Paul.

Ph. de Champaigne. : *Maica Angelique*. Muzeul Luvru.

169

dincioșilor sînt absolvite, fapt pentru care în 1660, Ludovic XIV condamnă *Provincialele* să fie arse în public. După o perioadă în care conflictul pare să se fi aplanat el reizbucnește între 1700 și 1715, marcat de criza din 1709 și de distrugerea mănăstirii Port-Royal-des-Champs.

Mănăstirea Port-Royal-des-Champs.

Galicanismul, mișcare ce urmărește ca regele să dețină puterea asupra bisericii

• „m - _ . ,^{se} manifestă în Franța mai ales între 1674 și 1693 pînă la conflictul care îl opune pe Ludovic XIV și papa Romei. În 1674 suveranul decide să extindă acest drept asupra întregului regat. Aceasta îi permite regelui să numească în locurile vacante episcopii înainte de instalarea noului titular. În 1678, Innocențiu XI condamnă decizia regală, în aceste condiții, Ludovic XIV convoacă o Adunare extraordinară a clerului, care aprobă Declarația celor patru articole, redactată de Bossuet, episcop de Meaux. Această declarație afirmă independența puterii temporale în raport cu cea spirituală a papei, superioritatea conciliilor universale față de rezerve asupra infailibilității pontificale. Conflictul durează pînă în 1693, cînd i*, r» h» .. „„_„„ Ludovic XIV renunță să impună Declarația în Franța.

Scene din viața aristocrației. Gravuri din secolul al XVII-lea.

II. EVOLUȚIA MORAVURILOR

Curtea lui Ludovic XIV dă tonul tuturor curților europene. Oamenii poartă părul lung, apoi peruci și se îmbracă cu veșminte strînse pe talie, prevăzute cu mâneci și revere largi. Femeile poartă o fostă lungă, cu corset strîns pe talie.

Femeile participă activ la reînnoirea intelectuală, în saloanele literare, unde se dezvoltă un stil prețios. Cel mai celebru este salonul doamnei de Rambouillet, „Camera albastră”. Conversația, în același timp mondenă și culturală, devine un veritabil exercițiu savant, răspunzînd unor re-

170

puii stricte. Plăcerile oratorice sînt dublate de reguli de curtoazie, de respect datorat doamnelor reunite la cînaclu.

Hotelurile particulare se modifică pentru a răspunde mai bine noilor exigențe ale sociabilității. Astfel, încăperea unică cedează treptat locul unor piese specializate - sufragerii și saloane.

Divertismentele aristocratice cele mai gustate sînt vînătoarea, muzica și dansul. Promenadele pariziene conduc la Piața Regală, de-a lungul Bulevardului Reginei, pe sub galeriile Palatului unde se instalează magazine de modă și librării.

III. CURTEA ȘI SOCIETATEA MARELUI SECOL

3.1. Curtea

Ludovic XIV, ca și alți regi ai Franței dinaintea lui, duce o viață itinerantă, între Luvra, Fontainebleau, Saint Germain-en-Laye, dar în final se stabilește la Versailles în 1682. Curtea se instalează o dată cu el, o enormă masă de 5 000 de persoane, inclusiv curtezanele și serviciile Casei Regale: capela, serviciul de cameră, de vînătoare etc. Nu trebuie uitați membrii Casei militare a suveranului. Ludovic XIV instaurează eticheta, ansamblu de reguli care *organizează viața* regelui și raporturile sale cu Curtea. Este în același timp un cod de sociabilitate, un ghid de politețe și o practică a vieții cotidiene nobiliare.

3.2. Societatea: cler, nobilime, burghezie, țărănime

Clerul, primul ordin al națiunii, este divizat în clerul înalt, ce grupează prelați proveniți din familii nobile, și clerul inferior, recrutat din starea a treia și de condiție mediocră. Posedă o organizație autonomă, juridică și financiară: ca și seniorii, percepe dijma și trăiește din venitul beneficiilor; e scutit de biruri și își răscumpără capitația, vărsînd însă regelui un dar gratuit la fiecare cinci ani și zecimi anuale menite să amortizeze datoria publică. Pentru a obține o funcție ecleziastică, trebuie să se înscrie pe „foaia de beneficii” a regelui, listă nominală dependentă de suveran și supusă aprobării pontificale. Preoții sînt numiți de către episcopi, dar numele lor este cel mai adesea propus de către un protector: senior, oraș, abate.

În cursul secolului al XVII-lea, nobilimea grupează cîteva sute de mii de Persoane. Ea este divizată în două corpuri: cei a căror apartenență nobiliară datează din vremea cruciadelor, și cei care sînt înnobilați începînd cu această perioadă, înnobilarea poate fi obținută prin cumpărarea unei funcții cu titlu Personal, ca de exemplu cea de „Notar și Secretar al regelui”, persoana respectivă trecînd automat în rîndurile nobilimii de robă. Apartenența la nobilime interzice exercitarea anumitor profesii, cum ar fi cea de comerciant.

Burghezia cunoaște o înflorire importantă în timpul domniei lui Ludovic XIV marcată prin aceea că regele își alege colaboratorii din rîndurile acesteia, în timp ce nobilimea de sînge cunoaște un fenomen general de pauperizare, burghezia se îmbogățește și, după ce adoptă stilul de viață nobiliar, dorește să fie integrată în al doilea ordin al națiunii, ceea ce se și împlinște în cazul celor ce își căsătoresc fiicele cu nobili scăpătați.

Țăranii formează majoritatea populației. Servajul a dispărut aproape corn-plet, iar femeii sînt tot mai numeroși. Există mai multe categorii de țărani, de la cel bogat care posedă pămînt, semințe, animale și are servitori, pînă la cel foarte sărac, ce lucrează cu ziua, deplasîndu-se cu familia dintr-un loc în altul. Revoltele țărănești care au izbucnit în această perioadă, în 1660 în Bourbonnais, în 1664 în Landes și 1675 în Bretania, au fost reprimare cu mare asprime.